AANDBLAD VOOR DE VORMING VAN DEN NEDERLANDSCHEN GEEST • ACHTSTE JAARGANG • NUMMER 5 • HOOIMAAND-OOGSTMAAND 1944

Rembrandt

REMBRANDT - MEISJE AAN HET VENSTER - 1645 - HENDRICKJE STOFFELS (?)

ONTWAKEND VOLK

BOEK bespreking

Matthias Pförtner: **Mijn Russische Zwerftocht.** Uitgeverij Hamer. „Wem Gott will rechte Gunst erweisen, den schickt Er in die weite Welt." Zoo zal Matthias Pförtner ook gedacht hebben, toen hij zijn reis naar Sovjet-Rusland aanvaardde. Hij ging er heen als een nieuw mensch naar een nieuw land vol begeestering voor het internationale proletariaat. Ras, Volk en Vaderland werden door hem achtergelaten als oude overbodige begrippen, die nergens meer toe dienden en geen enkele realiteit zouden bezitten in de samenleving der toekomst. Hoe het hem evenwel op dit reisje verging, vertelt hij in dit boek: hij kwam terecht in de strafkampen temidden van de moerassen en uitgestrekte wouden van Siberië. Tusschen vuil en misdaad, waar een mensch alleen nog maar een beest kan zijn. Aangrijpend vertelt hij hiervan. Dit moet zelf gelezen worden, na te vertellen is het niet. De groote winst voor dezen Duitschen communist, was, dat hij op dezen Russischen zwerftocht zijn Volk hervond.
Zou dit de „Gunst" geweest zijn, die hem op deze reis ten deel viel? E. H. GROLLE

Theo van der Bijl: **De opera's van Mozart.** Uitgave N.V. de Nederlandsche Uitgeverij Opbouw, Amsterdam.
Het is voor den muziekliefhebber zonder twijfel van groot belang, als hij van de hand van een zoo deskundig musicus als Van der Bijl een boekje ter lezing krijgt over de opera's van Mozart. Want deze opera's hebben zoozeer de algemeene liefde van het muziekliefhebbend publiek, dat zij vrijwel gemeengoed geworden zijn, niet het minst ook door het werk van de Nederlandsche kameropera, die in voortreffelijke opvoeringen ook aan degenen, die niet in staat zijn regelmatig de groote uitvoeringen te bezoeken, het werk van Mozart brengt.
In een allerprettigst leesbaar en boeiend overzicht geeft Van der Bijl over elk van de meest bekende opera's van Mozart tal van interessante bijzonderheden, die het den leek mogelijk maken ten volle van het hem gebodene te genieten. Daartusschendoor geeft de schrijver in een kort overzicht ook de belangrijkste biografische bijzonderheden van het rijke tragische leven van den Salzburgschen meester, waardoor men de beteekenis van zijn werk dikwijls duidelijker ziet. Het boekje, dat overigens deel uitmaakt van de aardige Theaterreeks, is verlucht met talrijke foto's, die het leven en de persoonlijkheid van Mozart aanschouwelijk maken. Al bij al een werkje, dat wij gaarne in veler handen wenschen en dat het zijne tot de muzikale opvoeding van het publiek zeker zal bijdragen. J. A. BOREEL DE MAUREGNAULT

Ernst Bertram: **Over de vrijheid van het woord,** vertaald door Roel Houwink. (Uitgeverij De Schouw, 's-Gravenhage 1943, 51 blz. *f* 1,65).
Het is een genoegen dit boekje ter hand te nemen. Het behandelt een belangrijk onderwerp op fijnzinnige wijze en stijgt ver uit boven het niveau, waarop onderwerpen als deze behandeld plegen te worden. Ernst Bertram, professor in de letterkunde te Keulen, koos als motto voor het boek en — voor elk hoofdstuk afzonderlijk — een woord van Hrabanus, op wiens gedachten het werkje geïnspireerd schijnt. Hrabanus was een Benedictijner, geboren in 776 te Mainz, gevormd in Tours, kloosterabt te Fulda en aartsbisschop in Mainz, alwaar hij stierf in 856. Hij was een merkwaardig verlicht man, die verschillende belangrijke handboeken schreef, waarin hij het gedachtengoed van de klassieke en romaansche wereld aan Duitschland overdroeg. Hij behoedde de Duitsche taal en poëzie voor verval in een tijd dat zij op het allermeest bedreigd werden, nl. tijdens Lodewijk den Vrome.
Met een spreuk van Hrabanus begint Bertram zijn boek. „Onze vaderen spraken veel over de vrijheid. Maar ons leerde een hard leven, dat waarachtige vrijheid een heilige knechtschap van het hart beteekent." Dit woord, ongeveer 1100 jaar oud, is nog zoo levend als ware het door een tijdgenoot gesproken. Het ware, bevrijdende woord is van alle tijden, het leeft in den mensch van geslacht tot geslacht, en het neemt deel aan den eeuwigen strijd tusschen goed en kwaad. Het laat zich niet kerkeren of begraven. Deze gedachte, een hoofdmotief in de overpeinzingen die Ernst Bertram wijdt aan de vrijheid van het woord, vindt de lezer treffend verduidelijkt door de herinnering aan Hrabanus.
Bertram richt zich in den geest tot een jongen dichter, die vol vrees, argwaan en haat staat tegenover een ordening van het cultureele leven, die zijns inziens moet uitloopen op een beperking van de vrijheid van het woord. Vol begrip voor diens moeilijkheden wijst Bertram dien jongen dichter op zijn verkeerd vrijheidsbegrip. Vrijheid op zichzelf bestaat niet. Bindingen blijven onvoorwaardelijk. De vraag is slechts *waaraan* en *waartoe* men gebonden is. De mensch, die alleen maar spreekt om zichzelf van gedachten te verlossen, zonder zich af te vragen of hij anderen daarmede dient, handelt eigenzinnig en onverantwoordelijk. De tijd waarin dit gebeurde is een tijd van ontaarding.
In een politiek strijdschrift zou deze zijde van het vraagstuk breed uitgemeten worden. Bertram spreekt daarover nauwelijks en gewaagt ook slechts terloops van critieke omstandigheden, die onvermijdelijk maken dat ten bate van de gemeenschap persoonlijke offers — ook die van het vrije woord — gebracht worden. Dat zijn de negatieve aspecten. Bertram spreekt vooral over de positieve — en dus *niet* over de vraag waarom de mensch *niet* vrij is.
Hij schrijft trouwens niet over de vrijheid van den mensch, maar over de vrijheid van het *woord*. Hij vermaant den jongen tegenstander aldus: „Wil je het woord, dat innerlijk in je bereid ligt, bevrijden, pieker dan niet over jezelf, beweeg je niet in dien doodelijken heksenkring . . . . Heb geduld. Alles zal zich voor je ontsluiten, wanneer je diep door iets zult zijn geschokt en wanneer veel je ontnomen zal zijn. Dan zal de stomheid van je genomen zijn, — tenminste wanneer je gevoel zegt, dat in je een geknecht woord op bevrijding wacht. Niet vereenzamen, maar werken met je tijdgenooten, totdat je je rijp weet. Eerst dan mag je je terugtrekken, maar dan niet om in de eenzaamheid te leven, maar om in eenzaamheid te scheppen. Trek je om geen andere reden terug, dan om je te bezinnen en te werken".
In de twee laatste hoofdstukken van het boekje worden de diepste vragen opgeworpen. De vrijheid van een waarachtig woord beteekent zijn geheime binding aan een geleidende ster. „Wie aan een ster gebonden is keert niet om". Voor wie deze beeldspraak niet duidelijk is, zegt hij: „De vrijheid van het woord, dat beteekent vóór alles: zijn binding aan de dooden. Kunnen wij hetgeen wij te zeggen hebben verantwoorden voor onze geliefde en voor onze vereerde dooden, dan is ons woord vrij. Vraag U af wat de groote dooden gezegd of gedaan zouden hebben in Uw omstandigheden, dan hebt ge de binding, die de vrijheid geeft".
Waarom moeten wij onze woorden zoo wikken en wegen? „Wat wij terecht onuitgesproken laten, wordt brood der engelen; wat wij verraden, spijs voor den duivel: wij voeden, zwijgend en sprekend, de werelden van generzijds. Vrijheid van het woord is het, deze dingen te weten" — en: „Onze woorden worden tot booze of tot goede geesten en nemen deel aan hun eeuwigen strijd. Vrijheid van het woord beteekent, te weten, dat deze strijd duurt tot op den Jongsten Dag, en dat zijn beslissing mede van ons afhankelijk is."
Op het boekje is toepasselijk het woord van Hrabanus: „Alle voedende woorden zijn aren geweest op den akker van het zwijgen en alle eeuwige woorden sterren in de stilte van den nacht."
Wij zijn Roel Houwink dankbaar, dat hij dit boek onder onzen gezichtskring bracht in een vertaling van welluidende en welgekozen bewoordingen. F. P. GUÉPIN

G. Grabenhorst: **Avontuur in Luzern.** Uitgegeven door Uitgeverij Roskam te Amsterdam.
Dit boekje zou ik iedereen ter lezing willen aanbevelen en wel om de buitengewoon mooie beschrijving van een vliegtocht, die wij hierin aantreffen.
De rest van het verhaal, de min of meer dwaze liefdes- of verliefdheidsgeschiedenis tusschen een ouderen man en een jong meisje, moet de lezer dan maar op den koop toe nemen.
De vertaling van C. J. Revier is goed.
H. C. NIJE

(Vervolg: zie pag. 87)

ONTWAKEND VOLK

MAANDBLAD VOOR DE VORMING VAN DEN NEDERLANDSCHEN GEEST

Hoofdopsteller: H. C. Nije, Utrecht
Opstellers:
J. J. v. d. Hout, A. Joh. Reinders
Redactie Secr. L. J. A. M. Lammers
Redactie-adres: Utrecht, Maliebaan 41

Voor administratieve correspondentie
Oude Gracht 172 - 176 — Utrecht
Telefoon 11851-11852. Giro 207915
Abonnementsprijs f 3.- per jaar
Uitgave van Nenasu — Utrecht

INHOUD VAN DIT NUMMER:

Het in dit nummer verwerkte illustratie-materiaal is vervaardigd naar foto's van HULSPAS - Omslag-ontwerp en typografie: JAN BLOMBERG

REMBRANDT - ZELFPORTRET - 1639 (ETS)

HET WOORD VAN DEN LEIDER

„HET GEHEELE STAATSAPPARAAT IS NIET IN STAAT OM ÉÉN GENIE VOORT TE BRENGEN, ÉÉN REMBRANDT, ÉÉN VERMEER, ÉÉN VONDEL, ÉÉN VAN CAMPEN"

Rembrandt.

Ontelbaar in aantal zijn de boeken en geschriften, die over Rembrandt het licht zagen en het is dan ook met schroom dat ik mij zet, om dit ongekende getal nog met één te vermeerderen!
Dit raadselachtig genie, deze wonderlijke verschijning heeft steeds weer den zoekenden en vragenden mensch geïnspireerd tot nieuwe bespiegelingen.
En zooals bij besprekingen van het bovenmatige meer voorkomt, — de medegedeelde feiten, oordeelen en conclusies over den mensch Rembrandt loopen zoozeer uiteen, dat men zich soms afvraagt, of het over een en denzelfden persoon gaat.
Het zelfde verschijnsel valt vast te stellen, indien men de beoordeelingen over den persoon van Goethe of Napoleon leest: er zijn nu eenmaal dimensies, die buiten het vermogen der normale meetwerktuigen vallen. En deze afmetingen had Rembrandt; — hij past in geen enkel kader, omdat zijn veelzijdigheid bijkans iedere begrenzing onmogelijk maakt en deze grenzeloosheid is het, die het nageslacht altijd weer stof geeft voor nieuwe gezichtspunten.

Zijn jongelingsjaren zijn voor ons nog de begrijpelijkste: in een tijd van kultureelen opgang breekt een jong genie zich baan en waar het in zulk een tijd zelfs voor een genie mogelijk is naar buiten te leven, wordt hij met open armen door zijn tijdgenooten ontvangen. Niemand minder dan Constantijn Huygens heeft hem reeds spoedig ontdekt en is niet karig met zijn lofredenen aan het adres van dezen „baardeloozen jonkman", wiens bijzonder formaat hem onmiddellijk heeft gegrepen.
Met de hem eigen zelfverzekerdheid zoekt hij verdere ontwikkeling niet uit het buitenland, uit Italië, te halen, doch blijft tot verbazing van den classicus Huygens, in eigen land, waar zijn ster snel rijst.

REMBRANDT - ZELFPORTRET - 1635

In 1634 trouwt de 28-jarige met Saskia, de dochter van den voormaligen burgemeester van Leeuwarden, Rombertus van Uylenburg, die als afgezant van zijn stad de tafelgenoot van Prins Willem van Oranje was op den dag, dat laatstgenoemde verraderlijk werd vermoord (1584).
Een huwelijk ver boven den stand van een zoon van den kleinen burgerman, den eenvoudigen poorter Herman Gerritsz., genaamd van Rijn, doch dat alleen mogelijk is geweest uit hoofde van den grooten naam, dien Rembrandt op 28-jarigen leeftijd reeds bezat.
In de acht jaren, die dit huwelijk geduurd heeft, nam hij eene maatschappelijke positie in, zooals slechts zelden een Nederlandschen schilder te beurt viel. Gelukkig gehuwd met een rijke patriciërsdochter, geacht en vereerd door medeburgers, kunstminnaars en collega's, overladen met ruim betaalde opdrachten, omringd door de weelde van onze gouden eeuw, heeft hij zijn kunstenaarsleven in grooten stijl geleefd en zijn zelfportretten toonen hem als een zwierig cavalier, de bepluimde baret op het hoofd, gedrapeerd in kostbare mantels, versierd met gouden halskettingen, den degen der ridderschap op zij . . .!
Alleen de vroege dood van zijn eerste drie kinderen en de zwakke gezondheid van Saskia zijn zware schaduwen, die den glans dezer materieel zoo zorgelooze jaren verduisteren, doch het vierde kind, Titus, blijft in leven.

En dan komt het keerpunt, 1642, het jaar, waarin Rembrandt zijn „Nachtwacht" schept en waarin Saskia sterft . . . O, wonderlijke samenloop, het jaar, waarin alle uiterlijke schittering en pronk van den gevierden meester zal gaan verdwijnen, verliest hij tevens de gunst en de klandizie van het groote publiek, dat, te zeer in het tijdelijke bevangen, de geniaalste scheppingen van eigen generatie nooit vermag te waardeeren.
En men kan het den braven burgers van de Corporaalschap van Banning Cocq, die per hoofd 100 harde guldens betaald hadden, niet euvel duiden, dat zij ontevreden waren met dit schutterstuk! Men was immers gewend, als men zich een dergelijke uitgaaf getroostte, een „duidelijk" schilderij afgeleverd te krijgen, waarop iedere schutter waar voor zijn geld kreeg, niet slechts wat zijn physionomie betrof, maar waarbij ook aan de kleedij, de wambuizen, kanten kragen, strikken, lubben, sjerpen en goudborduursels de vereischte zorg was besteed. En thans kregen zij een schilderij afgeleverd, waarop sommige leden der Corporaalschap met nauwelijks een half gezicht genoegen moesten nemen, terwijl anderer wezenstrekken weer in schemerdonker verloren gingen.
Rembrandt raakte dit alles niet, voor hem was de tijd van streven naar uiterlijke erkenning voorbij; de mysticus en wijsgeer had de nietigheid ervan doorschouwd en zocht andere wegen.
Hij had het probleem opgelost een schuttersvendel niet te zien als een reeks op zichzelf staande enkelingen, maar als een saamhoorigheid en deze in één machtige groep weten saam te vatten, gebonden tot één gemeenschap. —
De weg naar de hoogste toppen der Kunst lag nu voor hem open, die verre hoogten, waarop het Kunstwerk sacrament wordt, waar alle kritiek zwijgt en geen enkele van de vele rampen, die hem nog in de komende zes en twintig jaren zouden treffen, vermocht hem een duimbreed van dezen eenzamen weg af te brengen. —

REMBRANDT - LANDSCHAP MET DE DRIE BOOMEN - 1643 (ETS)

Volkomen raadselachtig zijn voor ons zijne reacties na Saskia's dood. Hoe het mogelijk was, dat Rembrandt zich, zoo spoedig na dit smartelijk verlies, kon verslingeren aan de plompe trompettersweduwe Geertje Dircx, is voor een psychiater wellicht verklaarbaar, doch daarom nog niet begrijpelijk. Hoe dit zij, de verschijning van Geertje, als plaatsvervangster van Saskia en verzorgster van Titus, doet als een schrille, pijnlijke dissonant aan en het was te voorzien, dat de omgang met dit hysterische vrouwmensch voor Rembrandt een ellendigen nasleep zou hebben. De tragedie eindigde dan ook met het opsluiten van Geertje in een gesticht en Rembrandt was nog jarenlang het slachtoffer van haar inhaligheid en die harer familie. Wonderlijk weinig beroert dit alles het werk van den meester: als men aan zijn magistrale ets uit het jaar 1643 „de drie boomen" denkt en de ongebroken kracht ziet, die de zelfportretten van dezen tijd vertoonen, leert men begrijpen over welk eene geweldige geestkracht deze mensch moet beschikt hebben!

Een Kunstenaar van meetbaar formaat zou in deze jaren niet tot groote en belangrijke productiviteit in staat zijn geweest. Rembrandt slaagt er daarentegen juist in zich als mensch en Kunstenaar geheel vrij te worstelen van alles wat niet volkomen waarachtig is; al het barokke en theatrale is door het leed als weggebeten en de z.g. honderdguldensprent van 1649 bewijst ons, tot welk een innerlijke hoogte de meester is uitgegroeid. De vrijheid van den Christenmensch, door den monnik Luther gepredikt, wordt door Rembrandt gerealiseerd.

REMBRANDT - HENDRICKJE STOFFELS - ± 1552

En dan komt, zeven jaar na Saskia's uitvaart, de lieftallige figuur van Hendrickje Stoffels, het eenvoudige boerenmeisje uit Ransdorp, zijn eenzaam bestaan verlichten. Degene, die als mensch nog de gevangene is van de maatschappij, waarin hij leeft, en dat zijn wij welhaast allen, zal zich de verhouding van Rembrandt tot dit onbedorven buitenkind bezwaarlijk kunnen begrijpen. Hij is hier de gelijke van Goethe, die eerst als gerijpt man Christiane Vulpius ontmoette, doch daarna zijn verdere leven met dit eenvoudige kind van het land verbonden bleef, wat hem, Excellenz von Goethe, den nooit eindigenden spot en vervreemding van hofkring en adel van Weimar bezorgde. Even onbegrijpelijk als deze verbintenis voor het begrip van de massa van Goethes tijdgenooten, was die van Rembrandt met de meer dan 20 jaar jongere Hendrickje en even onmisbaar is zij voor hem geweest.
Vertroostend en zachtmoedig komt zij in zijn leven, verstandig en flink, aanhankelijk en trouw; zij voedt den zwakken Titus op, brengt orde in het verslonsde huishouden en schept voor haar Rembrandt een nieuw tehuis. Zij offert alles: zij verdraagt, dat zij door den Kerkeraad „ernstelijck bestraft, tot boetvaerdicheyt vermaent en van den tafel des Heeren afgehouden" werd en bouwt een eendrachtig gezin op, waarin haar dochtertje, naar Rembrandts moeder Cornelia gedoopt, door haar pleegzoon Titus „syn susterken" wordt genoemd.
Zij vermocht evenwel niet de volkomen ontreddering van 's Meesters financiën te keeren: tegen dezen in geldzaken zoo volkomen hopeloos onpractischen man moesten de beste pogingen wel falen. In 1659 komt het bankroet, dat reeds lange jaren de dreigende achtergrond van zijn maatschappelijk bestaan was geweest, en berooft Rembrandt van zijn huis en van het grootste deel van zijn met zooveel kunstzin en smaak verzamelde kunstschatten. Gelaten verhuist hij naar de Rozengracht en zelfs de beste speurder zal er niet in slagen eenige verslapping in de nog steeds opgaande lijn van zijn scheppend vermogen vast te stellen.
Alleen aan het uiterlijk van den schilder zelf zien wij de uitwerking van de felle slagen van het noodlot: de man van even vijftig jaar is een grijsaard geworden, de machtige kop doorploegd en gegroefd als die van zijn evenknie in de wereld der muziek, — Beethoven.

Hendrickje sterft in 1662; wij bezitten in haar testament het bewijs van haar kinderlijk-aanhankelijke trouw en tegelijk schept, o raadselachtig wonder, de weduwnaar, dien zij eenzaam achterliet, het nooit-overtroffen meesterwerk aller tijden, de „Staalmeesters", waarin het laatste woord op het gebied der portretkunst wordt gesproken. Van tijdgenooten vernemen wij niets over dit stuk; van het kort te voren afgeleverde, reusachtige doek „de samenzwering van Claudius Civilis" voor het Amsterdamsche Raadhuis weten wij, dat Rembrandt deze opdracht alleen te danken had aan het overlijden van Govert Flinck, zijn vroegeren leerling, aan wien de opdracht oorspronkelijk gegeven was. Dat de smaak van het publiek zich ten eenenmale van hem had afgewend, blijkt wel uit het feit, dat dit grootsche en machtige doek door het stadsbestuur niet aanvaard, doch vervangen werd door een schilderij van zijn leerling Lievens, dat blijkbaar meer naar der vroede vaderen smaak was. Het schilderij werd later in stukken gesneden, een fragment van 2 bij 3 meter belandde in het museum te Stockholm.
Maar niets is meer in staat aan de slotaccoorden, die Rembrandt nog voor zijn overlijden in 1669 zou aanslaan, iets van hun glans en stralende pracht te ontnemen. Zijn zelfportretten, zijn „Joodsche bruid", zijn familieportret te Brunswijk,

zijn Homerus, bewijzen ons hoe de geest over het lichaam kan triumfeeren, welk een gigant aan scheppend vermogen Rembrandt geweest is, lang nadat van den mensch niets over was dan een afgetakelde oude man.
Verdwenen zijn de fantastische gewaden en de dramatische, theatrale gebaren van zijn jeugdwerk, het is alles stil geworden bij hem, doch zonder één spoor van cynisme, bitterheid of zelfbeklag.
Hij schildert in zijn „familieportret" te Brunswijk een kindje, dat bloemen aandraagt naar zijn Moeder, temidden van een gelukkig gezin, terwijl zijn eigen familie door den onbarmhartigen dood uiteen wordt gerukt.
Hij moet het nog beleven, dat zijn eenige zoon Titus sterft en hij niemand meer heeft, die eenige zorg aan hem kan wijden dan Cornelia, zelf nog een kind van 17 jaar.

Hij sterft eenzaam en vergeten: voor wat hij schiep bestond, o schande, bij zijn in toenemende begripsverenging bevangen landgenooten geen belangstelling meer; de erkenning ervoor zal in de 18e eeuw eerst van de zijde van Duitsche bewindvoerders en vorsten komen, die veel van zijn beste werken over de grens brachten.
In de negentiende eeuw ontwaakte eerst het besef van wat Rembrandt geweest is, het begrip, dat bij dezen ketter in de schilderkunst, dezen worstelaar met het onmogelijke, zooals Jan Veth hem zoo volkomen terecht noemt, het brandpunt ligt van het beeldend vermogen van ons volk. Want in zijn diepste wezen heeft de Nederlander altijd weer de neiging tot ketterij, tot het tegen den keer ingaan, een neiging, geboren uit zijn inquisitieven geest, die hem nooit tot spontaan of gewillig aanvaarden brengt, doch steeds, in eeuwige onbevredigdheid, vraagteekens doet plaatsen.

Rembrandt bezit den aangeboren realiteitszin van ons volk, doch wist de realiteit der dingen op een hooger plan te verheffen. Wat deze magiër ook aanraakte, werd tot eene wondere herschepping. In alles, landschap, stilleven en portret, in figurale compositie, Bijbelsche tafereelen, in schets, teekening of schilderij, steeds wordt wat hij maakte door anderen wellicht geëvenaard, doch nimmer overtroffen.
Uit een portretopdracht van vijf doodgewone keurmeesters met een knecht maakt hij de geweldige „Staalmeesters", een opengespalkt koebeest op de leer borstelt deze rasschilder tot een grootsch tafereel en met eerbiedige aandacht krast zijn etsnaald een enkel simpel schelpje in het koper.
Het is de mystieke werking van Rembrandts visionnaire scheppingen, die hem in de Germaansche wereld der beeldende Kunst de plaats heeft doen innemen van Goethe op het gebied der literatuur en van Beethoven op dat der muziek.
Het is het alomvattende van dezen vrijheidsheld der beeldende Kunst, dat ons allen met onze kleinburgerlijke neiging tot benepenheid weer met diepe, verlossende teugen doet ademen; dit is het sacrale in het levenswerk van dezen mensch, dat het ons de lichtende hoogten toont, welke een sterveling kan bereiken, die in ontembaren moed alles ten offer kan brengen voor een ideaal.

E. GERDES

REMBRANDT - DE FAMILIE - 1669

REMBRANDT EN DE BAROK

Hoewel men bezwaarlijk over de Middeleeuwen als over een homogeen tijdvak kan spreken — voor andere perioden geldt trouwens hetzelfde — mag toch in het algemeen gezegd worden, dat toenmaals de toonaangevende personen op cultureel gebied zich voornamelijk bezig hielden met die dingen, die in betrekking staan met den godsdienst en het leven hiernamaals. Op het laatst echter begon dit streven te verflauwen. De impulsen, die tot zulk een geestelijk leven opstuwden, werden algemeen zwakker. Het geloof verslapte en ging over in een oppervlakkig vervullen van uiterlijke godsdienstige plichten. Ook de kerktucht was losser geworden. Vele geestelijken leidden een ongebonden leven en bekommerden zich weinig om de verplichtingen van hun stand. En hierdoor verminderde ook weer de eerbied, dien men tot dusver voor de geestelijkheid had gekoesterd. Men was oververzadigd van spiritualisme en keerde zich gaarne zoowel van deze wereldbeschouwing alsook van haar dragers af.

MADONNA
WANDSCHILDERING IN HET NONNENKOOR VAN DEN DOM TE GURK (KARINTHIE) - ± 1260

Traditioneel-primitief van compositie, proportie en perspectief; anatomie ontbreekt geheel; het beeld staat buiten de werkelijkheid. Het geheel is zuiver religieus en ademt wijding en hoogheid. De eenige tendenz naar het natuurlijke is de innigheid van het gebaar van moeder en kind.

Aan den anderen kant werden de krachten sterker, die een meer aardsche levensopvatting in de hand werkten. Een lang in toom gehouden begeerte om te genieten van aardschen rijkdom en aardsche macht trad steeds duidelijker naar voren. Na de Kruistochten was de levensstandaard sprongsgewijze gestegen en was er veel nieuws gekomen, dat genot verschaffen en de begeerten prikkelen kon. Meer en meer heeft de aandacht zich van de godsdienstige zaken afgewend, om zich op aardsche aangelegenheden te vestigen.

Deze veranderde instelling maakte het mogelijk, dat de Oudheid weer opnieuw de bezielende kracht werd, die het geheele cultureele leven stuwde en stuurde. Om haar paganistisch karakter was de wereld der antieken door de spiritualisten stelselmatig en in beginsel afgewezen. Thans echter, nu men zich weer bij voorkeur wendde tot de gegeven werkelijkheid dezer aarde, herleefde ook aanstonds een groote en algemeene bewondering voor de Romeinen, deze grootste realisten aller tijden. Men boog zich weer met aandacht over hun geschriften, bestudeerde hun gewoonten, bewonderde hun bouwsels, verzamelde hun plastische kunstwerken en verdiepte zich in hun wijsbegeerte.

Zoo ontstond er langzamerhand aan het einde der Middeleeuwen een geheel nieuwe geestesgesteldheid, die veranderingen meebracht op velerlei gebied. In de eerste plaats ontstond er een nieuwe levensopvatting, die meer naar aardsche vreugden dan naar de eeuwige zaligheid vroeg en belangstelling eischte voor het eigen ik. Dan kwamen er een nieuwe kunst, de Renaissance, en een nieuwe wijsbegeerte en wetenschap, het Humanisme. Tot dusver onbekende werelddeelen werden ontdekt en in bezit genomen. Op godsdienstig gebied schonk de Kerkhervorming nieuw leven aan het Christendom. En in de samenleving leidde een veranderde verhouding tusschen de maatschappelijke standen tot het absolute koningschap.

Op bijna elk gebied verrezen eensklaps vele nieuwe mogelijkheden. Het was, alsof er aan alle kanten poorten geopend werden en men het daarbuiten liggende terrein slechts had in bezit te nemen. Een geweldige geestdrift maakte zich van de menschen meester. Ieder spande zich tot het uiterste in om toch vooral een der eersten te wezen bij het binnenhalen van dien grooten buit aan rijkdom, macht, succes en levensvreugde. Als in een koorts werd er overal genoten en gewerkt. Verdwenen was als bij tooverslag de oude Middeleeuwsche gedachte, dat de menschelijke persoon gering van waarde was en bovenal moest trachten naar deemoed en gehoorzaamheid. En nu de vroegere stelregels eenmaal gevallen waren, vierde men den vrijen teugel aan de persoonlijkheid. Een toomelooze begeerte naar roem en eer en een door niets te weerhouden heerschzucht deden zich gelden. Het individualisme brak zich baan met niets ontziende kracht.

STEPHAN LOCHNER
MADONNA MET ROZENHAAG - ± 1445

Primitief van compositie en perspectief; achtergrond vlak goud; anatomie ontbreekt, ofschoon de natuur reeds scherp is bespied. Zuiver religieus, vol wijding en liefelijkheid. Het verband met de natuur wordt gelegd door de welig bloeiende rozenhaag en aarde; naturalistisch zijn ook reeds de kleeding, het borstjuweel, de kroon en de engeltjes. Traditioneel-middeleeuwsch s het te zware hoofd der Madonna, waardoor haar eeretitel „Koningin der Wijsheid" wordt verzinnebeeld.

De schilderkunst der Renaissance heeft in Italië, West-Duitschland en de Nederlanden een dusdanigen overvloed van schoonheid opgeleverd, als de wereld nog maar zelden had aanschouwd. Van een rechtstreeksche navolging der Oudheid, zooals de bouwkunst die leverde met haar zuilen, frontons en pilasters, of de dichtkunst met haar klassieke beeldspraak en versmaten, kon hier uiteraard geen sprake zijn, ofschoon de schilderkunst wel menigmaal een op de Oudheid geïnspireerde architectuur weergaf. Doch zijdelings geraakte men niettemin in de banen der antieken, door hunne methoden over te nemen. Met de belangstelling voor het aardsche leven herleefde tegelijkertijd het behagen in de schoonheid van het menschelijk lichaam. Gelijk eenmaal de Ouden deden, bestudeerde men weer nauwkeurig de anatomie van mensch en dier en trachtte de werking van spieren en pezen zoo nauwkeurig mogelijk uit te beelden. Ook met de wetten der perspectief hield men zich met wetenschappelijke voorliefde bezig. De onderwerpen werden somtijds ontleend aan de Grieksch-Romeinsche mythologie en veelal ook beperkte men zich tot de oude middeleeuwsch-christelijke gegevens. De kruisigingen en kruisafnemingen, de madonna's en de pieta's, de beeltenissen van apostelen en van heiligen blijven we bij vele schilders aantreffen, maar zij zijn van een geheel andere bewerking. Zij zijn aardscher geworden en dat wel zoozeer, dat het hemelsche element geheel overschitterd wordt door stoffelijken of althans wereldschen luister.

LUCAS VAN LEYDEN - MARIA EN HET KIND - 1520

Het religieuze is hier vrijwel geheel verdrongen door het naturalistische, dat nauwkeurig en rijk tot uitdrukking is gebracht, technisch zeer knap. Men lette op de echt Hollandsche strakheid en zwaarmoedigheid der Maria-figuur.

Ook de ontdekking der schoonheid van het landschap beteekent een revolutie in de geldende opvattingen omtrent de heerlijkheid der aarde. De befaamde bergbestijging van Petrarca, enkel om de schoonheid van het landschap te genieten, beteekent hier een keerpunt. Voorheen had men zich afgewend van alle vergankelijke heerlijkheid, maar met de Renaissance begint de liefde voor de natuur te herleven, wat zich getrouw in de schilderkunst afspiegelt. Aanvankelijk als detail van een achtergrond, vervolgens steeds duidelijker en ten slotte zelfs als uitsluitende vulling der paneelen doet het landschap zijn intrede en verovert dan stormenderhand de wereld, om zich te handhaven tot op den huidigen dag.

De herboren liefde voor het leven komt nog op vele andere wijzen tot uiting. We vinden haar in de uitbeelding van kleine dagelijksche tooneelen, van binnenhuizen, van kostbare kleeding. We vinden haar in het stilleven, dat zich in de eigenaardige schoonheid der voorwerpen verdiept. En niet in de laatste plaats vinden we haar in de portretkunst, in de studie van den afzonderlijken mensch en zijn psychologie.

In de 14e en 15e eeuw bloeide de Renaissance in Italië, in de 15de, maar vooral in de 16de eeuw verbreidde zij zich over geheel West-Europa. Doch toen was reeds een verandering gaande. Onder den invloed van het vorstelijk absolutisme nam de kunst nieuwe vormen aan, die we met den naam Barok bestempelen. De vorst regeert niet alleen den staat, maar ook zeden en gebruiken, maatschappelijke vormen en vermaken, en vooral kunst, stijl en mode moeten zich richten naar zijn wil en voorkeur. De kunstenaars regelden zich naar de verlangens van hun opdrachtgevers, die meestal tot de aristocratie behoorden en de hofkringen naar de oogen zagen. Deze stemden hun smaak weer af op dien van den monarch. De vorsten wilden de wereld doordringen van hun roem en majesteit en daarom moesten hun kunstenaars een stijl scheppen, die den aanschouwer zou imponeeren, die hem zou overweldigen door pronk en statigheid. In de schilderkunst werden de voorstellingen rijk en druk en gingen een indruk van overladenheid maken. Als typisch voorbeeld van een Barokschilder mag Rubens gelden. Zijn doeken zijn van een bruisende levenskracht, zij zijn vol van weelde, pracht en overdaad, zij wemelen van drukke actie en van overvloed van figuren. Zij zijn gestoffeerd met pompeuze architectuur en overdadige naakten. De gevoelens en aandoeningen hebben een zekere uiterlijkheid, maar er wordt gestreefd naar indrukkwekkende houdingen en gebaren, waardoor een theatrale indruk ontstaat. Men kan zich afvragen, in hoeverre dergelijke kunstopvattingen in overeenstemming zijn met den Germaanschen geest. Deze speculatie op de instemming en den dank der vorsten — Rubens ontwierp vele zijner werken in opdracht van het Fransche en van het Engelsche hof — en deze onverbloemde concessies aan de wereld der zinnen en der aardsche realiteit zijn kwalijk te rijmen met den hemelbestormenden Germaanschen aanleg.

PETER PAUL RUBENS - MARIA EN HET KIND IN DEN BLOEMENKRANS - ± 1617.

Het religieuze ontbreekt hier geheel en heeft plaats geruimd voor het naturalistisch en technisch volkomene. Sprekend zijn hier de overdadige praal, pracht en beweging van den Barok. Een deftig wereldsch familieportret, waaraan alle wijding ontbreekt; een kabinetstuk, waarvoor des schilders eerste vrouw Isabella Brant en een zoontje hebben model gezeten.

Wat daarvan zij, het is een feit dat de schilderkunst der Noordelijke Nederlanden deze verschijnselen in aanmerkelijk mindere mate vertoont. De uitbundigheid, de overdaad, de prachtliefde en de jacht naar het ontzagwekkende, die zoo onafscheidelijke kenmerken zijn van den Barokstijl, zijn moeilijk in overeenstemming te brengen met den soberen en ingetogen volksaard van deze streken, die meer geneigd is tot inkeer, bespiegeling en theologische overpeinzingen. Zoo vertoont de schilderkunst ten onzent dan ook geheel eigen karaktertrekken, die echter toch volkomen thuis behooren in het algeheele beeld van het tijdvak. Immers, een zich verdiepen in de gegeven aardsche realiteit, gepaard aan het steeds verder ontwakend individualisme, brengt den kunstenaar vanzelf tot de studie van eigen realiteit, van eigen persoon en omgeving, van eigen gelaatstrekken, interieur, gebruiksvoorwerpen enz. Hij gaat zich verdiepen in het wezen van zijn eigen aard en de zelfbezinning voert hem tot een verinnerlijkte beschouwing

REMBRANDT - DE HEILIGE FAMILIE MET DE ENGELEN - 1645

Een echt-Hollandsche vertolking van het gewijd verhaal: algemeen-menschelijk en zuiver naturalistisch van bewerking, echter mystiek en daardoor wijdingsvol van opzet. Het is het mysterie en dus de wijding van het eigen heem, van het eigen familie-verband en -leven, een natuurlijke afglans van het bovennatuurlijke gegevene

zijner geheele omgeving, die zelfs dikwijls den naam van mystiek mag dragen.

En zoo kunnen wij dan in hoofdzaak zeggen, dat na het spiritualisme der Middeleeuwen de Renaissance en de Barok zich voornamelijk met aardsche pracht en majesteit bezig houden, maar dat de Noordnederlandsche Barok met voorliefde stil staat bij de — eveneens aardsche, maar door beschouwing verinnerlijkte — realiteit van het eigene intieme leven.

Natuurlijk gaat deze karakteristiek voor vele schilderwerken niet op. Ik denk hierbij in de eerste plaats aan de talrijke dramatische stukken van bijbelschen, mythologischen en historischen aard en vervolgens aan de uitbeeldingen van burgerlijk gemeenschapsleven, waar een zekere voorliefde tot pronk en zwier niet in te miskennen valt. Ook geldt hetzelfde voor menig familietafereel, menig binnenhuis en zelfs voor menig portret. Maar wanneer wij dan, in vergelijking met soortgelijke werken in den vreemde, bij den Noordnederlandschen volksaard bijna nergens een afglijden tot snobisme en vrijwel steeds een tegenwicht aan ernst en diepte mogen vaststellen, dan blijkt daaruit, dat de bovenbedoelde kenschetsing in groote trekken toch wel degelijk opgaat.

Het genie van Rembrandt is van zoodanig formaat, dat men het nooit zal kunnen besluiten binnen de grenzen van een bepaalden tijdgeest of landaard. Doch dat neemt niet weg, dat Rembrandt toch zeer stellig een kind was van zijn tijd. Als een volgeling der klassieken doet hij zich niet voor. Slechts zelden brengt hij mythologische onderwerpen of op de Oudheid geïnspireerde architectuur. Van naakten maakt hij slechts een spaarzaam en ingetogen gebruik en hij volgt de renaissance-mannen niet in hun voorliefde voor de anatomie om de anatomie en voor de perspectief om de perspectief, al toont hij zich ook een meester op elk dezer terreinen. Maar de liefde voor deze schoone aarde en voor de menschen, die haar bewonen, heeft hem in hooge mate bezield. Hij getuigt er van in welhaast al zijn werken, in zijn landschappen en figuren, in zijn tafereelen en verbeeldingen, en maakt voor die getuigenis een dankbaar gebruik van alle realistische uitbeeldingsmiddelen, die door de Renaissance in geestdriftigen strijd opnieuw veroverd waren. Zoo is dus de inwerking der Renaissance niet aan hem voorbijgegaan en ook de Barok met haar neiging tot het imposante en het overdadige zal hem niet geheel en al onberoerd laten. Wanneer hij vervuld is van zijn genie, zijn levenskracht, zijn succes en zijn geluk, in de jaren kort na 1634, toont hij een, overigens verklaarbare, uitbundigheid en overschuimenden levenslust. Dan brengt hij soms levendige actie, groote gebaren en phantastische verkleedingen, met helmen, kurassen, sieraden en kostbare kleedingstukken. Een hartstocht voor het schoone en zeldzame maakt zich van hem meester en zijn huis wordt een rijke verzamelplaats van kunstwerken en buitensporigheden. Maar een wezenlijk deel van zijn kunstenaarsnatuur heeft deze neiging toch niet uitgemaakt. En ook nam zij nimmer de vormen aan van een liefde voor wereldsche grootheid, zooals dat het geval was bij Rubens of, in mindere mate, bij zijn Amsterdamschen kunstbroeder Bartholomeus van der Helst. Hij streefde slechts schoone en wonderbaarlijke phantasieën na, onbekommerd om hoofsche pracht of maatschappelijken luister. Ook het dynamische, dat zoo typisch eigen is aan den Barok en dat vooral bij Rubens zoo krachtig aan den dag treedt, komt bij Rembrandt slechts een enkele maal tot uitdrukking. Zijn bespiegelende natuur is meer tot het stille en statische geneigd. En ook die voorliefde voor phantastische aankleedingen zou met de jaren minder worden. De oudere Rembrandt wordt steeds ingetogener, ernstiger en ingekeerder. Meer en meer wendt hij zich van de wereld af en leeft nog slechts voor eigen visie en eigen oordeel. En waar hij, met voorbijgang van het uiterlijke, nog slechts de innerlijke waarden nastreeft, wordt hij steeds minder eén man van den Barok, steeds meer zichzelf en steeds ook meer van zijn landaard.

Duidelijk is deze ontwikkeling in zijn werk te volgen. In het bijzonder in zijn zelfportretten komt ze tot uiting. Die van omstreeks 1635, uit zijn besten tijd met Saskia, vertoonen een geslaagd en zelfbewust man, in het volle genot van zijn geluk, zijn succes en zijn welstand. En dan langzamerhand, wanneer al deze dingen hem verlaten hebben, rijst er iets anders op uit zijn zelfportretten, het bewustzijn van één eigen geheimzinnig genie, dat onzichtbaar is voor zijn dagelijksche omgeving, dat hemzelf alleen toebehoort en den waren inhoud van zijn leven uitmaakt.

Zoo werd hij tot een monument van den Noordnederlandschen volksaard, welke op zijn beurt weer zoo typisch is voor den Germaanschen geest.

Dr. M. O. ALBERS

Rembrandt

en de

Bijbel

Rembrandt is de schilder van den Geest, omdat hij de schilder is van het Leven en hij is de schilder van het Leven, omdat hij de schilder is van Licht en Donker.
Het leven toch is niet enkel licht; het kan ook, ja misschien wel juist daardoor, diepe duisternis zijn.
Het leven is vreugde, maar ook smart; vrede, maar ook strijd; overwinning, maar ook nederlaag.
De Geest nu is geroepen dit leven in zijn volheid te vatten, het te begrijpen, het innerlijk te verzoenen, het te bouwen tot een grootsch geheel: kortom, het een Zin te geven.
Dit is de hooge roeping van den mensch als geestelijk wezen: het leven een zin te geven. Niet alleen het eigen, het persoonlijke, het kleine leven, maar ook het leven in zijn grootheid, zooals het zich openbaart aan allen kant: in plant en dier en ster en steen.
In den mensch is de zin neergelegd van het leven van Aarde en Hemel. De Mensch is de Zingever van den Kosmos.

Er zullen er zijn, die zeggen: „Dit is te hoog, te idealistisch van den mensch gedacht."
Zij vinden den mensch in het geheel niet zoo'n belangrijk wezen, maar zien in hem evenzeer een geslagene van het Lot, als het bloempje, dat vertrapt wordt en de worm, die naar binnen wordt gerukt door een begeerigen vogelbek. Dezulken zien de roeping van den mensch — zijn goddelijk „nochtans" — over het hoofd.

Er zullen er ook zijn, die zeggen: „Dit is te hoog, te overmoedig van den mensch gedacht."
Want in hun oogen komt alles, wat hier gezegd is van den mensch, alleen maar toe aan den eenigen en waren God, die de werelden gedacht heeft en zij waren.
Dit denkende zien zij echter de goddelijke annotatie in het Lucas-evangelie over het hoofd, dat Adam is de zoon van God en de zoon is de levende reproductie van den vader.

Weer anderen vertwijfelen aan Europa en zeggen: „Gij denkt te hoog van den Geest."
Want in hun oogen heeft een tweeduizendjarige geestesbeschaving den mensch niet gebracht tot een begrijpen van den zin van het leven, maar veeleer geleid tot een verstarring en verkilling van het rijke leven tot een armzalige schijncultuur, waarin het verstand de Natuur bemeestert en tyranniseert en den mensch hoe langer hoe verder afbrengt van het natuurlijke leven. De liefde is daar vervangen door het vrekkige goud, de schoonheid door staal en cement, de gemeenschap door een concern, de vreugde door een verbeten wedloop, de arbeid door het profijt.
Kortom, een cultuur waarin de mensch geworden is tot een machine en het leven tot een fabriek.
Twintig eeuwen denken heeft geleid tot dit schamel en schandelijk resultaat. En men neemt afscheid van het oude Europa met zijn primaat des geestes, en slaat nieuwe wegen in.

Sommigen bezingen juist den lof van cement en staal en zeggen: „In het gerucht, dat hun botsing veroorzaakt, in den doffen klank van het cement en den hellen toon van het edele staal, zal onze symphonie bestaan!"
Anderen rennen terug in hartstochtelijke vaart naar het onbezorgde, onschuldige oerwoud, waar de wet des geestes niet meer schijnt te gelden, waar goed en kwaad gevloden lijken en alleen nog maar het woeste leven bruist.
Tragisch wordt het als beiden elkander ontmoeten: dan zijn zij als lammen en blinden, die elkaar voorthelpen op den weg; en het einde van Europa lijkt inderdaad een woestenij van cement en staal: de Geest, het Leven schijnt geweken!

En dan rijst de vraag: heeft Europa dit verdiend?
Verdiend is niet alleen een groot, maar ook een onrechtvaardig woord, want het gaat stilzwijgend van de even trotsche als onware veronderstelling uit, dat de mensch al zijn denken en doen en droomen en streven geheel in eigen hand heeft, terwijl de werkelijkheid maar al te dikwijls leert, dat de mensch min of meer onbewust en ongewild de verwekker is van machten, die sterker zijn dan hij, ja, waar hij aan te gronde gaat.
Maar desondanks is er in het geestesleven van Europa een macht aan te wijzen, die medeschuldig is aan deze tragische ontwikkeling. Er zit n.l. in den menschelijken geest een tyran op den troon, het Verstand, en een ieder, die voor hem buigt, zal sterven. Dit is een onontkoombare wet!
Het Verstand kan zijn een doodelijk vergif: wie er onmatig van eet zal eraan ten onder gaan. Europa heeft dit aan den lijve ondervonden.

De mensch is een machtig wezen: want zóó als hij zichzelf en de wereld ziet, zóó worden zij ook.
Toen eenmaal het Verstand erin slaagde mensch en wereld in

een formule onder te brengen, als waren zij niet meer dan een stuk wiskunde, toen werden mensch en wereld inderdaad niet méér dan een formule en werd het alsof zij op wiskundige wijze hun baan zweefden door het onmetelijke heelal.
Toen eenmaal de sterren in hun loop berekend konden worden en zij hun gang gingen, even feilloos uitgebalanceerd als een machine zijn toeren draait, toen meende het Verstand den sleutel in handen te hebben om niet alleen het sterrenheir, maar al het geschapene terug te brengen tot een wiskundige berekening, tot een formule, die logisch en feilloos haar ontwikkeling voltooit.
Toen werden mensch en wereld als een vernuftig gedacht mechaniek. God werd een ingenieur en Zijn kosmos een machine. De machine is de triomf van het Verstand, de belichaming van het Getal.
Het was alsof een oud woord een nieuwe gestalte aannam: „Stof zijt gij en tot stof zult gij weder keeren!"
„Een machine zijt ge, mensch, en tot een machine zult gij worden!"
„Een mechaniek zijt ge, wereld, en tot een mechaniek zult gij worden!"
Zóó was de gang van Europa.
Onontkoombaar werd nu de weg volbracht, met een wiskundige zekerheid. En waar de techniek haar eindpaal bereikte, vierde het Verstand zijn triomf en vlood het Leven. In cement en staal wil geen leven gedijen; hier heerscht alleen nog het getal, het eerste product van het verstand.

Elke eenzijdigheid echter zal zich onherroepelijk wreken. Ook de bovenstaande.
Het is immers een ontzaglijke eenzijdigheid den Geest te beperken tot het Verstand. Daarmede wordt hij ontluisterd. De Geest is in werkelijkheid oneindig meer: hij is alles, wat den mensch tot mensch maakt. Hij omvat niet alleen het verstand, maar ook de erkentenis van schoon en leelijk, van goed en kwaad, van heldhaftigheid en lafheid, van vreugde en smart. De Geest is de innerlijke ervaring van den mensch, waarmede hij het volle leven, in gansch zijn veelzijdigheid begrijpt en samenbundelt en zin en beteekenis geeft.
Het is de Geest, die den mensch drijft tot de daad, maar hem ook doet droomen van een verre werkelijkheid; die hem maakt tot een bouwer, maar ook tot een beschouwer; die den mensch de smart doet voelen, maar hem ook de vreugde smaken doet; die hem opheft in den Hemel der hoogste begeestering, maar ook neerstort in de Hel van de diepste vertwijfeling; die hem verbeten en krampachtig doet strijden, maar ook mannelijk het gevaar doet zoeken; die hem doet juichen om het bereikte, maar hem ook doet klagen om het voor altijd voorbije.
De Geest is de groote metgezel van den mensch, die overal en te allen tijde met hem is en hem krachtig en geduldig maakt om alles te dragen, wat komen kan.
De Geest is het, die het menschenleven zoo schoon maakt en zoo ten volle te leven waard.
Het is een misdaad aan den mensch bedreven, dezen Geest te beperken tot het Verstand, dat alle plooien gladstrijkt en alle vouwen vervlakt.
Anderzijds is echter juist het Verstand — de vlakke zijde van den mensch —, als het ware het uitgangspunt, de basis van waaruit de Geest zijn tocht beginnen kan — zijn tocht door de hoogten, maar ook door de diepten van het rijke leven.
Het Verstand is niet enkel doodverwekkend, maar ook de vaste grond, de teelaarde van den Geest.
De techniek is niet enkel ondergang en verval eener cultuur, maar ook voorwaarde voor hooger cultureel leven. De Geest echter is het goddelijke oog van den mensch, waarmede hij geroepen is God den Ongeziene te aanschouwen in de volheid Zijner Openbaring. Zóó voert de Geest den mensch naar goddelijke hoogten, waar het hem duizelt en hij de oogen sluit.
Het zal immer de roem van Europa blijven, dat zijn cultuur uitverkoren was het primaat des Geestes te dragen, daarmede is het de delver en de bewaarder geworden van onvergankelijke schatten. Het is geroepen Sinndeuter des Lebens te zijn en vervult daarmede de Wet des Menschen.

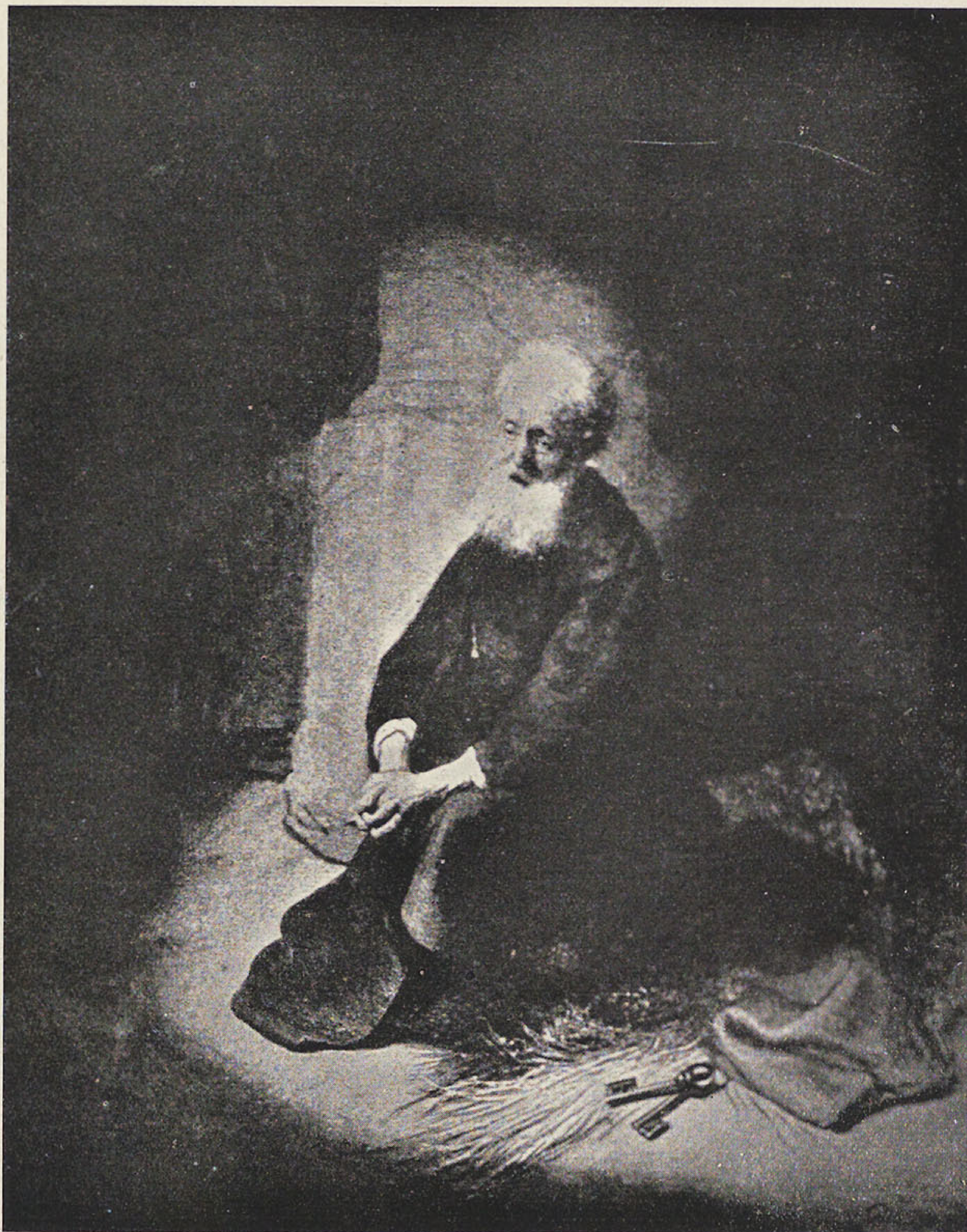
Laten wij thans terugkeeren tot onzen Rembrandt.
Hij is bij uitstek geworden de schilder van den Geest.
Gij zult nu begrijpen, wat daarmede bedoeld wordt. Rembrandt heeft geworsteld om den zin van het leven. En dit leven heeft hij uitgebeeld met den hartstocht van den kunstenaar.
Hij heeft geen menschen geschilderd enkel om hun schoonheid. Ja, ook om hun schoonheid, maar dit is een schoonheid van een hooger, een edeler soort, dan louter het lusttafereel voor het zich vermeiende oog. Hij heeft de menschen geschilderd naar hun hooge roeping: zingevers van het leven te zijn. Hij heeft niet alleen hun uiterlijkheid afgebeeld, maar ook, ja allereerst hun innerlijke wezen: hun strijd met de machten, die God op hun levensweg gezonden had, om hun te zijn tot wederopstanding of ergernis.
En evenzoo schilderde Rembrandt de wereld, niet enkel om haar schoon behagen aan het schoonheidzoekend oog, maar veeleer, omdat ook deze wereld was voortgegaan uit de handen van dien God, waarvan Christus gezegd heeft, dat Hij een Geest was. Er ligt een zin in al het geschapene. Het was deze zin, dien de mensch Rembrandt heeft willen uitbeelden. De wereld is voor hem niet enkel een voorwerp tot schoone beschouwing, maar allereerst een kampplaats, waar eeuwige machten elkander treffen. Waar eens en vooral de strijd wordt uitgestreden. In het Licht en de Schaduw, die over de velden geworpen wordt, wordt de strijd om den zin der wereld verbeeld.
Rembrandt de mensch is in zijn kunst den Mensch getrouw. In dezen zin is hij waarlijk Europeesch.

Tusschen dezen schilder en den Bijbel bestaan vele en innige banden.
Voor een ieder, die eenig begrip heeft van de zaken, waarom het hier gaat, is dit geen wonder.
Is Rembrandt een Levensschilder, de Bijbel is een Levensboek. De Bijbel is evenzoo veelzijdig. Hij hoort thuis op een begrafenis, maar ook bij een bruiloft, op een sterfbed, maar ook bij het pasgeworden leven van een zoojuist geboren kind. In den strijd en in den vrede, in de aanvechting en bij de overwinning. In den werkzamen morgen, maar ook in den stillen nacht. Op de plaats, waar schuld en berouw op den mensch aankomen als onverbiddelijke aanklagers, maar ook daar waar een onberoerd geweten in vollen vrede leeft. De Bijbel is een boek uit en voor het volle leven.
Dit is geen pleidooi voor den Bijbel. Een pleidooi heeft dit boek niet noodig. Het kan het stellen zonder de advocaterie van gedienstige geesten, want het ware en echte zullen zich doorzetten te allen tijde.
Dit is alleen maar een pogen te begrijpen, waarom juist een Rembrandt zoozeer in en uit dien Bijbel geleefd heeft in zijn kunst. Juist in den Bijbel was hem datgene beeld en letter geworden, wat hem tot in het diepst van zijn ziel beroerde. Dit boek is als het ware een deel van zijn palet.
Het is voor hem geen historisch boek, uit ver vervlo den tijden en ver gelegen landen, waarin hij beleerd wordt, hoe het uiterlijke leven toen en daar zich vertoonde, om dan zijn magistrale wetenschap breed uit te stallen voor de oogen van zijn verbaasde tijdgenooten.
Neen, integendeel, de Bijbel is hem het boek der levenswerkelijkheid. Het boek van hier en nu.
Juist de Bijbelsche figuren zijn zijn tijdgenooten, met wie hij leeft en optrekt en worstelt en spreekt van hart tot hart.
En in het bijzonder mag dit gelden van de centrale figuur van den Bijbel, Jezus Christus.
Deze is voor hem geen verre en vreemde God, maar de God van zijn hart, van zijn verlangen, van zijn strijd. De God van zijn nabijheid. Hij die gegeeseld werd en gehoond, vervloekt en veracht, die gekruisigd werd en stierf, maar die nochtans heeft liefgehad en vertrouwd en gebeden en gedankt; deze die met liefdevolle handen van het kruis werd afgenomen en in het graf werd besteld en die opstond uit den doode om eeuwig te leven; deze, de Zoon van den Levenden God, deze is zijn tijdgenoot, met wien hij leeft en bidt en strijdt en sterft en weer opstaat. Deze is hem geworden tot een hier en nu. Tot een ander zelf.

REMBRANDT - JEZUS DE HEILAND (HONDERDGULDENPRENT) - 1639-'49

Ach, Rembrandt is eigenlijk de eenige schilder, die het heeft aangedurfd den Bijbel van het begin tot het eind in beeld te brengen.
Vele schilders hebben episoden uit de Bijbelsche geschiedenis weergegeven — Rembrandt echter heeft den Geest geschilderd.
Vele schilders hebben de schoonheid van bepaalde Bijbelsche figuren uitgebeeld — Rembrandt echter hun innerlijke leven.
Vele schilders hebben hun Bijbelsche figuren geïdealiseerd en vergeestelijkt — het schoonste was hun, waar het deze hemelsche schoonheid gold, niet schoon genoeg. Rembrandt echter heeft de menschen van zijn omgeving op het doek gezet, precies zóó als zij zich in werkelijkheid vertoonden, maar hij heeft deze figuren dezelfde innerlijke geestesstructuur gegeven als de personen uit het goddelijke Boek.
Daar staan ze dan, de bedelaars en de ellendigen, de bruiloftsgangers en de zangers, de bidders en de dankers, de begenadigden en de verdoemden, de rampzaligen en de vreugdevollen, de grijsaards en de kinderen, de vrouwen en de moeders: getrouw aan het Bijbelsche woord, heeft hij hen ván de straat opgeraapt, bijeengehaald uit heggen en stegen, en gedwongen, ja, gedwongen in te gaan in de feestzaal der kunstzinnige uitbeelding. Daar staan ze dan zooals zij zijn. Hun is geen tijd gelaten, zich te verkleeden, zich op te frisschen en uit te dossen: zooals zij zich op straat bevonden, mogen zij mee aanzitten aan den maaltijd voor het aesthetische en geestelijke oog. Waarlijk, Rembrandt heeft zich aan het gebod van zijn Heer gehouden en den Hemel der Kunst wijd opengezet voor allen, die kwamen en begenadigd werden om mee te bouwen aan dezen Tempel der Schoonheid.
Vele schilders hebben in schrille kleuren de verschrikkingen van de Hel en de heerlijkheden van den Hemel geteekend, maar Rembrandt gaat hen allen te boven: want hij heeft ons uitgebeeld, hoe Hel en Hemel er uit zien in de harten van menschen van vleesch en bloed.
Ja, waarlijk de Bijbel was hem een levensboek. En zooals over het Evangelie een vreugdevolle glans ligt en het ons tegenklinkt: „Vrees niet, ik heb de wereld overwonnen!", zoo ligt ook over Rembrandts Bijbelsche prenten en schilderingen iets van dat milde licht, dat schijnt voor een ieder, die uit innerlijke ervaring kan zeggen: „Mij is in dit leven een goede boodschap verkondigd. Daarom verheug ik mij."

REMBRANDT -
PETRUS' BEROUW - 1631

De bijgaande reproductie van het schilderij, voorstellende het Berouw van Petrus, vertoont in bijna al haar trekken het beeld, dat hierboven van Rembrandts werk geteekend is.
Het is een uitbeelding van dat aangrijpende bijbelverhaal, dat ons in Mattheus 26 gegeven is. Petrus heeft zoojuist in de rechtzaal, waar zijn Meester veroordeeld werd, staan te vloeken en te zweren, dat hij dezen mensch in het geheel niet kende. Toen heeft er plotseling een haan gekraaid en heeft hij met ontzetting moeten denken aan de voorspelling: „Eer de haan gekraaid zal hebben, zult gij Mij driemaal verloochenen."
„. . . . en naar buiten gaande weende hij bitterlijk", zoo besluit de Evangelist zijn sober relaas.
Op dit schilderij wordt ons de wroeging en de vertroosting afgebeeld op een waarlijk sublieme wijze, die geheel voor zichzelf spreekt. Dit behoeft niet nader te worden aangegeven.
Op één merkwaardige omstandigheid wil ik evenwel nog de aandacht vestigen: Rembrandt heeft naast den berouwvollen Petrus twee sleutels neergelegd.
De kenner van den bijbel zal terstond weten, dat dit de sleutels zijn van Hel en Hemelrijk, die aan den weer in genade aangenomen Petrus in later tijd werden toevertrouwd. Hier is sprake van een meesterlijke anticipatie, een vooruitloopen op de latere geschiedenis. Deze anticipatie, die uit historisch oogpunt vanzelfsprekend niet toelaatbaar is, heeft echter een zeer diepen zin. Het is, alsof de schilder ons deze diepgevoelde wijsheid wil openbaren, dat alleen hij, die in zijn leven de smart en de schuld, de aanvechting en de wroeging, den strijd en het berouw heeft gekend, de sleutels heeft gevonden van Hel en Hemelrijk. Alleen, die waarlijk geleefd en den bitteren kelk gedronken heeft, die alleen kan een leidsman zijn op den weg naar het Leven. Zoo heeft Christus zelf het eens gezegd: „Niemand komt tot den Vader, dan door Mij", en Hij is de Gekruisigde, Wiens weg leidt over Golgotha.
De woorden van den dichter Goethe, in zijn Wilhelm Meister zijn als het ware de levende verklaring van dit werk van Rembrandt den Mensch:

„Wer nie sein Brot mit Tränen asz,
Wer nie die kummervollen Nächte
Auf seinem Bette weinend sasz,
Der kennt euch nicht, ihr himmlischen Mächte!

Ihr führt ins Leben uns hinein,
Ihr laszt den Armen schuldig werden,
Dann überlaszt ihr ihn der Pein;
Denn alle Schuld rächt sich auf Erden."

E. H. GROLLE.

REMBRANDT

IN HET GEESTESPROCES DER EEUWEN

De revolutie dezer jaren laat geen levensuiting onberoerd. Tot in de diepten des levens dringt ze door en dat is noodzakelijk, wil ze naar het woord van den Führer de grondslagen leggen voor de komende 1000 jaren. Zij kan dat slechts doen, wanneer haar de ontwikkeling der afgeloopen 1000 jaren volkomen duidelijk voor oogen staan. Juist dat is het vermogen van onze geschiedenis en kultuur, dat zij zich zelf bewust kon worden. De diepste waarde onzer kultuur is het bewustzijn, een beginsel door de eeuwen heen te ontwikkelen. Daarom leeft in onze gemeenschappen de *zorg*, het vermogen om dat beginsel te behouden en haar ontwikkeling verder te dragen. Daarom denkt de Noordrasmensch historisch en lost zich zijn historischen achtergrond niet op in een vage mythologie. Ons is de historie een spiegel, een raadgevend kameraad, een baken naar de toekomst. Ze toont ons onze fouten en geeft daarmee den weg aan om die te overwinnen. Zoo wordt naar Schillers woorden de geschiedenis een gericht en dit gericht is tevens het Godsgericht.
Deze tijd trekt een eindconclusie uit tien eeuwen geschiedenis. In één blik willen wij omvatten wat de strijd van 10 eeuwen te zien gaven aan strijdende gedachten, aan ontstaan en vernietiging van vormen.
Dat beeld is wonderlijk genoeg. Rust kent het niet. Het is een scheppen en herscheppen, een schrijden van vorm tot vorm, een eindelooze strijd van tegenstellingen, waardoor wordt opgebouwd en gebroken, waar evolutie en revolutie elkaar afwisselen.
En bijna zou men geneigd zijn te ontkennen, dat op den chaos de schepping is gevolgd en zou men in de schepping den chaos zelf gaan zien. Menigeen was het in die eeuwen dan ook bang te moede.
De namen behoeven we niet te noemen.
Maar het is, of in dezen tijd de sluier wegvalt, nu we het geestelijk beginsel herkennen, dat temidden van den chaos worstelt, dat opkomt en onderduikt, maar onweerstaanbaar zijn weg tot zelfverwerkelijking volgt.
En nu komen we langzamerhand tot klaarheid omtrent onze historische problemen. We weten, dat op deze aarde schepping en vernietiging elkaar afwisselen, ja, dat haar vormen dikwijls niet te onderscheiden zijn. Naast God staat de Satan, naast den scheppenden geest de „Ungeist", tegenover het licht de duisternis. Zoo liggen van den aanvang af de monsters bij de wortels van den wereldesch. Elk volk voert dezen strijd en elk mensch en geen ontkwam de vernietiging der zelfzucht, die niet een boven-persoonlijk ideaal vond, dat hem uithief boven zichzelf en inschakelde in de ontwikkeling van het geheel.
Machtig is de vernietiging substantieel en ideëel. Ze bedreigde het lichaam van het Noordras. Ze vernietigde Kimbren en Teutonen, Goten en Vandalen en deed Franken en Longobarden voor ons verloren gaan. Ze bracht half Europa om door de pest en liet honderdduizenden omkomen tijdens de Kruistochten. Maar ook geestelijk liet ze ons niet los. Ze bond ons in de Middeleeuwen aan een wezensvreemd latinisme en sinds de achttiende eeuw aan het rationalisme, dat in zijn laatste vormen van bolsjewisme en amerikanisme ons met den doodsteek dreigt. Doch uit de bedreiging ontstond het ontwaken. Met den blik op den oud-Germaanschen tijd herkennen we de dwalingen onzes weegs. De historie geeft ons de meest waardevolle waarschuwing, die mogelijk is.
We weten nu uit welke krachten de Germaansche volken scheppend werk hebben kunnen verrichten. Voor den Germaan is de aarde geen verachtelijk tranendal. God openbaart zich in zijn schepping en door en in het aardsche leven zelf belijdt de Germaan zijn God. Dat ontkende het Middeleeuwsch latinisme.
De germaansche mensch is gemeenschapsmensch en schept alleen door den strijd, dus uit de erkenning van kracht en tegenkracht, licht en donker, goed en kwaad. Dat ontkende het rationalisme. Want het rationalisme ging van de oorspronkelijke goedheid van den mensch uit. Daardoor sloot het de oogen voor den „Ungeist" en gaf dien gelegenheid zijn prooi te grijpen. Zijn vormen zijn de reeds genoemde vijanden van dezen tijd, het bolsjewisme en het amerikanisme.
Zoo kennen we twee geweldige deiningen.
De knieval die het Germanendom in de Middeleeuwen deed voor het latinisme werd door de Reformatie hersteld. Calvijn stelde de uitersten goed en kwaad, schepping en vernietiging als volkomen reëel tegenover elkaar.
De tweede knieval was het rationalisme, dat uitging van het individu. Zijn leerstellingen hebben in den vorm van liberalisme en democratie de oud-Germaansche gemeenschapsvormen ontbonden.
Zij hebben het kwaad en daarmee den eeuwigen strijd, die den mensch in „vorm" houdt, ontkend. Zij maakten de gebonden Germaansche persoonlijkheid tot een stuurloos individu; zij bedreigden het fundament der gemeenschap: het gezin.
De eerste ontwikkeling, d.w.z. de eerste bevrijding van den Germaanschen geest voltrok zich tijdens Renaissance en Barok. Van den tweeden zijn wij mede de voltrekkers.

Het is aanvechtbaar wanneer we zeggen, dat de Germaansche ontwikkeling pas duizend jaren oud is. Duizend jaar oud ongeveer is de ontwikkeling, waarin de Europeesche kultuurvolken zich hun groote vormen schiepen. Na de Volksverhuizing vormden zich duurzame gemeenschappen en deze zochten naar een vorm voor hun gemeenschapsgevoel als een tastbare levensbekentenis. Boven de gemeenschappen van gezin, sibbe of graafschap, wisten zich de Middeleeuwen de gemeenschap des geloofs te stichten. Haar symbool is de kathedraal of dom. Deze is geheel dynamisch en sterk persoonlijk als de Germaansche mensch. Ze is niet statisch en sluit niet af, maar wijst juist met haar torens buiten zichzelf uit in de onafzienbaarheid eener in elk aanwezige ontwikkeling. Ze staat krachtig en scherp in haar omgeving, als een leider, die zijn oogen gericht heeft op zijn volgelingen. Ze is gebouwd door den offerzin en gemeenschapszin van hen, die er in de onaanzienlijke huisjes omheen wonen. Ze is getuigenis van een boven-persoonlijk beleven. Doch wat bleef van de trotsche en fiere levensbekentenis van den Germaan over?

De aarde was den mensch niet langer gegeven om er in edelen strijd lichaam en geest te verrijken. De aarde was het kwaad, het leven nietig. De eenige opwekking der kerk was de blik op de eeuwigheid. De aarde was Satans gebied. Den laten Middeleeuwer werd elke vreugde benomen; het leven werd een benauwenis. De Germaan, die het leven volkomen beleed, moest nu ervaren, dat dit aardsche leven maar schijn was. De persoonlijkheid werd ontkend en elke vreugde bedorven door den angst, dat Satan er in stak en de daad zondig zou zijn.
Deze levensinzichten brachten de gisting teweeg, die een herstel der Germaansche levensopvattingen tengevolge had, een herstel, dat we met de namen Renaissance en Reformatie trachten aan te duiden.
Deze revolutie moest dus, gezien het bovenstaande, uitloopen op een *nieuwe godsbeleving*, het vormen van een *nieuwe gemeenschap*, het herstel van het *strijdbeginsel*, hetgeen ook beteekent het herstel van de vitaliteit en de persoonlijkheid, want

JUDITH LEYSTER - DE NAR

vitaliteit ontstaat uit strijd en persoonlijkheid uit gemeenschapsbeleving.
Met deze drie beginselen maakte zich de Renaissance vrij van het latinisme om in de 18e eeuw opnieuw bedreigd te worden. Hier ligt de groote geestelijke strijd om zelfverwerkelijking en klaarheid, die als een gouden lijn over Meister Eckart, Erasmus, Luther en Goethe loopt, zooals het historisch geweten zich vormt langs Otto von Freising, Herder, Ranke en Chamberlain.
De Renaissance is dus een hernieuwde bekentenis tot het aardsche leven. In Germaanschen zin is het woord dus wel letterlijk op te vatten. Het woord is diep gedoken, zooals Guido Gezelle zegt en het „lijzigste gefluister" verkondigt het.
Naast de middeleeuwsche geloofsgemeenschap ontwikkelt zich de nationale eenheid, terwijl de Reformatie een anderen vorm gaf aan de geloofsgemeenschap.
Tenslotte werd het idee van den strijd hersteld.

Het voert te ver om deze ontwikkeling in de Germaansche landen historisch te vervolgen. Maar we zouden zien, dat geen land zoo gereed was om deze voorwaarden te vervullen als de Nederlanden. De diepgaande strijd sinds Alva's dagen heeft de reeds aangevangen ontwikkeling tot de grootste hoogte gebracht; de geweldige inspanning van den aanvankelijk schier hopeloozen strijd bracht de Nederlanders volkomen tot de reëele basis des levens terug.
Een nieuwe gemeenschap ontstond door dien strijd, een lotsgemeenschap, die haar inspanning bekroond zag met een geweldigen uiterlijken bloei. De ware leiders waren door den strijd zelf uitgezift en als regenten erkend door het volk. Wat leidde, had persoonlijkheid. Het volk was gelouterd en alle krachten konden zich ontplooien. De Middeleeuwsche engheid was geweken. Had het leven dan geen gevaren meer? Integendeel! Enkele bladzijden uit onze zeevaartgeschiedenis lichten ons reeds in omtrent de enorme levenskracht der Nederlanders in de 17e eeuw. Denken we aan de hooge kindersterfte, aan ziekten en oorlog, dan weten we hoe enorm groot de vitaliteit van dit geslacht is geweest.
Goethe zegt:

Und so lang' du das nicht hast,
Dieses: Stirb und werde!
Bist du nur ein trüber Gast
Auf der dunklen Erde.

De Nederlander kende den dood toenmaals beter dan in de 20e eeuw, maar zijn levenskracht was zoo machtig, dat zijn geloof in het zegevierend leven den boventoon had.
Dan zegt men, dat met de Reformatie de Satansgestalte verdween.
Doch niet in dien zin, dat de tegenstelling tusschen goed en kwaad, schepping en vernietiging verdween. De gedachte van strijd doortrok het geheele leven.

Wanneer we zoo de overwinning van de Middeleeuwen zien, dan vinden we geen zuiverder vormgeving voor dien zege dan de Nederlandsche schilderkunst. Zij is een even zuivere bekentenis als de kathedraal. Ook voert het te ver om aan te toonen, hoe zich langs verschillende schilders deze ontwikkeling voltrekt om bij Rembrandt te culmineeren. Ook, hoe in de ontwikkeling der zuiver germaansche vormen bouwkunst, schilderkunst, muziek en letterkunde afwisselen. Want na den voleindigden dom van den ongenoemden bouwmeester is Rembrandt de bouwmeester van het zieleleven, Bach die van het bouwwerk der tonen en Goethe van een wereldbeschouwing, die zich van het rationalisme wist vrij te maken en zijn werk een onvergankelijke waarde gaf. Daaròm, wanneer het nationaalsocialisme bouwt op den rassenaanleg, zal het steeds kracht putten uit die geniale voorloopers, die een zuiveren vorm voor hun diepsten aanleg wisten te vinden.
Dat in Nederland zooveel gelukkige omstandigheden samenwerkten, heeft tengevolge gehad, dat niet één schilder zooals Rembrandt, maar tientallen de kracht bezaten tot een zoo volmaakte vormgeving.
Hier dus de vitaliteit, waarover niet uitgewijd behoeft te worden. Hier de schoone bekentenis tot het leven, in beheerschtheid en verfijning als bij De Hoogh, Terborch en Vermeer, in den vitalen durf van Hals of Steen, in de liefdevolle wedergave van het detail bij Gerard Dou.
Hier ook de gedurfde mengeling van het normale met het demonische, een trek, die menigeen in onze 17e eeuwsche schilderkunst zoo bevreemdt. Weg de angst der Middeleeuwen voor duivel en zonde; het leven is sterker en machtiger. Het is de arbeidende en strevende mensch uit het tweede deel van Faust, die Mephisto bindt en het goede dwingt te dienen. De schilder kent de gevaren des levens; hij speelt ermee; het is de hoogste troef van zijn palet; het geeft ook den beschouwer geen angst, maar doet hem herkennen en maakt hem klaar wakker.
Dat is immers Breughel! Dat zijn de dronken boeren en vrouwen. Dat ligt in menig doek van Jan Steen of van Frans Hals. Dat is Hille Babbe. Vragen we, wie dit in zijn meest verfijnden vorm heeft weergegeven, dan mogen we misschien dit keer de eer aan de vrouw laten, want de „Nar" van Judith Leyster vertoont in onverbeterlijken vorm, in kleur en uitdrukking dat éven gewaagde, dat éven langs-den-rand-gaan, dat uit den overdadigen levensmoed van dat geslacht ontspruit, aantrekkingskracht van het gevaarlijk leven.

REMBRANDT - DE MOEDER VAN REMBRANDT

Weg de magere schimachtige figuren van de vorige periode, de „slanke lijn" der late Middeleeuwen. De mensch heeft zijn waardigheid, zijn zelfrespect teruggevonden. De kroon, die hem afhandig was gemaakt, heeft hij zich terugveroverd. Het leven is weer vol en rijk, omdat zijn innerlijk weer vol en rijk is. Zelfs het lichaam is vol en krachtig en de lach is breed.
Dat is de levensbekentenis, die de 17e eeuwsche schilders uit de Gouden Eeuw allen gemeen hebben, hoe groot ook de verscheidenheid onder hen is in aanleg, milieu en temperament.
Doch er was er een, die zich onttrok aan de groep dezer levenslustige gemeenschapsmenschen om den eenzamen weg van zijn grootheid te gaan. Dat was Rembrandt. In 1642 met de voltooiing van de Nachtwacht heeft hij dien weg gekozen. Hij wil het tijdelijke achter zich laten om de ziel in haar blijvenden vorm uit te beelden. Wonderlijk genie, dat meteen in de Nachtwacht een volledige symboliek schept.
Want de Nachtwacht is meer dan een schutterij. Reeds het diepe bruin met zijn onwerkelijke werking en het hooge licht geven den indruk van ongeziene wijdten en ongekende mogelijkheden. Het is als een symbool voor een heel volk. Zien we dat volk als een driehoek met zijn leider en leiderscorps aan de spits, dan heeft Rembrandt dien driehoek naar voren laten zakken. Banningh Cock, de eerste leider deelt zijn opdrachten mee aan zijn officier, de eerste van het leiderscorps. Uit de breedten van den donkeren achtergrond komt het volk zelf naar voren. Het doek is volkomen dynamisch, want de uitgebeelde gemeenschap is in volle beweging, zij schrijdt, en de zon, die de dynamische kracht in de natuur is, geeft ook hier de beweging aan, zooals het zonlicht de staalmeesters groepeert om een plek op het roode tafelkleed.
Vergelijken we Rembrandts moeder, zooals hij haar schilderde met de wedergave van diezelfde moeder door Gerard Dou. Eerder zouden we de namen verwisselen, dan gelooven, dat het verzorgde en nauwkeurige schilderij van Dou niet juist van Rembrandt was. Maar Rembrandt stijgt weer boven de enkele weergave uit. Hij voert haar op tot „de" moeder, de moeder aller eeuwen. Ligt het in de ruimte-scheppende breedheid van den mantel, in het onbepaalde, als ongewetene van den achtergrond, of in de houding, de wonderlijke zeggingskracht van de oude hand?
Hier steeg de persoon tot een idee, het hoogste wat de kunstenaar kan geven. In den geest van deze ontwikkeling waren er na hem geen nieuwe mogelijkheden meer. Hij is een eindpunt, een voltooier evenals Bach en Goethe in de volgende perioden.

Rembrandt stierf in 1669. Velasquez en Frans Hals waren hem voorgegaan, en in 1682 stierven Murillo, Ruysdael en Lorrain, de laatste schilders van groot formaat uit een grooten tijd.
Ligt over Rembrandt een Schicksal? Is Rembrandt een tragische figuur? Het Schicksal zelf kan nooit tragisch zijn. Het is de in ons Germanen werkende levensrichting. Dat Schicksal, die mogelijkheid een ontwikkeling door zijn persoon voort te stuwen heeft zich van Rembrandt meester gemaakt. Hij werd letterlijk een vóórtrekker. Doch de gemeenschap liet hem los, daar ze hem met het geslacht, waarmee hij leefde, niet volgen kon. Vanuit de gemeenschap gezien is de Germaansche held een tragische held. Maar hij zelf?
Rembrandt heeft het zelf in handen gehad om zich niet van de gemeenschap te scheiden. Zijn leven is dan tragisch, zooals dat van Goethe of van Bismarck ook tragisch was. Maar de groote geest is trouw aan zijn roeping. Hij kent een ander geluk: de bevrijding van den Germaanschen mensch op den weg naar zelfkennis en klaarheid.
Op dien weg, die nu breed gaat worden en vast onder onze voeten, werpt zijn genie zijn stralend licht. Mogen wij hem dan ook als nationaal-socialisten nu in die wijdten plaatsen, waarin hij thuis behoort.

A. JOH. REINDERS

GERARD DOU - DE MOEDER VAN REMBRANDT

VROUWEN ROND Rembrandt

„Rembrandt sait que la chair est de la boue dont la lumière fait de l'or".

(Rembrandt heeft het vleesch onderkend als slijk, hetwelk het licht in goud doet verkeeren).

Paul Valéry

Rembrandt Harmen Gerritszoon van Rijns leven en wezen zijn in overeenstemming met die van den groot-Germaanschen stroom, waaraan hij den naam ontleent. Beschouwen wij zijn leven en werken — want die zijn één en onafscheidelijk — dan springt de gezegde gelijkvormigheid te meer in het oog.
Er zijn in dit leven drie deelen te onderscheiden, als in een symphonie van Beethoven: een allegro, een adagio en een allegro con fuoco, dat zich verbreedt in een largo e maestoso.

Er is een eerste deel, dat zich afspeelt binnen de besloten steilten van een fantastisch en mystisch alpenhoogland.
Dit is de tijd, dat Rembrandt opgesloten heeft gezeten tusschen hooge, doch niet blinde muren; de tijd, waarin hij als belangrijkste verschijnsel hier op aarde den mensch trachtte te ontdekken; de tijd, waarin hij zijn „gevangen" apostelen, geleerden en denkers maakte en ook de tallooze „harde" portretten van hemzelven, de zijnen en ook van vreemden.
Het is in dezen tijd, dat hij met de blindheid en onweerstaanbaarheid van een natuurkracht indringt in en doordringt tot het grootste raadsel hier op aarde — en wellicht wel van de heele schepping — den Mensch.
Alles in hem richt zich op dien Mensch, die is als een sfinx, aan wie een machtig en eeuwig raadsel moet worden ontwrongen: het raadsel des Levens en van de Eeuwigheid.
Dit is de tijd van de wilde stortbeek, die zichzelven een weg baant te midden van bergen en dalen en op dien weg ontmoet barheid en liefelijkheid, leelijkheid en schoonheid, donker en licht, leugen en waarheid, Dood en Leven.

De schoonheid en de waarheid moet Rembrandt ingezogen hebben met de moedermelk: men beschouwe slechts de vroegere portretten van zijn moeder, die grootsch, rustig en „schoon" zijn en waaruit, als een verborgen licht, de onvergelijkelijke eerbied, liefde en aanhankelijkheid van kind tot moeder glanst.
Dit licht, die glans, dat mysterie zal Rembrandt nooit meer loslaten. Integendeel, zij zullen in den loop der jaren en der wederwaardigheden òp-bloeien en òp-gloeien tot steeds feller en schooner brand, uiteindelijk in het volrijp palet van een rijken en rijpen Herfst.
Deze eerste tijd wordt in hoofdzaak beheerscht door de Moeder-figuur, niet zoozeer uiterlijk als wel innerlijk: hierin wordt het verborgene, dat nog geheimnis is, bespied, betast, gepeild.
Aan alle zijden rijzen echter rotswanden en steile toppen. Het is donker en schemerachtig tusschen de kloven en in de dalen. Maar tòch is er licht, vooral daarboven, in de hooge lucht: daar vooral is licht, *het* Licht, *de* Zon!
Want ook hierin is Rembrandt de onmiskenbare loot van den oud-Germaanschen stam, dat zijn eenig zoeken en streven is: licht en nog eens licht, zon en nog eens zon.
Zoo Vondel, zoo Beethoven, zoo Gezelle, zoo Boutens.
En zie, dan komt op eens het oogenblik, dat de gekerkerde bergstroom zich baan breekt met geweld en als een geweldige stortbeek zich uit het hoogland naar beneden werpt in het midden- en lage gebergte. De stroom wordt breeder en krachtiger, het vergezicht wijdscher en machtiger, het landschap breeder en vol rijke verscheidenheid, zooveel kleur- en zin-rijker naarmate het licht heviger en reiner wordt.

Met de ontmoeting (1632) en ontdekking (1634) van Saskia ontmoet en ontdekt Rembrandt het volle, tintelende leven, een wereld van wereldsch en aardsch zinne- en zieleschoon, van wereldsche en aardsche liefde en lust. Een geweldige, zij het volstrekt reine hartstocht laait op, ontzaglijk als een wereldbrand. Rembrandt ontdekt der dingen alledaagschen zin en schoonheid, de heerlijkheid van gebruiksvoorwerpen, kleederen, sieradiën, edele metalen en gesteenten. En hij ontdekt tenslotte, in den meest letterlijken zin, den Mensch, in het naakt.
Hevig en diep als immer reageert de altijd zoo overgevoelige Rembrandt op dit alles. Als een zon in het zonnestelsel duizelt hij weg tusschen de wereldbollen, zijn volstrekt eigen baan. Hij verschiet en verdwaalt in deze nieuwe wonderwereld,— zonder er zich in te verliezen, zonder erin onder tegaan. Integendeel, hij ontdekt en dus verovert hij haar, maakt haar eerst recht tot de zijne door en in Saskia van Uylenburgh, de liefste, een lieftallig en zorgeloos schepseltje, patricisch, wereldsch en rijk, uit een wereld van vormen en verfijning. Zij gaf Rembrandt andermaal het leven; zij deed hem geestelijk herboren worden d.w.z. zich verder ontplooien.
Is het dan toeval, dat haar wellicht eerste bekende geschilderde portret ($\pm$ 1633/34) in zijn mystieken verschijningsvorm de vertrouwde en geliefde trekken vertoont van Rembrandts moeder Cornelia?

Zooals gezegd: Rembrandt ontdekte de wereld der zienlijke dingen en van de zinnen in den ruimsten zin. Hij zwijmelde daarin als in een roes, als was hij zichzelf niet meer.
De werken van deze tweede periode dragen daarvan den onmiskenbaren stempel, dat van overbruisende levensvolheid, maar toch ook van de voornaamheid, den smaak en den stijl, waarin de „deftige" liefste hem bande. (Vgl. Rembrandts Z lfportret (1635) op blz. 56 van dit nummer.)
Wanneer wij mogen aannemen, dat Rembrandts moeder den zedelijken en godsdienstigen ondergrond bij haar zoon bereid had — hoe gaarne en hoe schoon beeldt hij haar uit met het Boek der boeken! —, dat hare moederlijkheid hem dien oud-Hollandschen en oud-Germaanschen zin voor het huiselijke en het familiale heeft bijgebracht, dan wil het even voorkomen, alsof deze waarden van de hoogste orde min of meer worden overschaduwd door waarden van lagere orde.

Maar voor Rembrandt waren er geen waarden van hoogere en van lagere orde: zijn absolute geest kon slechts streven naar het volstrekte, in welken verschijningsvorm dan ook!
En zoo heeft ook de liefde van en tot Saskia niet anders vermocht dan nieuwe waarden aan de oude toe te voegen, al blijkt dit aanvankelijk niet klaar.
Die wilde brooddronkenheid en weelde van de eerste kennismaking met die ongekende wereld van rijkdom, macht en aanzien, met die bedwelmende wereld ook van liefde en lust, zij zijn niet meer geweest dan de revolutionnaire en quasi-ontbindende nevenverschijnselen van elk voorjaar, van elk ontluiken van loot en knop, niet minder gewelddadig — en weldadig.
Het lijkt of Rembrandt zijn perken is te buiten gegaan. En inderdaad, zijn werken dragen sporen van een zekere krampachtigheid, een zekere gewildheid, een zekere overmaat en overdaad —, gelijk ook het prille lente-ontwaken.
Uit het schemerdonker — zoo mild en bevruchtend — van zijn eerste periode komt hij thans plotseling in den helderen, ongekenden dag te staan: wie zou die weelde zonder schade verdragen, was hij Rembrandt niet!
Door al dat matelooze licht lijkt hij schemer en duisternis vergeten, verblind, verloren in een oceaan van licht . . .
Maar het Duister meldde zich dra. Het klopte kort en hard en bij herhaling op de deur van een gelukkig gezin, een zinneloos liefhebbend hart, een onbeschrijfelijk teer gemoed. . .
Duisternis, d.i. het tegendeel van Licht, ditmaal in de gedaante van Dood, d.i. het tegendeel van Leven, deed haar intrede, een ongenoode, ongewenschte gast en gezellin, die echter nimmermeer van Rembrandts zijde zou wijken.
Een zoontje, twee dochtertjes — twee Cornelia's! — en ook moeder Saskia rukte de Duistere weg uit Rembrandts leven, hem enkel latende een eenigen zoon, Titus, eveneens ten voortijdigen dood gedoemd.
Hoe zwaar hem Saskia's heengaan moet hebben getroffen, blijkt slechts zijdelings uit de overschoone verbeeldingen, die hij, na haar verscheiden, van haar geconterfeit heeft, uit den droef-ernstigen toon van vrijwel heel zijn verdere werk.
Met Saskia's sterven is hem de lach, de leutigheid en de vroolijkheid voor goed gestorven.
Maar Saskia's sterven gaf Rembrandt wederom nieuw leven: nadat hij van haar de weelde en lust van liefde en groote wereld had verworven, liet zij hem in haar sterven na de wetenschap van hare broosheid, hare vergankelijkheid, hare ijdelheid. Uit den roes der lagere stoffelijkheid ontwaakte hij weer tot hooger leven: wat hem licht geschenen had bleek slechts een hachelijke en bedriegelijke opflikkering in de eenlijkheid van het groote Duister, dat loodzwaar over de stoffelijke wereld hangt. Alleen het reine en in leed verklaarde oog des geestes vermag deze nevelen en schaduwen te overwinnen, waarna alle duisternis wordt tot Licht, d.i. het eeuwig Leven.
Zoo werd Saskia andermaal een alvoedende moeder: zij baarde hem opnieuw als den Heer der Duisternis.
Want laten wij ons er wel rekenschap van geven: Rembrandt is niet minder de schepper van duisternis als van licht. Licht toch is enkel licht in en door en wegens duister.
Van nu af aan ligt Rembrandts leven gebed in een wolk van duister, het schoonst verbeeld en verzinnebeeld wellicht in het majesteitelijk geweld en de bovenmenschelijke beweging zijner vroegste landschappen. (Vgl. zijn Landschap (1643) op blz. 57 van dit nummer.)
Zóó en niet anders is zijn leven, voor nu en voor jaren, tot het verhevene en verkristallijnde einde.

Want na Saskia's dood (1642) keert Rembrandt eerst recht weer tot de natuur, tot de geheele natuur in al haar rijke verscheidenheid en in die duizendvoudige en duizendverwige natuur tot de even rijk geschakeerde menschen, die ondanks hun waan, niet meer zijn dan een onderdeel daarvan.
Hij heeft de krankheid van natuur en mensch in volste bitterheid geproefd. Hij heeft het Lot erkend, gewogen en op waarde gesteld. Hij heeft de uiteindelijke worsteling met het Lot en met het Al aanvaard, wetens en willens, in volledige bewustheid van eigen broosheid en kracht. Opnieuw, maar thans in volle kennis en bewustheid, aanvaardt hij den strijd met Duisternis en Chaos, in de wereld van het eigen ik en in de werelden daarbuiten, in de vaste wetenschap en overtuiging, dat hij de held en overwinnaar zàl zijn. Deze ziele-nood en -strijd breekt zich reeds baan in de onbegrepen en verworpen Nachtwacht, welke werd voltooid weinige dagen na Saskia's dood.

REMBRANDT SASKIA - 1643

Het leed niet lang, of Rembrandt bleek den toestand daadwerkelijk meester en begon zijn vlucht naar weidscher en evenwichtiger sferen.
Dit was de tusschenperiode (± 1643—1649), waarin Rembrandts huishouden waargenomen en de kleine Titus verzorgd werd door de trompettersweduwe Geertje Dircx.
Te recht of ten onrechte koesterde deze echter hooge verwachtingen en toen bleek, dat die niet in vervulling konden gaan, eindigde dit aanvankelijk vreedzame tusschenspel met een tragisch melodrama, waarbij Geertje het huis moest ruimen, niet zonder herhaaldelijk ingrijpen van de rechterlijke macht (1649). Het volgend jaar moest de ongelukkige zelfs in een dolhuis worden opgenomen.
Toch was dit voor Rembrandt een tijd van stille, rijpe arbeidzaamheid, van verdieping vooral.
De geteisterde mensch moest zich trachten te hervinden en doet dit ook, zooals een held past, juist in die onderwerpen, waarin hij het zwaarste is getroffen.
In 1643, een jaar na haar verscheiden, schildert Rembrandt zijn Saskia nog eens, uit zijn herinnering. Dit is wellicht het mooiste, althans het meest ware portret van dit moedervrouwtje, waarin haar zuiverste wezen, verreind en ontdaan van alle overtolligheden en aanhangsels, tot uitdrukking is gebracht.
De indruk is die van een even gefloerste verschijning, niet lachend, niet verdrietig, ijl en onwezenlijk als een herinnering werkelijk is.
Een oud thema, waarin voor de zooveelste maal Rembrandts diepste wenschdroom vorm aanneemt — en dit blijft doen, tot aan zijn laatsten snik! —, het thema van *het gezin*: ouders en kinderen, huiselijkheid en liefde, een voltallig en gelukkig gezin — een herinnering wellicht aan moeders tehuis? —, dringt zich steeds sterker dan ooit op den voorgrond en kristalliseert zich in een aantal meesterwerken.
De oude Germaan wordt zich hier weer bewust van zijn ingeboren gevoel voor het eigen bloed, voor zijn sibbe, waar man en vrouw een worden en zijn en herleven en voortleven in hun kinderen, aldus van geslacht op geslacht, als onbederfelijk, onsterfelijk.
Zoo zocht ook Rembrandt zijn onsterfelijke genius te vereeuwigen, zelfs in de stof. En wanneer dit lijfelijk onmogelijk blijkt, dan tenminste ideëel.
Aldus meen ik de heerlijke Heilige Families, Tobiastafereelen, Aanbiddingen der Herders e.d. te mogen begrijpen, de voorboden tevens van Rembrandts hoogste en fijnste kunnen, in zijn verklaarden levensavond.
Van den somberen Hieronymus met kruisbeeld en bekkeneel, in noodlotszwanger duister peinzend over de geheimenissen van dood en leven (1642), zocht Rembrandt troost in de Opwekking van Lazarus en de Verzoening van David en Absolom (1642).
Meer en meer verdiept en verliest hij zich ook in het leven en de werken van Jezus, die hem telkens weer een toets en troost zullen zijn in zijn donkerste uren.

Zoo verkeerde de moederliefde in liefdelust; zoo zal de liefde in Min, de lust in Passie (d.i. bewust en aanvaard lijden) verkeeren onder de moederlijke straling van een prille voorjaarszon, waarvan wij het vriendelijk-schoone aanschijn bij mijn weten het eerst zien stralen van het kinderlijk-onschuldig wezen van het Meisje aan het Venster (1645) (Vgl. de afbeelding op het omslag van dit nummer) [1]).
Beschouw dit beeld in zijn eerlijken en heerlijken eenvoud, vol kuischen schroom, aanhankelijkheid en trouw, vol dienende liefde en nederigheid, zóó als enkel is en zijn kan een simpele bloem des velds, waarover licht en donker, wind en stilte, warmte en kilte, droogte en regen waren, de adem der oneindigheid.
In haar schamel wezen en voorkomen is zij het zuiverste en heiligste getroffen, zij, die heur jonge leven met hart en ziel en lichaam geofferd heeft op het brandaltaar van het rijpend Genie, dat als een Moloch alles pleegt op te eischen en te verteren in zijn goddelijken brand.
Het is haar, schoon niet-mooie, dan toch zoo lieftallige kopje, dat zich zoo wijdingsvol en zorgzaam over het wiegje van het kindeke buigt om zich te verzekeren, dat niets het stoort in zijn zachten sluimer, zij, zelve nog een kind en daarom wellicht zoo waar en wijs. (Vgl. de op blz. 62 van dit nummer afgebeelde H. Familie van 1645).
Het is haar borstbeeld van ± 1652 (vgl. de afbeelding daarvan op blz. 58 van dit nummer) dat in sobere schoonheid voor ons oog verschijnt, schoon op en in zichzelve, enkel gesierd door een drietal zware paarlen-tranen, symbolen van heur onvolprezen zieledeugden: eenvoud, goedheid en waarachtigheid; en rond den nijveren arm eveneens wat sobere sieradiën, als een stil saluut aan die nimmer wrochtens- en troostensmoede handen, die dat groote, verschrikkelijke kind, dat Rembrandt tenslotte toch geweest is, zoo veelvuldig gekoesterd moeten hebben.
Hier is zij uitgebeeld als de geliefde vrouw, in tegenstelling tot het nevenstaand portret van ± 1658/59, waarop zij de rijpe moeder en huismoeder is, de nederige, stille, maar sterke vrouwe, die de heele huishouding bestiert en bereddert, de moeder van Rembrandts laatste kind, Hendrickjes dochtertje, de derde en laatste Cornelia, de eenige die het leven zou houden en den vader zou overleven.

Het is in de periode van ± 1645 — ± 1655 dat Rembrandt zijn teerste, meest verdroomde werken schept, zóó teer, verfijnd en verdroomd, dat even de naam van Vermeer op de lippen komt zweven.
Dit is dan het wonder, dat Hendrickje Stoffels en zij alleen heeft gewrocht, zij, het simpele, maar goede boerenmeisje van het land.
Het is de afstraling van een innig en stil geluk, de vrede en de stilte na een donderstorm.
Nauwelijks echter is de nieuwe dageraad aangebroken en in schoonste sereniteit opengebloeid, of aan de tegenliggende kim vertoonen zich de eerste teekenen van een volgend noodweer, dat snel en onafwendbaar nadert, noodlottig, vernietigend en zwart.
De toets in Rembrandts werk verdonkert weer met zijn leven. Thans zijn het de drukkende geldzorgen, die in weinige jaren leiden tot een volslagen bankroet.
Zijn prachtige huis in de Breestraat, zijn vorstelijke verzameling kunstschatten, luxe-voorwerpen, boeken, wapens, rustingen, rariteiten, kortom alles wat Rembrandt bezit en waaraan hij kleeft met zijn ziel, wordt tegen spotprijzen publiekelijk verkocht. Hij moet van alles afstand doen en heengaan uit het huis, waarin hij heeft leeren leven, waarin hij groot geworden is.
Van alle slagen, die het Lot hem toebedeeld heeft, is dit de eenige geweest, die hem letterlijk verpletterd heeft. De zelfportretten van dien tijd zijn er de trieste getuigen van. Zij vertoonen ons een oud en geslagen mensch. *Doch geen verslagen man!*
Kort voor de ineenstorting borstelt hij nog een paar zelfportretten vol trots en hoogheid en hardheid, als van een vorst, een onaanrandbaar heerscher.
Maar diep in zijn ziel heeft het zeer zich reeds ingevreten, jaren lang. En het verraadt zich willens nillens in etsen als de Drie Kruisen (1653) en Ecce Homo (1655), om te culmineeren in de daemonische Anatomische Les van Dr. Deyman (1656), die ontstellende tegenhanger van die gladde en mooie Anatomische Les van prof. Nicolaas Tulp (1632). Maar als een heldere zonnestraal tusschendoor twee zwarte onweersbuien, licht even, als een betooverende herinnering, zijn Hendrickje als Flora (1657), sterk geïdealiseerd, met even de trekken van Saskia, maar hoeveel soberder, strakker, ernstiger en derhalve grootscher!
Uit deze jaren dateeren ook de Christuskoppen, die, bij alle afwezigheid van lijdensattributen, den Christus geven als mensch, als Man van Smarten. En voorts de kleine ets met den vertwijfelenden Christus in Gethsémané (± 1657) en zijn Christus aan de geeselkolom, vóór de berechting (1658).
Als dan het noodjaar 1659 over Rembrandt losbreekt, steigert één oogenblik verzet in Rembrandts werk, in zijn Jacob in wanhopige worsteling met den engel en in zijn Mozes, die in heilige razernij de Tafelen der Wet tegen de harde, donkere rotsen te gruizel werpt.
Het overige is stilte . . .

REMBRANDT - HENDRICKJE STOFFELS - 1658-'59

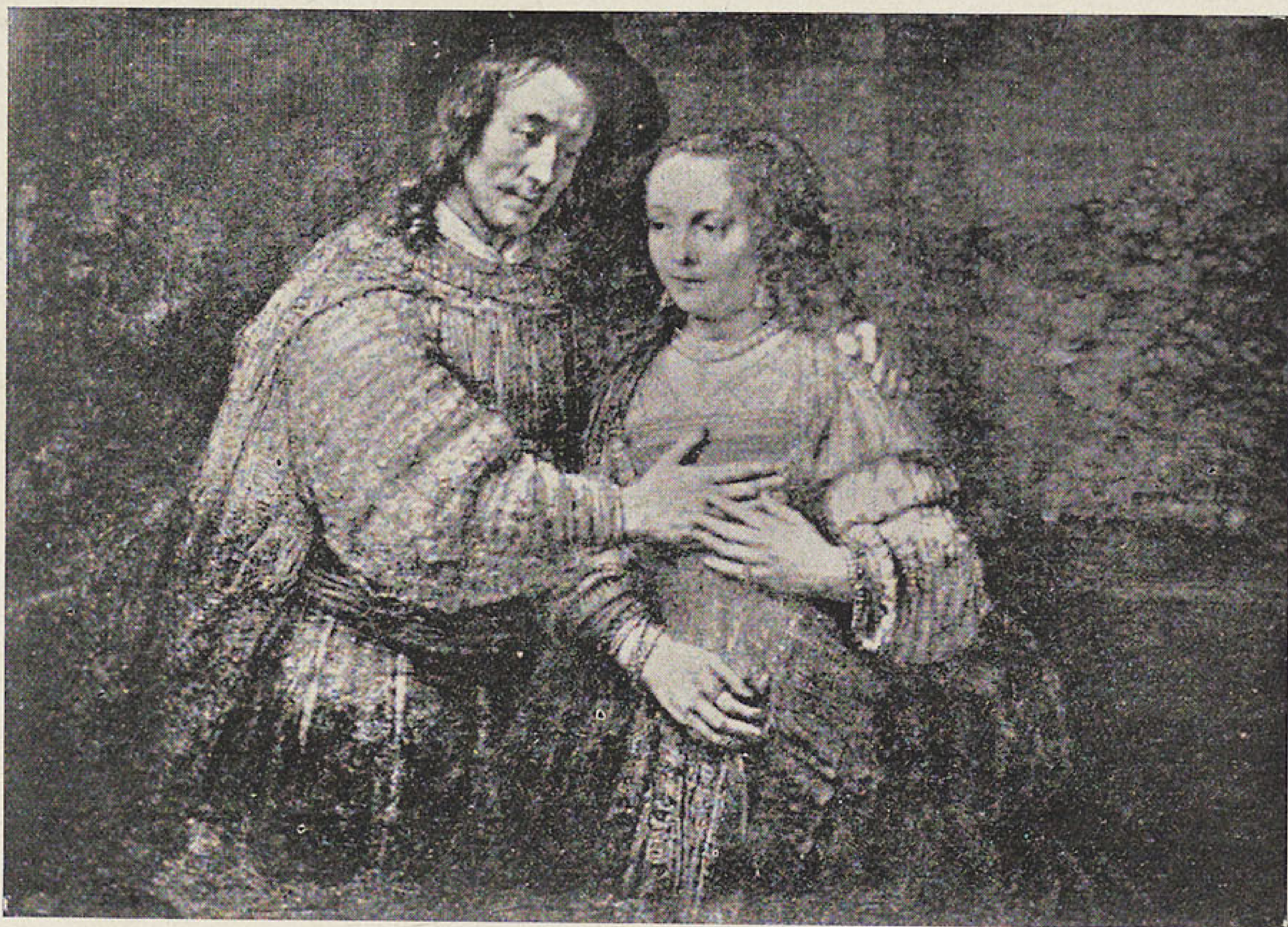

REMBRANDT - VENUS EN AMOR - 1662

Had Rembrandt dan alles verloren?
Neen: hij had zichzelven nog, zijn Hendrickje, zijn Titus en zijn kleine Cornelia.
Titus en Hendrickje schaffen raad en beginnen een kunsthandel, waarin Rembrandt aandeel neemt met zijn werk. Rembrandt en zijn werk zijn aldus veilig gesteld tegen schuldeischers en vrijelijk kon Rembrandt weer genieten van vreemde prenten en schilderijen, voor hem een levensbehoefte. Zoo vindingrijk en kiesch is Liefde!
Zijn schoonsten en verhevensten levenskring (± 1660—1669) heeft Rembrandt hiermede betreden. In eigen heem en sibbe hervindt hij zich, verreind en ontdaan op zijne beurt van alles, wat des kleinen menschen is. Kalmte, verhevenheid en onnavolgbare grootheid en schoonheid ademt zijn verdere werk. Den menschen en hun waanzin is hij ontgroeid, zonder wrok. Meer dan ooit gaat hij op in de liefelijkheid en zegen van huislijkheid en gezinsleven. Hij schrijdt van hoogtepunt tot hoogtepunt in één verheerlijking van het grootste, schoonste en waarste hier op aarde. Een reeks onovertrefbare meesterwerken ontsnapt nog aan zijn machtige oude handen, inzettend met de Staalmeesters (1661) en culmineerend in het Verlovingsportret van Titus en Magdalena van Loo, zijn schoondochter (1667/68) en de Familie (1669).

Zijn Hendrickje heeft hij als moeder-geliefde, voor het laatst, nog eens kuisch vereeuwigd in het heerlijk reine en lieftallige schilderij Venus en Amor (1662), nadat hij haar, van binnen uit, geconterfeit had in het portret van 1660, een tegenhanger van het zijne van datzelfde jaar. (Vgl. de afbeeldingen op blz. 79 van dit nummer).
Op dit laatste portret is zij schoon in ongerepten eenvoud en reinheid, als een madonna, een moedermaagd, moeder van smarten, tegendeel van den man van smarten, dien zij als het ware gedragen, gebaard, gevoedsterd en grootgebracht heeft, simpel en eerlijk . . . als een dier, zondenloos. Deze beide portretten zijn wellicht het laatste spoor — maar welk een licht-spoor! — dat Hendrickje nagelaten schijnt te hebben. Even ongeweten als zij in Rembrandts leven is gekomen, even geruchtloos en spoorloos is zij er uit heen gegaan (1662).
Sindsdien steigert Rembrandts geest nog steiler de sferen in, blank en licht als een besneeuwde alpentop, omruischt door vrede en reinheid, eenzaam, hoog, mild en welbewust: een held, een Germaansche held.

En wanneer hem dan de laatste slag treft, de dood van zijn innig geliefden zoon Titus, in 1668, een half jaar na diens huwelijk en kort na de onsterfelijke schilderij van zijn verloving, die ten onrechte het Joodsche bruidje is genaamd [2]) en waarin Rembrandt heel de onwénnigheid en teerheid van twee gelieven, die nu man en vrouw, dus vader en moeder geworden zijn, heeft uitgebeeld in rijkste stoffeering, vol van nog rijkere beloften voor de toekomst —, ook dan nog sombert geen floers van rouw meer die verklaarde, wijs glimlachende trekken van den ouden meester, maar neemt hij een laatsten, allerkoensten sprong in de oneindigheid en dicht hij het weergalooze heldendicht der menschheid in een wonderen brand van bovenaardsche kleuren: de gelukkige Familie, waarvan de jongste spruit haar vreugdig doopfeest viert, buiten in den vollen zomer, tegen een rijpen achtergrond van tintellevend gebladerte (1669). (Vgl. de afbeelding hiervan op blz. 59 van dit nummer.)
Mogelijk is deze rijke moeder niemand minder dan zijn verweeuwde schoondochter Magdalena, met Titus' kindje, Titia, op haar knie.
En de gelukkige vader?
Een anachronisme, waartoe alleen een Rembrandt gerechtigd en in staat is: het droombeeld van den dooden vader Titus . . .

REMBRANDT - TITUS EN MAGDALENA - 1667—'68

REMBRANDT
LAATSTE ZELFPORTRET
1669

En zoo is dit Rembrandts laatste snik, deze hymne op het Leven, van hem, den onverwoestbaren Germaanschen mensch en held:
Eeuwig zijt ge, o mensch, o volk, omdat ge Geest zijt, die eeuwig is.
Eeuwig zijt ge, omdat eeuwige de onstoffelijke Geest telkenmale weer opnieuw kristal moet schieten, zelfs in een stoffelijk hulsel, ten einde den onsterfelijken Geest, zelfs middels de sterfelijke stof nieuw leven en daarmede de eeuwigheid te verzekeren.
Dit is de onsterfelijkheid en de onbederfelijkheid des menschen en van zijn geslacht-*wijl hij is Geest...*

Kan het dan verwonderen, dat Rembrandt ons stil, blijmoedig, glimlachend en tevreden aanziet van af zijn laatste zelfportret (1669), het hoofd gedekt met de onafscheidelijke schildersmuts?
Gaarne besluiten wij in dit verband en in dezen tijd met de slotwoorden van het kostelijke boekske van F. Schmidt Degener over Rembrandt en zijn werk:
„Is het niet pijnlijk te bedenken, dat eenmaal het meerendeel van zijn laatste scheppingen zich bevond in het kleine sterfhuis aan de Rozengracht?
Te veel van al die pracht is uit Holland geweken; we voelen eerst recht de grootte van ons gemis, wanneer één van die trotsche doeken terugkeert, zooals David en Saul.
Evenals Shakespeare Engeland en Velasquez Spanje beduidt, *zoo is Rembrandt Holland*;
In Rembrandt zal Holland steeds zichzelf herkennen en wat er van zijn werk zich in Holland bevindt is als een palladium voor ons volksbestaan."

Moge dit zijn en blijven.
Doch moge Nederland zich óók herinneren en bezinnen op zijn drie groote dochteren, die, als goede Germaansche vrouwen past, het hunne in heldhaftige stilte hebben bijgedragen om den mensch Rembrandt groot en tot een waren held te maken.
Aan vrouwen als Rembrandt ter zijde hebben gestaan, doet het nood, nù meer dan ooit!

LOU LAMMERS

---

[1]) Hierbij dient opgemerkt, dat ik mij hier aansluit bij het goede gezelschap van o.m. F. Schmidt Degener, prof. Valentiner en Adolf Rosenberg, terwijl daarentegen niemand minder dan o.m. Wilh. Bode, Hofstede de Groot en Bredius deze voorstelling verwerpen en bestrijden.
De blik, de trekken, de houding, de geheele „stijl" is m.i. die van Hendrickje Stoffels, zooals wij haar uit Rembrandts leven en verdere werken kennen: zoo *is* zij, zoo moet zij geweest zijn.

[2]) Er zijn er, die aannemen, dat de voorgestelde personen inderdaad Rembrandts zoon Titus en Magdalena van Loo voorstellen. Anderen ontkennen dit en weten geen bepaalde namen te noemen.
In de wandeling heeft men het schilderij den evenmin goed verklaarbaren naam van „Het joodsche Bruidje" gegeven. L.

REMBRANDT EN HET HEEM

In de bekende Heemschut-serie verscheen als eerste deeltje een fleurig en lezenswaardig geschrift van architect A. A. Kok over „de historische schoonheid van Amsterdam". De heer Kok, die een bekwaam architect is en een kundig gids blijkt te zijn, noemt Amsterdam, *roemt* Amsterdam als „de stad, waar Rembrandt werkte". Een beter en waardiger introductie is waarlijk niet mogelijk. De roem van Amsterdam is Rembrandt en Rembrandts roem is de glorie van de stad met de Keizerskroon:

„Uw schoonheid blijft hierbinnen glanzen spreiden".

Rembrandt heeft echter niet alleen in Amsterdam gewerkt en er onvergankelijke kunstwerken gewrocht, hij heeft de stad, gelijk geheel het Hollandsche leven, ook liefgehad en van die liefde heeft hij getuigd — hoe kan het anders? — in zijn intiemsten arbeid, in zijn schetsen en teekeningen.
De geleerde kunsthistoricus Frits Lugt heeft aan het onderwerp zelfs een geheel boekwerk gewijd, verlucht met een serie voortreffelijke reproducties: „Wandelingen met Rembrandt in en om Amsterdam, P.N. van Kampen & Zoon, 1915".
Frits Lugt wijst er op, dat Rembrandt niet de punten van de stad afbeeldde, welke in zijn tijd als bezienswaardig golden; hij was in dit opzicht niet een kunstenaar als Zeeman, Berckheyde of Beerstraten. Integendeel, hij koos met zijn uitgesproken neiging voor het schilderachtige en zijn tegenzin voor de klassieke vormen, zoo zeer door zijn tijdgenooten gehuldigd, de hoekjes en perspectieven, waaraan anderen gedachteloos voorbijgingen.
Door vergelijkende studie heeft men Rembrandts wonderbaarlijke natuurgetrouwheid in de teekeningen van Amsterdam en omgeving kunnen vaststellen en Frits Lugt eert hem terecht als de scherp-ziende en getrouwe boekstaver, wiens werk, afgezien van de ideëele, ook een groote topografische waarde heeft.

In deze *teekeningen* veroorlooft Rembrandt zich niet de vrijheden, die een bewonderaar zijner *schilderijen*, van zijn Nachtwacht en Claudius Civilis, zoo gaarne veronderstelt.

•

Ten bewijze is een schets van den Westertoren uit het museum Fodor afgedrukt. „Een zoo zeldzaam geval, waarin het ons gegeven is een sujet van den meester in geheel onveranderden toestand te toetsen aan zijn weergave daarvan, diende niet ongebruikt te blijven".
Karakteristieke en gave specimen van zijn teekenkunst geeft Rembrandt in zijn Grimnessesluis en Montelbaanstoren, welke beide „gevallen", hoe zeer in den loop der tijden gewijzigd, ook thans nog geliefdkoosde onderwerpen onzer schilders zijn. Een groot aantal fraaie prenten heeft Rembrandt vervaardigd

REMBRANDT - DE WESTERTOREN TE AMSTERDAM - TEEKENING - 1640-'50

REMBRANDT - BOERDERIJ AAN DEN AMSTEL - TEEKENING - 1640-'50

In het voorgaande hebben wij kunnen waarnemen, zegt Frits Lugt, *hoe Rembrandt, in alle nederigheid, zijn hart en oog heeft opengesteld voor de onuitputtelijke schoonheid, die in zijn onmiddellijke nabijheid voor het grijpen lag. Maar wie niet, als hij, in allen eenvoud des harten aan de natuur de lessen harer schoonheid vraagt, blijft er zijn leven lang onbevattelijk voor; zoo ook degene, die niet wil inzien, dat het meest voor de hand liggende en het oogenschijnlijk onaanzienlijke ons voortdurend de kostbaarste grondstoffen ter verwerking biedt*".

Indien wij de kostelijke omgeving van Amsterdam naar waarde willen leeren schatten, doen wij er goed aan in Rembrandts nabijheid te blijven.
Muiden, Diemen, Ouderkerk; Amstelveen, Sloten en Sloterdijk; Ransdorp, Amstel en de Nieuwe Meer; de overbekende namen krijgen een welluidenden klank en in het ontdèkkende licht van Rembrandts visie ziet gij de omgeving van Amsterdam in heldere openheid; de torens rijzen, de silhouetten worden vertrouwder.
Rembrandt de halfgod, Rembrandt de hemelbestormer, dien gij zoo veraf dacht, is op deze wandelingen dichtbij U gekomen. Op den gemeenschappelijken bodem, waar, zooals de dichter Boutens zegt, onze gemeenschappelijke dooden rusten, hebben wij Rembrandt èn elkaar gevonden en *ons eigen heem* herkend:

„Geen engel rondgezonden naar 's werelds schoonste steê,
Heeft schooner grond gevonden dan 't lage land aan zee.
Wat ons daar houdt gebonden, dat duurt door wel en wee,
In Neerland zal men gronden, de vrijheid en de vreê."

van de omstreken van Amsterdam. Geheel den omtrek heeft hij als het ware op kaart gebracht. Muiden, de ophaalbrug van Ouderkerk, die er nog ligt, en de stompetoren van Ransdorp, waar Hendrickje Stoffels vandaan kwam.
Deze naaste omgeving van de aloude stad mag zich niet in een roep van schoonheid verheugen. Men vindt haar zelfs leelijk! Het is bijna een gemeenplaats geworden.
Dat men van Rembrandt toch leere zien!
Ongetwijfeld heeft de omgeving aan natuurschoon ingeboet, sinds Rembrandt met zijn schetsboek langs velden en wegen van het Amstelland ging. Vooral na het jaar 1918 is er veel aan de uitbreiding van de gestaag-groeiende stad en de verbreeding der wegen ten offer gevallen.
Welke prachtige stukken natuur, edele boomgroepen en stralende waterpartijen zijn echter niet gebleven!
Hebt gij nimmer op een vroegen ochtend een voettocht gemaakt langs het simpele groenomzoomde jaagpad naar de Nieuwe Meer of over den ouden Sloterweg, met de boerenhofsteden ter weerszijden, naar het liefelijke dorpje Sloten?
Rembrandt wèl.
Amstelveen lag in de verte en Rembrandt heeft er een rake schets van gemaakt. De schilderachtige boorden van den Amstel met zijn kronkelingen en groene bochten, boerderijen en molentjes met Trompenburg en den Omval heeft hij tallooze malen op papier vastgelegd. Soms met een enkele lijn, 'n veeg of een paar krabbels; terwijl een ander maal de éene teekening de andere overtrof in fijnheid en uitvoerigheid. De uitdrukkingskracht bleef immer gelijk. Van den Omval heeft hij een van zijn gaafste etsen gemaakt en het pittoreske hoekje aan den Amstel heeft een Europeesche vermaardheid verkregen. In Diemen, de Diemerbrug en aan den Diemerdijk moet de meester dikwijls hebben vertoefd en als herinnering aan zijn veelvuldige bezoeken heeft hij enkele juweeltjes van teekenkunst achtergelaten.

REMBRANDT - GEZICHT OP DIEMEN - TEEKENING - 1640-'50

J. W. PESCHAR

REMBRANDT

IN DE
NEDERLANDSCHE LETTEREN

Voor de bundeling van Schmidt Degeners opstellen werd kort geleden ons nog eens onder de aandacht gebracht het indertijd zoo geruchtmakende Gidsartikel over de verhouding van Rembrandt en Vondel.
De liefde en bewondering van Schmidt Degener voor Rembrandt en het kennelijke feit, dat Vondel deze liefde en bewondering niet deelde, bracht den schrijver tot een rangschikking en beoordeeling der feiten, die aan het opstel min of meer het karakter van een akte van beschuldiging verleenden.
Het gaat ons vandaag niet om Vondel, maar om Rembrandt en daarom zou het ons te ver voeren om de feiten, die Schmidt Degener opsomt, te toetsen. Het is zonder dat trouwens bekend genoeg, dat Rembrandts grootheid door zijn tijdgenooten niet werd verstaan, ook niet door de grootsten onder hen. Een middelmatig gedicht van Constantijn Huygens volstaat niet als bewijs voor het tegendeel.
Het heeft geen zin dit aan deze tijdgenooten kwalijk te nemen en ze voor kleine burgermannetjes te schelden. Het is haast even belachelijk als wanneer wij Rembrandt verwijten gingen, dat hij de letterkundige beroemdheden van zijn tijd niet geschilderd heeft en dan daaruit tot zijn tekort aan letterkundig inzicht zouden besluiten.
Bovendien, *wij* kunnen gemakkelijk over de grootheid van Rembrandt praten. Toen we nog nooit een schilderij van Rembrandt hadden gezien, kenden wij zijn grootheid al uit een schoolboekje, ja, leerden deze grootheid voor onze examens uit het hoofd. Waar moeten wij ons meer voor schamen: dat wij eeuwen lang de grootschheid van het Alpenlandschap niet verstaan hebben, of dat in den jongsten tijd ten gerieve van de „alpinisten" dit landschap overzaaid is met luxe-hotels en naar elk panorama een zweefbaantje is aangelegd?
Dit houdt niet in, dat wij er ons niet over verheugen zouden, dat er later begrip voor de majesteit van de Alpenwereld, en voor de grootheid van Rembrandt is gekomen.

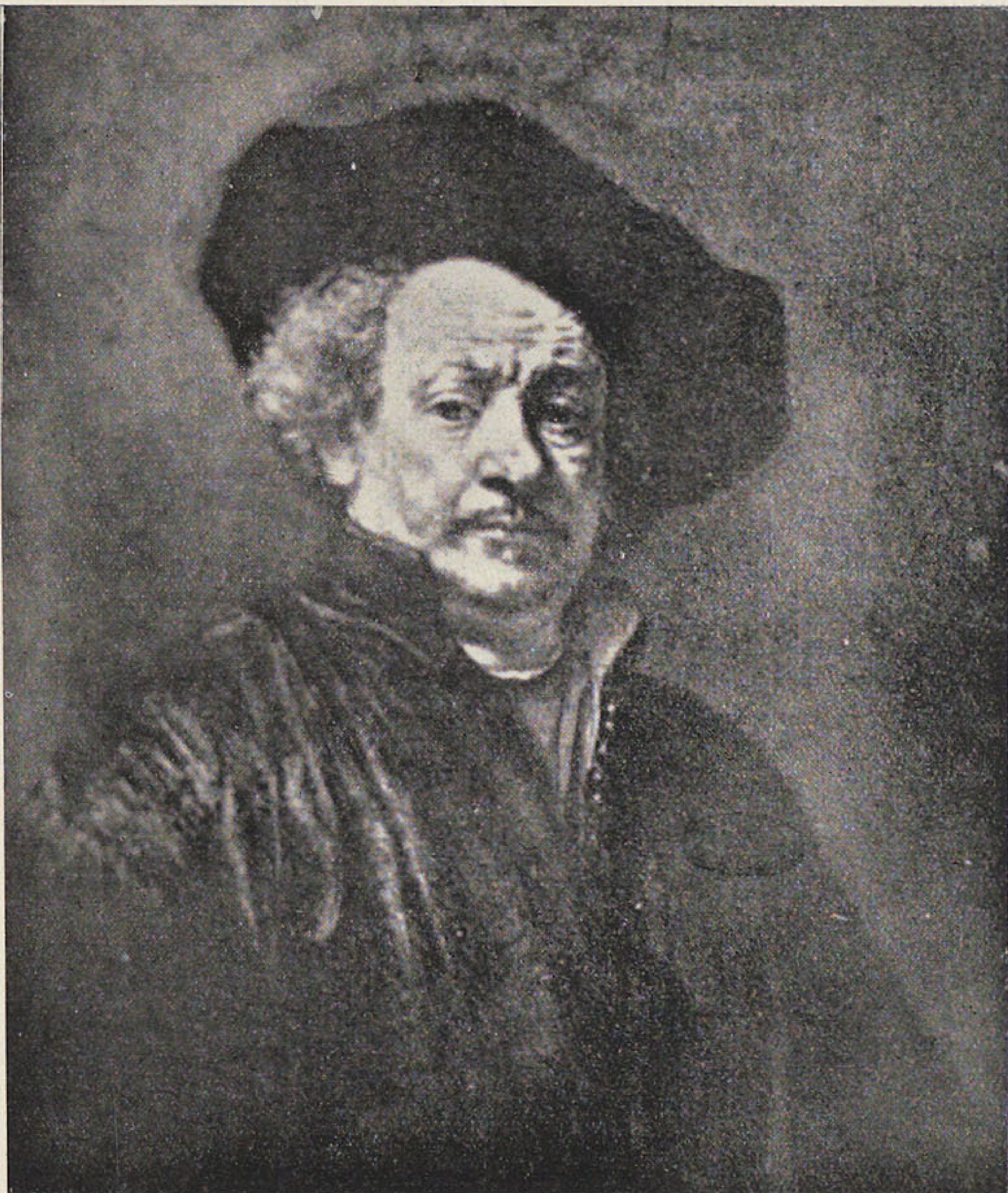
Om tot de letterkunde terug te keeren, wij verheugen ons er over, dat Busken Huet zijn *Land van Rembrandt* schreef, dat Lodewijk van Deyssel, en vooral Gerard Bruning voortreffelijke opstellen aan Rembrandt wijdden, dat Jacobus van Looy zijn *Ode aan Rembrandt*, P. C. Boutens zijn beurtzang aan *Rembrandt van Rijn, op zijn derden eeuwdag* schreef, dat deze en gene dichter een min of meer geslaagd sonnet over Rembrandt dichtte.
Zelfs dat wij een paar romans over het leven van Rembrandt bezitten, verheugt ons. Maar eerlijk gezegd zitten wij er ook een klein beetje verlegen mee. Niet alleen omdat Teun de Vries er zoo weinig de man naar is om mee te praten over wat onze nationale grootheid uitmaakt en hij het dan ook niet laten kon deze hier en daar te beduimelen, of omdat Ro van Oven een heel of een half jodinnetje is, of omdat Ch. Huyghens meer een kroniek dan een roman schreef, maar wel vooral omdat deze romans — en Teun de Vries was toch niet van talent ontbloot — zoo duidelijk laten zien, dat onze letterkundige traditie, tenminste die van onze romanschrijvers, het nog altijd houdt bij die kunstminnaars, die voor de grootheid van Rembrandt de oogen sloten. Ik bedoel, dat hun romankunst van een soort is, die aansluit bij dat burgerlijk realisme, dat in zekeren zin den roem van onze beeldende kunstenaars bepaald heeft, maar dat nu juist niet Rembrandtiek is.
Op weinige uitzonderingen na kunnen wij van onze romankunst zeggen, dat de kopieerlust des dagelijkschen levens er hoogtij in viert. Het is niet noodig deze uitdrukking even geringschattend te gebruiken als Potgieter, toen hij er den besten onzer 19e-eeuwsche humoristen mee veroordeelde; wij mogen erkennen, dat ook dit realisme zijn verteederingen kent, zijn diepten en zijn glanzen heeft, dat er een groote liefde tot het gansche omringende leven uit spreekt en eerbied voor de wondervolle wereld van het kleine en eenvoudige, maar het is wezensvreemd aan het diepe donker en het stralende licht van Rembrandt.

Als bij het herdenken van Rembrandt een wensch in ons leeft, dan is dat niet in de eerste plaats, dat binnenkort eens een roman geschreven zal worden, die het leven van Rembrandt vollediger en met nog wat meer begrip zal beschrijven dan Teun de Vries of Ro van Oven of wie ook dit vermochten, al zouden wij ook daar dankbaar voor zijn.
Maar dat tusschen onze burger-schrijvers nog eens een vorst als Rembrandt leven zal, dat instee van de vaalheid der alledaagschheid de glorie van het violet en goud ons verblijden, in plaats van het grijze vuil de diepdonkere nacht der afgrondelijkheid ons verschrikken zal, dat voor de beperkte gevoeligheid van den werkelijkheidsmensch de vervoering van den droomer in de plaats treedt; kortom, dat nog éénmaal het wonder geschiedt, dat in Rembrandt zich het grootst en hevigst openbaarde: dat beter dan in het onbarmhartige licht van den dag het laatste geheim zich bloot geeft, als in het duister een sterk licht binnentreedt.
Ik wil onze realisten niet verloochenen, ik wil al die degelijkheid, al dat rustige vakmanschap, die liefdevolle waarneming niet gering achten, maar vergun mij uit de vermoeidheid na het lezen van zooveel knappe boeken te verlangen naar een Rembrandt, die zonder al die zorgzaam geteekende bijzonderheden het wezen geeft in één enkele lijn, die in de warreling der veelheid zijn lens richt op één punt en daarin het punt herkent waaromheen al het andere zich groepeert. Te verlangen naar een mensch, die niet ontluistert, maar die al zijn figuren verheerlijkt, die hun tegelijk hun grootste werkelijkheid en een wondere bovenaardschheid verleent. Te verlangen naar den kunstenaar, die zijn kunst grootsch beleeft.

Dr. J. VAN HAM

REMBRANDT - HENDRICKJE STOFFELS - ± 1660

REMBRANDT - ZELFPORTRET - 1660

DE NACHTWACHT

OPERA VAN HENK BADINGS — DE TRAGEDIE VAN HET GENIE

„Het is niet mijn bedoeling geweest", zegt Badings, „den genialen schilder uit te beelden, dat is in operavorm m.i. onmogelijk. Evenmin is de locale sfeer, de nationale stof, de vrijheidsliefde van den kunstenaar of de miskenning van „De Nachtwacht" door de tijdgenooten het uitgangspunt geweest. Wat ons (d.i. den componist en den librettist Tom Bouws) vóór alles geboeid heeft, is de *menschelijke tragiek*, zooals die zich in de Nachtwachtepisode in het leven van Rembrandt heeft voltrokken".

Ongetwijfeld heeft Badings geloofd, hiermede de kerngedachte van zijn opera te hebben blootgelegd. En het zal ook wel zoo zijn, dat elke hoorder ontroerd zal worden door de *menschelijke* tragiek van het stuk.

Toch is er iets dat nog veel tragischer is, iets waarin een onveranderlijk Noodlot in alle tijden en overal aan den mensch zijn grenzen toont: het genie wandelt in het licht, maar zijn tijdgenooten in het donker. Het is nog steeds de wraak van de goden, die door het vastklinken van Prometheus aan de rots hem wel gestraft hebben, maar niet hebben kunnen verhoeden, dat het vuur toch onder de menschen kwam: elke lichtdrager wordt nu opnieuw gekruisigd door hen, die hij moest bijlichten, elke verlosser gedood door wie hij moest verlossen. Het genie is de groote Vriend en Weldoener van de menschheid, en deze beschouwt en behandelt hem als een vijand. De menschheid, dat zijn U en ik. Dat zijn de verstarden, die zekerheden koesteren; die de wereld aanschouwen met „vervalschte, traditioneele oogen en begrippen" (Schopenhauer) en die met het Oorspronkelijke geen raad weten. Hun codex is voor altijd gevormd: wee hem die er verandering in wil brengen. Op het gebied der kunst is schoonheid voor hen alleen datgene, wat zij — krachtens hun voorraad aan verworven tradities — bevatten kunnen. Voor origineele intuïties, voor phantasie die nieuwe combinaties schept, voor creatieve vormgeving is er geen plaats meer. Hun gedachten- en gevoelswereld staat vast: het geniale zou de harmonie erin verstoren. Dus het genie is voor zijn tijdgenooten de vijand, de inbreukmaker, de ordeverstoorder. En niet de „gunsteling der natuur" (Kant), door wien de natuur aan de kunst regels geeft; wiens eerste eigenschap originaliteit is; wiens producten voorbeelden zijn, die onopzettelijk en onbewust van de regels naar welke zij ontstaan, in hem groeien.

In de figuur van Rembrandt hebben de auteurs der opera deze erffout eener menschheid-met-oogkleppen jegens elk genie verdicht. En het meest menschelijk tragische is, dat zij Rembrandt, tot in het diepst vernederd door Banning Cocq en de schutters, na de afwijzing van zijn schilderij De Nachtwacht, laten zeggen: „Ik heb gefaald". Gefaald, juist toen het heilige Moeten van het genie hem dicteerde, zijn *oorspronkelijke* visie te volgen, en af te wijken van een sacrosancte traditie! Hij had gewonnen, op het oogenblik dat hij geloofde verloren te hebben. Toen de volmaakte handwerksman de genialiteit in zich geboren voelde worden, dacht hij gefaald te hebben! Dit is het crisis-oogenblik in het leven van elk genie. Het schept in de verrukking van het nieuwe visioen, doch zijn zekerheid wordt geschokt, zoodra de reactie van de menschen komt, zoodra het uit zijn droomland in de nuchtere, door traditie gebonden wereld ontwaakt. Maar steeds machtiger wordt de stem in hem, die allen twijfel verdrijft.

Als Rembrandt in diepsten twijfel gebogen ligt, aan het slot van het laatste bedrijf, zingen onzichtbare stemmen, majestueus en daverend van klank: „Hij leeft niet slechts voor *deze* menschen! Voor alle tijden zal hij leven! En eenmaal zullen zij begrijpen, dat hij door God werd uitverkoren, een werktuig door Zijn hand geleid! En wien God zich tot werktuig kiest, dien voert Hij door de duisternis, hem zuiverend van het aardsche . . ."

En Rembrandt: „Ik ben genezen van een waan! Gods werktuig wil ik zijn! Op Zijn bevel en door Zijn hand geleid, zal ik nu werken, werken, werken, een nieuwen, grootscher stijl volmaken! De wereld zal mij niet weerhouden, want in mijn handen houd ik de eeuwigheid!"

„Hij leeft niet slechts voor *deze* menschen". Het genie leeft juist voor tijdgenooten het allerminst. Het geniale werk is een brok eeuwigheid, een vierdimensioneel iets, waarvan tijdgenooten, gebonden aan drie dimensies, niet méér kunnen ontdekken dan zichzelf, hun eigen tijdelijkheid. Wie na hen komen, voortschrijdende in den tijd, zien of hooren weer een ander aspect, doch wederom zichzelf, wederom *hun* eigen tijdelijkheid. De 18e, de 19e, de 20e eeuw, elk ziet of hoort b.v. Bach anders: nml. door het éene venster van het eigen tijdgebonden wezen; nooit zullen wij Bach kunnen hooren als de 18e eeuwsche mensch, nooit als de 19e eeuwsche. De ouden hooren hem anders dan de jongen. Maar nimmer zal iemand dit geniale complex, dit vierdimensioneele verschijnsel, in zijn geheel kunnen overzien. Omdat de eeuwigheid zich aan ons begripsvermogen onttrekt: wij meten het af met den Tijd, misschien met de Ruimte, maar steeds is het fragment. En nimmer zal iemand de aspecten alle tegelijk kunnen aanschouwen: zelfs het broeder-genie niet. Wellicht alleen de mysticus, de schouwer in het rijk der eeuwigheid.

Daarom ook zal de tijdgenoot den genialen schepper niet kunnen herkennen en aanvaarden: het traditioneele in het werk trekt hem aan; de toekomst erin stoot hem af. Daar begint zijn critiek; critiek die ons den criticus in zijn verstarring onthult, doch die den schepper en het werk nimmer raken kan. Van de eene wereld uit is er geen toegang tot de andere wereld mogelijk.

Hier past ons slechts „Ehrfurcht", eerbied, gemengd met vrees, voor het geheimzinnige werken van onbekende machten door het zuivere wezen van het genie; past ons slechts dankbaarheid om het ontstaan van nieuwe waarden; nederigheid en erkenning van eigen begrensdheid.

Ruim driehonderd jaar na het gereedkomen van „De Nachtwacht" in Rembrandts 33e levensjaar, componeerde de 36-jarige Henk Badings, kort daarvoor door de Universiteit Hamburg met den jaarlijkschen Rembrandt-prijs onderscheiden, zijn opera De Nachtwacht.

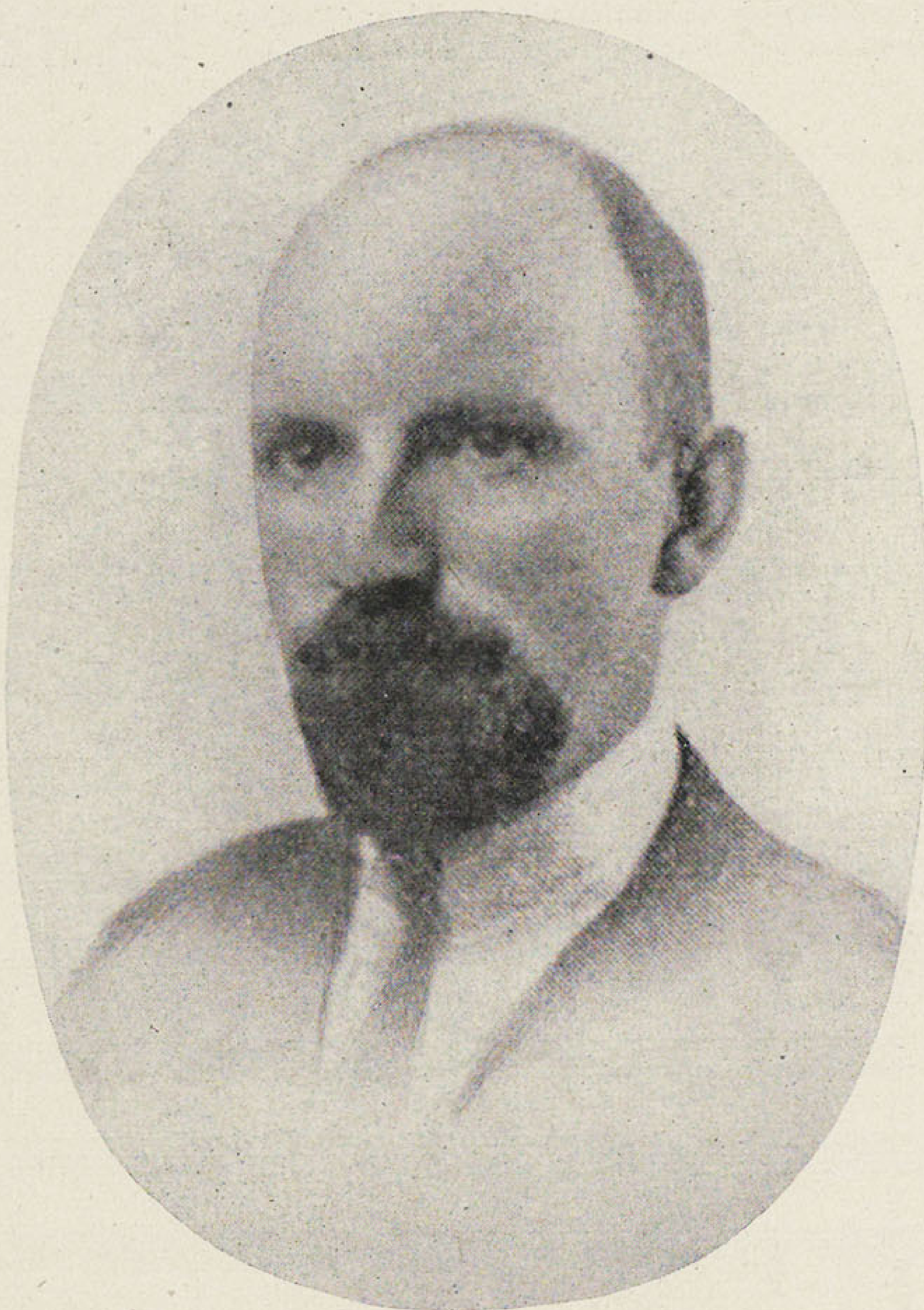
De stimulans ertoe ging uit van Jaap Kool, die een Nederlandsch werkje zocht voor de Kameropera. Tom Bouws ontwierp een schets van een korten twee-acter. Badings zette zich aan de compositie. Het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten verstrekte de opdracht.

Onder het gezamenlijk werken van componist en dichter bleek alras, dat het onmogelijk was de stof in het bestek van een Kameropera met een klein aantal spelers, een soort zangspel dus, te dwingen. Zoo ontstond er een groote opera in drie bedrijven, op een voortreffelijk libretto [1]).

In het werk moet men geen uiterlijke dramatiek verwachten, al zijn de hoogtepunten dramatisch genoeg. Het *eerste* bedrijf toont Rembrandt op het hoogtepunt van zijn roem, zijn liefde voor Saskia, zijn geluk. Banning Cocq brengt hem de opdracht voor een Schuttersstuk.

In het *tweede* bedrijf, anderhalf jaar later, meldt zich de zorg. Saskia's dagen zijn geteld. Banning Cocq is ontevreden met den opzet van het schuttersstuk. Rembrandt twijfelt aan zijn talent: hij ontdekt opeens veel onzuivers, onvolkomens in zijn vroegere werk. Hij dacht een stijl voor zijn heele leven te hebben gevonden, en voelt dat hij nu opnieuw moet beginnen. Zijn reputatie lijdt onder het geklets van de stad Amsterdam over zijn vreemdsoortig schuttersstuk. De kunstkoopers hebben geen vertrouwen meer en verlangen geld in plaats van werk. Saskia's familie probeert bij de doodzieke vrouw een testament ten nadeele van Rembrandt te forceeren. Deze ontroeringen zijn Saskia te veel, zij sterft.

Het *derde* bedrijf begint luchtig als een scherzo; dan komen de Schutters het voltooide doek in de zaal van de Schuttersdoelen bekijken. Drinkliederen, feestgelag. De stemming slaat plotseling om als zij het doek zien, en zich bekocht achten. Rembrandt treedt binnen. Hij wordt gehoond; een scherpe woordenwisseling ontstaat. „Ze lachen! ... Heel die bende lacht ... om mij ... De koopman en de kruidenier ... ja, ... die Godvervloekte bende lacht ... om mijn werk!" Banning Cocq, geërgerd: „Wij maakten een contract, waarin gij wel omschreven een opdracht kreegt. Waarom daar af te wijken, U en ons ten nadeel? Het was een goed contract, als kooplui samen sluiten. Voor hen gold nog steeds de eisch: Gehoorzaam aan de afspraak blijven. Als dit voor kooplui geldt; waarom dan voor schilders niet?" Rembrandt: „Men sluit ook geen contracten met kunstenaars, sinjeur! Kunt gij dat niet begrijpen? Ben ik een koopman soms? Gelden mij zijn wetten? Mijn God, ik ben het niet!" De patricische philister, sarcastisch: „Moet ik den meester zeggen wat aan zijn kunst ontbreekt? Wat op het éérst gezicht ons allen duid'lijk werd? *Gij hebt geen maat gekend*! Ik zei U dat vroeger reeds. Dit is geen schuttersstuk als wij dat mochten wenschen! Dit is een dol beweeg van mannen door elkaar, maar nauwlijks te herkennen, met kind'ren en een hond, waarvoor wij niet betaalden, en die in 't felste licht ... Mijn God, wat zijn wij bedrogen!" Rembrandt beleedigt de schutters, die hem te lijf willen. Tot den hopman: „Ja, gij, Frans Banning Cocq, verwaten praler, gij! Gelooft gij, dat Uw naam misschien in eeuwigheid zou leven? Neen, ik schonk U dien door deze handen, ik, Rembrandt!" In het tumult dat ontstaat, wordt de schilder door de schutters op den grond geworpen. Rembrandt blijft alleen achter, in het duister. Hij strijdt zijn donkersten strijd, en vraagt om den dood. „Ik heb gefaald, duizendvoudig gefaald!" Op een onzichtbaar plan klinken stemmen, die hem manen zijn taak op deze wereld te voleinden, en uit te beelden „'t hart der menschen, 't allerschoonste van alle geschapene wonderen Gods". Terwijl het hemelsche koor juichend en majesteitelijk zich ontplooit, staat Rembrandt op, zijn twijfel is verdwenen. Uit diepste duisternis is het genie in hem opgestaan. Wat er nu ook ge-

HENK BADINGS

beurt, hij kent zijn weg, en geen mensch zal hem weerhouden dezen weg te volgen.

Voor degenen, die Badings alleen kennen uit zijn Derde Symphonie, zijn Symphonische Variaties of gelijkgeaard werk uit hetzelfde tijdperk, zal de muziek van deze opera een ongekende verrassing zijn. Wat zich in het Pianoconcert, in Orpheus en Eurydice, kortom in het werk van de laatste jaren aankondigde en ten deele al evenement was, is hier voltooiing geworden: een nieuwe, grootscher stijl. Monumentaal en eenvoudig, met soberder middelen; maar ook ontroerend door het besef, dat „in 't hart der menschen 't allerschoonste van alle geschapene wonderen Gods" ligt.
Dit is geïnspireerde en boeiende muziek, van de eerste tot de laatste noot. Daar waar het kunsthandwerk, het compositorische, den grootsten eerbied afdwingt, blijft de warme stroom der inspiratie toch ongestoord doorvloeien. Over zijn werkwijze zegt Badings zelf: „Tijdens het componeeren werp ik alle theorie over boord, en neem mijn muzikale intuïtie tot richtsnoer". De muzikale intuïtie is bij Badings niets moeizaams, en zeer zeker niet cerebraal, gelijk het onverstand dezen componist wel eens voorwerpt. Badings „vindt" zijn muzikale thema's, zijn invallen bestormen hem, hij heeft ze maar te noteeren. „Ze zijn niet van mij". Het is de zuiverste inspiratie, influistering, van origineele intuïties; zijn fantasie schept moeiteloos nieuwe combinaties, zijn creatieve vormgeving werkt onderbewust.

Hier is niet de plaats over de muziek uit te wijden; één ding wil ik wel zeggen: het is geen „geleerde" muziek. Ze is van een openheid, lichtheid en klaarheid die men vroeger in Badings niet kende; in de dialogen meestal min of meer recitativisch expressief spreekgezang; in de aria's of afgeronde scènes zangrijk. Er is een werking van licht en donker zooals in Rembrandts schilderijen. De grandiose koorscènes, waar de schutters optreden, zijn van dezelfde weergalooze en feestelijke conceptie als het schilderij De Nachtwacht zelf. De oud-Nederlandsche minneliederen, die Saskia bij de luit zingt, of die de dienstmaagden in een stoeiscène voordragen, passen volledig in het geheel. De Saskia-muziek is van roerende innigheid. Boeiend is het geheele bewogen en contrastrijke werk.
Voor het eerst is hier een Nederlandsche Opera geschapen, die ronduit een *meesterwerk* is. De roem van Amsterdam in zijn gouden eeuw, de roem van den vorst der schilders, de roem ook van onze vaderlandsche toonkunst zal binnen enkele jaren in de steden van alle Germaansche landen klinken: in de Duitsche vertaling is het werk, dat dezer dagen van de muziekpers komt, gereed een triomftocht door de theaters te maken [2]). Voor het eerst in de muziekgeschiedenis heeft Nederland een operacompositie van internationale beteekenis. Nu kan onze eigen Nederlandsche Opera bloeien, nu zullen er meer composities volgen, nu zullen wij eindelijk voor het eerst krijgen een Vaderlandsche Opera, gebaseerd op het stevig fundament van de eigen vaderlandsche scheppingskracht.

JAN GOVERT GOVERTS

---

[1]) Het libretto van Tom Bouws heeft de hoogste bekroning ontvangen van het Dep. van Volksvoorlichting en Kunsten.
[2]) De Nederlandsche première zal dit najaar in Amsterdam gegeven worden.

KOORFRAGMENT UIT DE NACHTWACHT-PARTITUUR

De Rembrandtdag

In Amsterdam, de stad van torens en van grachten,
van kroon en Andrieskruis,
gaan droom en daad tezaam in ons' gedachten,
staand' voor het Rembrandthuis. —

Die duisternis en licht van kosmos heeft doorvlogen,
gelachen en geschreid
om al ons vreugde en wee in eindeloos meedoogen,
verrijst uit d'eeuwigheid . . .

Rembrandt in wien de droom van onze Nederlanden
gebloeid heeft in de daad,
laat in ons hart nog eens Uw scheppersgloed ontbranden,
ontluike in ons Uw zaad!

Verrijze het vaderland dat in 't verleên geschapen,
verouderd noch vergrijsd,
nazaat als menigte van onmacht ingeslapen
naar daad in 't heden wijst!

Waar Sweelinck zingen liet de orgels en de koren
in maat en melodie,
de stemmen van ons bloed aan heel Euroop' deed hooren
in tucht van harmonie . . .

Waar 't fiere Amsterdam Europa's kroon mocht dragen
op haar drievoudig kruis,
waar burgers droom en daad door alle eeuwen schragen
de glorie van 't Stadhuis . . .

Waar torens in Uw licht ten klaren hemel streven,
der klokken klinkend spel
't verleden hier versteend weer oproept tot het leven,
zoo teeder en zoo fel!

Waar Brabant in Sint Jan als erfdeel van haar vaad'ren,
in melodie van steen
onsterfelijker draagt dan in historieblaad'ren
de luister van 't verleên!

Daar heeft in steen, metaal, in verven of in tonen
ons volk een beeld geprent,
door wil en worsteling zijn geest in stof doen wonen,
de stof aan geest gewend . . .

's Beeldhouwers hand boetseert de ongeziene lijnen
van droombeeld tot gestalt'
wat in der tijden gang vervloeien zou, verdwijnen,
blijft hier tot kracht gebald. —

O handen van ons volk, door beitels of penseelen,
door veder of burijn,
al wat de schepper geest in droom U kon bevelen
rees uit het niet tot zijn!

Op steen en perkament is door ons volk geschreven
zijn daadkracht en zijn droom,
de steden werden grauw, maar jeugdig is gebleven
zijn taal zoo vroed, zoo vroom . . .

Waar vader Vondel zong, waar Hooft en Breeroo sloegen
ons' taal tot instrument
van 't edelst visioen, waar woorden kleuren droegen
als bloemen in de Lent'. —

Waarheen het oog zich keert in Noorden of in Zuiden,
naar heide of de zee,
daar roept de schoonheid U, daar zullen klokken luiden,
daar neemt de droom U mee!

Zooals in zilten dag daar bij den Schreyerstoren
de zeeman afscheid nam,
met 't boegbeeld snijdende de witbeschuimde voren
tot Bremen, Dantzig kwam . . .

Zooals eenmaal ons volk als schepper zonder vreezen
in eeuwen Oostlandvaart,
de rijkdom van zijn ziel, den adel van zijn wezen
daar eeuwig heeft bewaard . . .

O land van zonsopgang, van teedere avondluchten,
van weiland en rivier,
van heide en van plas, van bloemen, vogelvluchten,
al wat gij waart, blijft hier!

Gij, Rembrandts volk, sta op! Dat zatte rust niet doode
zijn bloed dat in U vloeit,
dat steppe en woestijn zijn weerstand heeft geboden,
en eens ons volk doorgloeid!

In Rembrandts eeuw'gen dag, die voor geen nacht zal wijken,
voor schennis en geweld,
zal Rembrandts nageslacht zijn hand den vaad'ren reiken,
tot grootheid zijn besteld!

Tot het onsterfelijk Rijk zal eens ons volk herrijzen
en Rembrandts roep verstaan,
begaan den weg waarheen reeds duizend jaren wijzen,
die 't bloed alleen kan gaan . . .

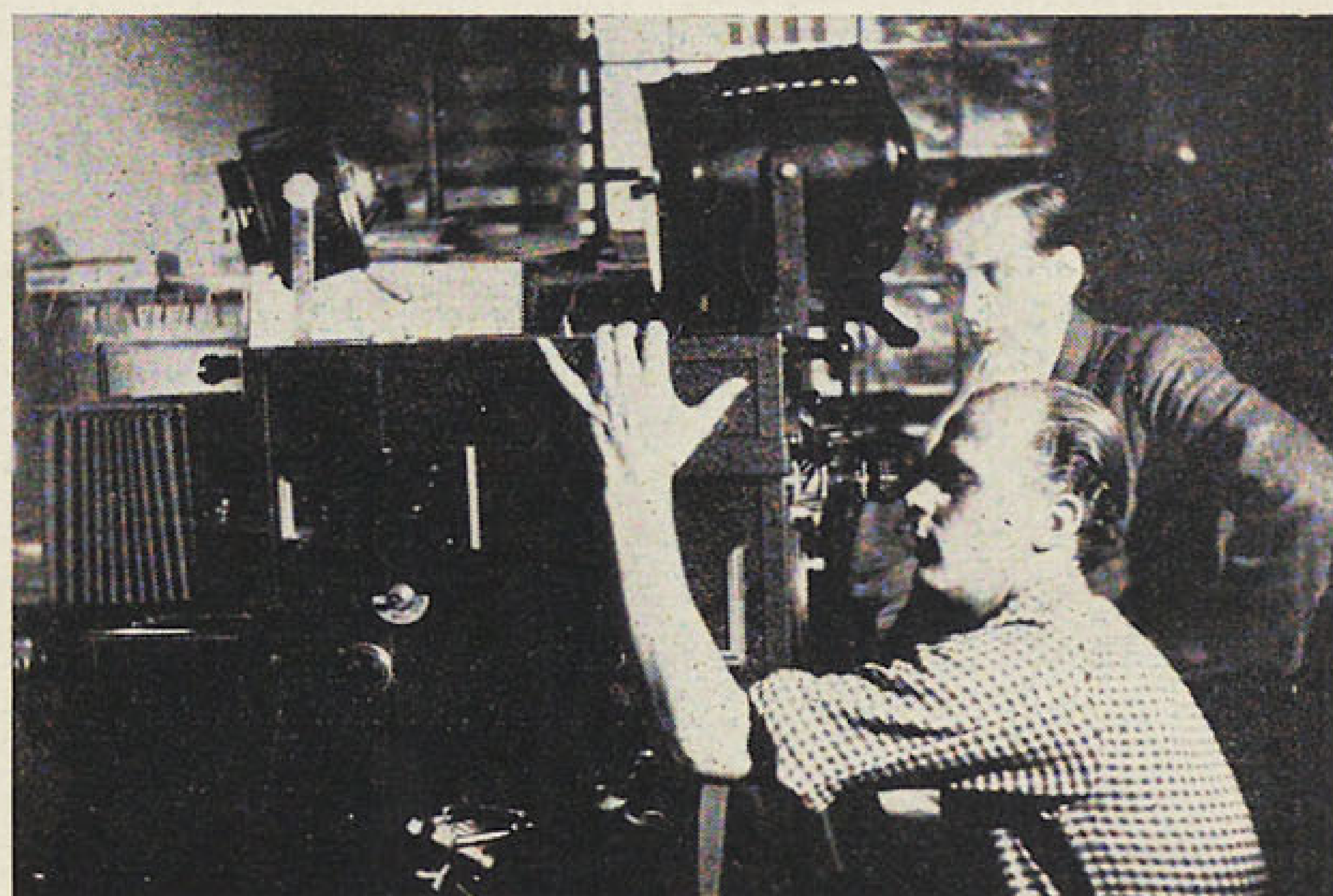
Vereend in droom en daad zult gij de wereld winnen
als eens Uw Geuzenvlag,
Germaansch en Europeesch zich op Uw jeugd bezinnen
in onzen Rembrandtdag!

Cornelis Thoen

Vorenstaand gedicht van Cornelis Thoen, referendaris bij de Afdeeling Propaganda van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, is aanleiding geworden tot de vervaardiging van een korte documentaire film „Rembrandtdag 1944", welke in het voor-programma van alle Nederlandsche bioscooptheaters wordt vertoond ter gelegenheid van de Nederlandsche Cultuurweek, van 7 t/m 15 Juli 1944.
Het geheel is de vrucht van een werkgemeenschap van eigentijdsche en gelijk gerichte Nederlandsche kunstenaars. Het is een herinnering en een eeresaluut aan onze machtigste en grootste stad, Amsterdam, en aan ons machtigste en grootste genie, Rembrandt, dien zij binnen haar muren geherbergd heeft.
Amsterdam en Rembrandt werden gekozen als overtuigende vertegenwoordigers van ons beste kunnen op alle gebieden van algemeene cultureele werkzaamheid van heel ons land en heel ons volk door alle tijden.
Geenszins werd beoogd een louter teruggrijpen op vergane grootheid, noch ook een verheerlijken van toevallige verschijningsvormen van willekeurige tijdstippen uit onze zoo verscheiden als wisselvallige, maar dikwerf ook toonaangevende nationale cultuurgeschiedenis, die ten slotte niet meer of minder is dan een belangrijk en onmisbaar onderdeel van de algemeene Germaansche en Europeesche cultuurgeschiedenis.
De beteekenis en bedoeling van de Nederlandsche Cultuurweek, zoowel als van de Rembrandtdag-film, is vooral gelegen in de poging tot het weder wakker en bewust maken van de eigen, ten deele wellicht sluimerende, maar voorzeker aanwezige mogelijkheden en krachten van ons zoo rijke en levenskrachtige land en volk, dat, klein van levensruimte en zielenaantal, door de eeuwen heen dikwerf grootsch en invloedrijk mede gewrocht heeft aan de machtige werken van menschelijk weten en kunnen.
Echter ook weer niet alleen een opwekking, maar ook een overtuigend en lichtend voorbeeld van eigentijdsche en bloedeigen cultuurscheppers en -werkers, die hiermede het doorslaand bewijs geleverd hebben, dat onze rassische mogelijkheden verre van uitgeput zijn. Een pionierswerk, dat hopelijk dra en dikwerf moge gevolgd worden door een onafgebroken stroom van onbederfelijke cultuuruitingen, zooals ons volk ook in het verleden, evenzeer worstelend met een vloedgolf van druk en ongeluk gelijk in onze dagen, uit zijn nimmer verdrogende volksche krachtbronnen heeft voortgebracht.

De Rembrandtdag-film is de veelbelovende vrucht van een werkgemeenscap van eigentijdsche kunstenaars, representatief en baanbrekend en toch en wel juist daardoor een voortzetting en vernieuwing van eeuwenoude rassische en Europeesche cultuurwaarden, die in eigentijdschen vorm, met eigentijdsche middelen een eigentijdsche beleving en herleving van de oudste klassieke trias belichaamd en verwezenlijkt hebben, de synchronisatie van gebonden woord, muziek en filmbeeld.
Dank zij de voortreffelijke vakkundigheid van bekende cineasten als Arjen D. Kakebeeke en Jan Teunissen, die het gedicht van Corn. Thoen naar hun behoeven omwerkten tot een bruikbaar draaiboek en woordkunstig stramien; dank zij de fijnzinnige en gevoelige muzikaliteit van den bekenden componist-dirigent Louis Schmidt, die zijn groote muzikale gaven en kundigheden hier in historisch verband tot grootscheepsche uitdrukking heeft kunnen brengen op breeder terrein dan de N.R.O. hem veelal heeft kunnen bieden; dank zij niet in de minste plaats de vorstelijke zeggingskunst van den jongen Fred Menger, is hier een driestemmig fugatisch geheel verkregen van boeiende en ontroerende schoonheid en waarachtigheid, die het bloed, bijaldien het niet volkomen ontaard en ontmand is, warmer en heftiger doet kloppen, die de oogen van lichaam en geest verheerlijkt en verwonderd doet opengaan, kortom, die het beste van onzen onvervreemdbaren en onaanrandbaren eigenaard wakker roept en doet meetrillen en mee-deinen op de wonderlijke schroeflijnbeweging van dezen drieslag: woord, muziek en beeld. Van Arjen Kakebeeke stamt overigens het denkbeeld van de muzikale bezetting met orkest en orgel, als de meest ideëele bezetting.
Als orkest verleende het Groot Symphonie Orkest van den N.R.O. zijn onschatbare medewerking, terwijl de bekende radio-pianist Egbert Veen het clavecimbel, de stadsbeiaardier van Haarlem, Jacques Vermaak, het klokke- en orgelspel verzorgde.
Afgezien van enkele onzuiverheden van ondergeschikt belang, die geweten moeten worden aan de voor het oogenblik ten dienste staande primitieve hulpmiddelen, mogen de kundige Voges en van Essen tevreden zijn met hun welverzorgde en schoone filmbeeld.
Vermeldenswaard is nog de jeugdige regisseur, Herbert Kommer Jr., die de spelleiding gehad heeft. Dit veelbelovende kaderlid van de N.J.S. kreeg zijn opleiding o.m. bij de H. J.-Filmschar te Berlijn.
Het geheel heeft overigens gestaan onder het kundige, vaardige en fijnzinnige toezicht van onzen bekenden, eenmaligen avant-gardist Jan Teunissen.
De film als zoodanig is uiteindelijk een voortbrengsel van de Wervelfilm, een Nederlandsche filmmaatschappij.

Van de Rembrandtdag-film is voorts ook een Duitsche versie gemaakt, waaraan vanzelfsprekend de bijzondere bekoring en eigenheid van de Nederlandsche ontbreekt, maar die weer haar eigen aantrekkelijkheid vindt in de merkwaardige gewaarwording, die de Nederlandsche toeschouwer en toehoorder ondergaat, wanneer hij dit bij uitstek Nederlandsche filmwerk in zich opneemt, verklankt in groot-Germaanschen vorm.

In dit verband blijkt hem eerst recht de weidsche beteekenis van deze daad van positieve cultuurpolitiek en -propaganda, gesteld door een werkgemeenschap van klaar en ver vooruit ziende Nederlandsche kunstenaars, in gelukkige en dankbare samenwerking met het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten, met name wanneer hij er zich rekenschap van geeft, dat dit eenvoudige en sobere filmpje de fiere en zelfbewuste boodschapper en heraut is van zijn eigen volksche cultuur, die aldus wordt uitgedragen en bekend gesteld onder het Duitsche broedervolk en wellicht ook onder alle verdere broedervolken binnen de groot-Europeesche levensruimte, waar Duitsch verstaan en begrepen wordt. Want zooals bij ons de Nederlandsche, zoo zal in Duitschland de Duitsche versie in vele Duitsche bioscooptheaters worden vertoond.

Aannemende, dat alle kameraden de Rembrandtdag-film zullen gaan zien, hebben wij het overbodig geacht bij deze beschouwing eenige beelden uit de film weer te geven. Des te aardiger en sprekender zijn een paar werkfoto's, grepen uit het technische productiewerk, die wij hierbij afdrukken.

De eene vertoont een oogenblik van moeilijk camera-werk op het dak van het paleis-raadhuis te Amsterdam, met op den achtergrond een stukje van het algemeene stadsbeeld en het bekende silhouet van het Post- en Telegraafkantoor; we betrappen hier onzen Jan Teunissen, blootshoofds en hemdmouws, als opper-opzichter, en voorts Herbert Kommer jr. en een cameraman; de andere foto geeft een binnenopname weer, met aan de camera Voges en Kommer jr. als regisseur. L.

DE HOOFDAFDEELING VORMING DER N.S.B. EN DE NEDERLANDSCHE CULTUURWEEK

Ter zake van de Nederlandsche Cultuurweek heeft de Hoofdafdeeling Vorming van de N.S.B. zich niet onbetuigd gelaten en waar mogelijk haar steun en medewerking verleend. Behalve door de samenstelling van een speciaal cultureel Rembrandtnummer van het vormingsblad door den Dienst Perszaken, heeft ook de Dienst Muziek het zijne willen bijdragen en wel door organisatie van enkele representatieve concerten, waarvan de voornaamsten hieronder in bijzonderheden worden vermeld:

's-GRAVENHAGE: 10 Juli 1944: Gebouw van Kunsten en Wetenschappen. Het Groot Symphonie Orkest van den Nederlandschen Omroep, onder leiding van Pierre Reinards, voert uit:

Symphonie fis kl. t. . . . . . . *Leo Ruygrok*
Nocturne . . . . *W. Landré*
Ballade van den Boer van Weremeus Buning . . . . *R. Mengelberg*
(Declamator Fred Menger)
Ouverture Cyrano de Bergerac . *Joh. Wagenaar*

UTRECHT: 13 Juli 1944: City Theater.
Werkpauze-concert voor de werkers van het Hoofdkwartier.
Medewerkenden: „Sweelinck-kwartet"; Elsa Nolthenius: piano; Anna van der Smit: zang.
Program:
Film „Rembrandtdag"
Divertimento in F gr. t. (kwartet) . *W. A. Mozart*
Trauer der Liebe, Das Heimweh, Seligkeit, An die Musik (zang) . . . . *Fr. Schubert*
Rigoletto Paraphrase (piano) . . *Fr. Liszt*
De Boeren, Het hemelsch Jeruzalem, Het wuf die spon (zang) *H. Schouwman*
Strijkkwartet G gr. t. (nagelaten werk) *Fr. Schubert*

HAARLEM: 13 Juli 1944: Trouwzaal van het Stadhuis.
Medewerkenden: N.S.V.O-koor „Nieuw Leven", Alkmaar, o.l.v. Jac. Jansen; Jaap Spigt: piano; het „Sweelinck-strijkkwartet".
Program:
Früh Morgens . . . . *J. Rheinberger*
Altes Marienlied . . . . *Hans Huber*
(vrouwenkoor en piano)
Divertimento F dur . . . . . . *W. A. Mozart*
Variaties over het lied Der Tod und das Mädchen uit het kwartet in d kl. t. . . . . *Fr. Schubert*
(Sweelinck-strijkkwartet)
De Wind . . . . *Jac. Jansen*
Elfenzang . . . . *Jac. Jansen*
(vrouwenkoor en piano)
Driestemmige canon . . . . . . *K. M. von Weber*
Vierstemmige canon . . . . . . *Joh. Brahms*
Driestemmige canon . . . . . . *Joh. Brahms*
(vrouwenkoor)
Kwartet in f kl. t. . . . . *Jos. Haydn*
(Sweelinck-strijkkwartet)
Zes Zigeunermelodieën . . . . . *A. Dvorak*
Elf Duitsche Dansen . . . . . . *Fr. Schubert*
(vrouwenkoor — soli — piano)

's-GRAVENHAGE: 14 Juli 1944: In het Kabinet van den Leider. Medewerkenden: Hendrik Rijnbergen: viool; Frans Vink: piano.
Program:
Sonate opus 4, g kl. t. . . . . . *Luigi Borghi*
Sonate opus 24, F gr. t. . . . . *Ludwig van Beethoven*
(Frühlingssonate)
Sonate opus 108, d kl. t. . . . . . *Johannes Brahms*

P. J. Mertens en Jan H. de Groot: **De lof van den boer.** Uitg. C. V. Allert de Lange, Amsterdam 1942.
De titel van het werk is strikt genomen niet juist, wat door de schrijvers trouwens grif wordt erkend. Het bedoelt een „bloemlezing te zijn van hetgeen in de Noord- en Zuid-Nederlandsche letterkunde over den boer en zijn werk is geschreven." Ieder die een weinig belezen is in onze literatuur, weet dat de boer lang niet uitsluitend een voorwerp van lofredenen is geweest, dat hij soms overladen werd met bijtenden spot, met vinnige critiek en dat hij dikwijls een mikpunt van niet kwaad bedoelde aardigheden is geweest. Die neiging begint al bij het „Kerelslied" met zijn hoonende refrein. Men vindt haar ook in de zestiende- en zeventiendeeeuwsche kluchten; het goedkoopste treffen we haar aan bij Cremer en zijn navolgers in de negentiende eeuw, die de lieden van het platteland nogal eens in een stadsmilieu brengen om ze daardoor allerlei, voor een stadsmensch onbegrijpelijke, dwaasheden te kunnen laten begaan.
Maar de lof overweegt toch. En de schaduwkanten verleenen het beeld relief en maken het het leven meer nabijkomend. Ons volk, dat een boerenvolk is in zijn oorsprong, heeft in den loop der eeuwen zijn afkomst niet verloochend, maar is er fier op gebleven. Een lange reeks van schrijvers, van Maerlant tot Werumeus Buning; beroemde, weinig bekende, totaal onbekende, heeft op haar wijze de waarde van het boerendom aangevoeld en weergegeven. Sterk is die visie bepaald door den geest van het tijdvak waarvan de auteur een kind was. Daar zijn arcadische, rationalistische, romantische boeren om maar eens eenige soorten te noemen. „Zeg mij wat en hoe men in een bepaald tijdvak over den boer geschreven heeft en ik zal U zeggen wat voor tijdvak of het was."
De schrijvers hebben op onderhoudende, populair-wetenschappelijke, maar volkomen verantwoorde wijze een boeiende literatuurgeschiedenis gegeven met den boer als middelpunt. Passende illustraties, reproducties van prenten en schilderijen van Bruegel, Ostade, Lukas van Leijden, Van de Venne en tallooze anderen sieren den tekst.
Opvallend is dat de boerenstand aan het voortbrengen van de letterkunde over zichzelf zoo weinig heeft deelgenomen. Belangwekkend zou het ook zijn eens na te gaan hoe hij op deze letterkunde heeft gereageerd. Opvallend is dat hij bv. stellig tegenover den romantischen boer niet zoo afwijzend staat als de letterkundige van het oogenblik. Verschillende romantische gedichten werden tot volksliedjes en bleven op het platteland voortleven tot op den huidigen dag.
„Het vroolijke melkmeisje" (pg. 246) werd een boerendans, „Het bedrogen meisje" (pg. 248) en „De schilder" (pg. 266) zijn onder de boeren in Noord-Holland nog algemeen als volksliedjes geliefd. B. VEURMAN

Henri Bruning: **Nieuw levensbewustzijn.** Uitg. De Schouw.
Uitgaande van de onbevredigdheid van het oude levensbewustzijn onder de kunstenaars die met de „vorigen" worden aangeduid, komt de schrijver tot een mooie uiteenzetting van het nieuwe levensbewustzijn en doet zien, hoe hier de maatstaf der *persoonlijke* vrijheid vervangen wordt door een anderen maatstaf, hoe de goede *Europeanen* vervangen worden door een nieuw Europa en hoe daar een strijd gestreden wordt, „die niet enkel van loutergeestelijken aard is", een waarlijk *politieken* strijd, uitgaande van den maatstaf van het gemeenschapsbewustzijn van den scheppenden Noordrasmensch, die weet „dat zijn strijd kan mislukken" en die zich daarom onvoorwaardelijk inzet.
Uitgaande van de kunst voert de schrijver dan ten slotte tot het inzicht dat de nieuwe gemeenschapswil zich bevestigen en behoeden moet „in een staatkundige schepping", dat is: in het Rijk. J. C. NACHENIUS

Jan ter Gouw: **De gilden.** N.V. Uitgevers-mij. „Oceanus", Den Haag.
Een nog te weinig gewaardeerde figuur is Jan ter Gouw. In een tijd waarin liberalistisch-kapitalistische stroomingen de overhand kregen, waarin men aan het volkseigene en de traditie schouderophalend voorbijging als aan iets dat zichzelf had overleefd, is hij nooit moede geworden op het schoone en goede te wijzen, zonder dat hij, echte realist die hij was, in een verheerlijking van het oude verviel, „omdat het oud was". Zijn „De volksvermaken" is een heerlijk bezit en, hoewel in de details niet altijd betrouwbaar, nog steeds niet te vervangen.
De gilden behoort tot zijn kleinere werk. Op de hem eigen vaardige wijze weet hij hier uit datgene wat hij opdiepte uit bestoven boekskens en stoffige archiefpapieren een breed geschilderd tafereel te componeeren — de gilden in hun oorsprong, opkomst, bloei, verval en ondergang.
Haast profetisch klinken Ter Gouws woorden aan het slot: „Eens was het (het gildewezen) de kiem, waaruit ons maatschappelijk leven te voorschijn trad; en later de machtige hefboom tot ontwikkeling en vooruitgang op stoffelijk en zedelijk gebied. En dit zal het, telkens in breeder en vrijer en krachtiger vormen, zijn en blijven, zoolang de Germaansche volkenstam — waarvan wij, Nederlanders, slechts een kleine afdeeling vormen — zich zijn edele roeping bewust zal zijn, om aan de spitse der natiën te treden op de breede heirbaan der verlichting en beschaving".
Wel heeft Dr. Van Ham in zijn „Ten Geleide" gelijk, wanneer hij zegt dat de herdruk van dit boekje op een gelukkig oogenblik komt.
Eén opmerking moet mij toch van het hart. Het kan niet anders of Ter Gouw moet hier en daar dingen hebben neergeschreven, die niet meer geheel in overeenstemming met den huidigen stand der wetenschap zijn. De verklaring van het woord „gild" op pg. 17 vlg. bijv. is, naar ik meen, wel eenigszins aanvechtbaar. Ook in zijn andere boeken, niet in het minst in „De Volksvermaken", was Ter Gouw soms wat artistiek vlot met verklaringen en beweringen. Een nieuwe uitgave zou door het plaatsen van aanteekeningen den modernen lezer op afwijkingen en gewaagde beweringen opmerkzaam kunnen maken. B. VEURMAN

Prof. Dr. Schönemann (Directeur der afdeeling Amerika van het Duitsche Instituut tot verbreiding der studie over buitenlandsche toestanden): **„De Vereenigde Staten van Noord-Amerika.** Uitgave Westland, 1943.
Politiek in het algemeen en buitenlandsche politiek in het bijzonder, schijnt zich bij uitstek te leenen tot beunhazerij. Oorlogstijd is daarbij dan nog eens te meer een periode van hoogconjunctuur.
Niet slechts kringetjes-spuwers-diplomaten en bittertafel-strategen, doch ook vermeende ontwikkelden geven zich over aan den waan, zonder eenige studie of andere voorbereiding zich een denkbeeld te kunnen vormen omtrent politieke vraagstukken.
Waar deze ondeskundigheid niet specifiek Nederlandsch, doch eerder algemeen menschelijk is (men denke aan de meeningen van gemiddelde Amerikanen over Europa of aan de geborneerdheid der Zwitsers in deze materie!) is het niet te verwonderen, dat in Duitschland de politieke wetenschap gemeend heeft, ten deze — ook, en juist!, voor het „groote publiek" — voorlichtend te moeten werken.
Het betreffende boek is van dit streven een vrucht.
Eenvoudig en gebonden wordt de politieke structuur van U.S.A. den lezer voor oogen gesteld. Landbeschrijving, samenstelling en ontwikkeling der bevolking (haar samenstellende deelen), staatsinrichting, cultureele status, economische ontwikkeling en militaire capaciteit vinden achtereenvolgens behandeling, en wel zoodanig, dat, na lezing van het boek, een helder inzicht verkregen is in de eenvoudigste zaken der U.S.A.'sche politieke structuur. Men hoede er zich echter voor, zich dan met een aureool van deskundigheid op de bespreking van Amerikaansche problemen te werpen!
Mogen meer van deze publicaties in de Nederlandsche taal verschijnen, opdat ook ons volk in de gelegenheid gesteld wordt, zich politiek beter te ontwikkelen!
Drs. J. W. ZUYDERHOUDT

Fritz H. Reimesch: **Drie stoere kerels.** Vert. drs. J. Lammertse Lzn. Uitg. Volksche Uitg. Westland. Amsterdam.
De oorspronkelijke titel: „Für dich, neue Welt" is juister. De drie historische verhalen, waaruit het boekje bestaat, schetsen het aandeel, dat de Duitsche hoofdpersonen hadden in de stichting van de Nieuwe Wereld.
De eerste schets toont ons Peter Minnewitt in dienst der W.I. Compagnie en zijn aandeel in den koop van de eerste gronden voor de nederzetting Nieuw-Amsterdam.
De hoofdfiguur in de tweede schets is Jacob Leisler, die de kolonie redt, als de gevluchte Engelsche koning Jacobus II met Fransche hulp haar wil bemachtigen. Tragisch is het lot van dezen held.
Eveneens is het tragisch, dat de hoofdfiguur van het derde verhaal, baron Von Steuben, grondlegger van het eerste leger der opgestane koloniën, door het congres der Vereenigde Staten in zijn rechtmatige vorderingen wordt beknibbeld. Reeds toen dus je reinste materialisme. Von Steubens lot had nog tragischer kunnen zijn, indien de Engelschen in hun opzet geslaagd waren, hem te ontvoeren.
De drie schetsen zijn interessant. En door de behandelde stof en door de behandeling dier stof.
De vertaling is over 't algemeen goed, hoewel de lezer zal stuiten op een tiental allerongelukkigste fouten, zooals „hout van de schoonste samenstelling" (!)
Over de juistheid van den nieuwen titel zou getwist kunnen worden, maar stellig zijn de drie hoofdfiguren uitstekende vertegenwoordigers van hun volk. H. A. ALMOES

C. Lans: **Een nieuwe ambtenaar een nieuwe stijl.** Schouwreeks No. 2.
Schrijver — zijn naam recht aandoende — breekt een lans voor een nieuwen ambtelijken stijl. Hij doet dit — ik zou zeggen — op kostelijke wijze, raak en humoristisch.
„Moge ik U ter kennisse brengen, dat de door U mij in deze drukte gewis abusievelijk toegebrachte stoot in de maagstreek mij inmiddels tot tevredenheid geenerlei aanleiding geeft" is een der staaltjes, waarmede schrijver op kostelijke wijze den „schoonen bureaustijl" hekelt.
De heer Lans is geenszins schuw voor overdrijving geweest, maar het is geen overdrijving, welke schaadt, want vaak moet er hard worden geklopt aan de deuren van vele ambtelijke bureaux om hier ook een frisschen wind binnen te krijgen. Ofschoon — dit moet anderszijds ook gezegd — in de latere jaren op dit gebied reeds wel een en ander is verbeterd.
Schrijver veronderstelt in zijn inleiding dat de ambtenaar naarstig in de door hem geschreven bladzijden gaat zoeken naar door hem gemaakte fouten. Deze veronderstelling — schrijver kan er zeker van zijn — is volkomen juist. De ambtenaar — van aard critisch — zal zoeken en zooals de heer Lans zelf al zegt, zal vinden. Maar hij zal daardoor lezen en ongetwijfeld leeren. Ook ik heb gezocht, als resultaat slechts één opmerking: Is inderdaad de stijl van het moderne handelskantoor altijd even onberispelijk?
Slotsom: „Sterk aanbevolen". Ook uit nat.-socialistisch oogpunt, dat eenvoudige, klare, recht op het doel afgaande taal eischt.
H. v. d. WEERD

G. Ellert: **Michel Angelo**, romans. Uitgave Holle & Co., 's-Gravenhage.
Michel Angelo is een bijna legendarische figuur en tòch heeft hij onder ons geleefd. Een bekend schrijver getuigt van hem: „Wie niet gelooft aan het genie, wie niet weet wat en wie hij is, hij beschouwe Michel Angelo".
Van dezen bezieler, van deze kracht, die nieuw leven blijft verwekken, die niet alleen Italië toebehoort, maar geheel Europa, wiens naam aan tijd noch tijdperken schijnt gebonden te zijn, die stijlen en stroomingen in zijn stoute scheppingen heeft overleefd, in zijn gang door de tijden àchter zich heeft gelaten, vertelt dit boek, in den vorm eener roman, op een pakkende, boeiende wijze.
Gij leest van zijn eenzamen strijd en bovenmenschelijke arbeidskracht, van het ontstaan zijner onvergankelijke kunstwerken en zijn verwikkelingen met de kleine menschen en al lezende begint ge iets méér van dit scheppend genie te begrijpen, een begrip, dat tot levensverrijking leidt.
Dit boek van Ellert kan slechts een hartelijke aanbeveling meekrijgen. Laten jongeren het toch koopen en lezen!
't Is alleen jammer, dat er niet meer illustraties aan den tekst zijn toegevoegd. PESCHAR

J. A. van der Made: **De laatste huzaren**, Nederlandsche vertaling van Edwin Erich Dwingers: „*Die letzten Reiter*". — Uitgeverij Hamer te Amsterdam.
Dit boek brengt den lezer naar Koerland, tot waar, na afloop van den eersten wereldoorlog, het bolsjewisme is doorgedrongen. Duitsche mannen, in vrijscharen vereenigd, zijn toegestroomd. Met den van Duitschen stam zijnden Baltischen adel, die in Koerland bijna allen grond bezit, zijn zij overeengekomen, dat, wanneer met hun hulp het bolsjewisme zal zijn verdreven, ieder hunner een stuk land zal krijgen, om zich hierop blijvend te vestigen.
In de naar Koerland gesnelde vrijscharen leven illusies en idealen, die, voortspruitende uit afkeer van de na de Novemberrevolutie (1918) in het vaderland ontstane toestanden, er op zijn gericht den Duitschen geest in dit o.a. door oorlogsveteranen te koloniseeren gebied te doen herleven.
Deze illusies en idealen en wat verder in de harten der Duitschers omgaat, vindt de lezer ontvouwd in woorden en daden van tot een der vrijscharen, het korps Mannsfeld, behoorende, uit de verschillende lagen des volks voortgekomen officieren, onderofficieren en soldaten, den krachtigen majoor Mannsfeld, den nuchterverstandigen kapitein van den Generalen Staf Werner, den opbruisenden luitenant-adjudant Willmut, den aristocratischen ritmeester Truchs, den monarchistischen ritmeester Hagen, den karaktervollen luitenant Langsdorff, den pimpelenden luitenant Wolter, den voor koopman bestemden luitenant Müller, den schetterenden wachtmeester Grobschmied, den volkschen, reeds het hakenkruis dragenden onderofficier Wollmeier, den gewezen koningsdragonder korporaal Donat, den student Reimers, de naar het bezit van een eigen hoeve snakkende boerenzoons Kindermann en Dircksen, den een-

voudigen broodbezorger Friedrichs, den stillen, ontgoochelden socialist Meyer, en den onooglijken, kankerenden en met het mijn en dijn in de war zijnden Feinhals.
In het vrijkorps Mannsfeld zijn „de laatste huzaren" („die letzten Reiter") gesymboliseerd. Het uit twee eskadrons, elk van twee pelotons, samengestelde korps is bezield van den ouden ruitergeest en deze krijgt, al is het tijdperk van de feodale cavalerie feitelijk voorbij, door de wijde velden en den aard van den strijd nog éénmaal de gelegenheid, die een groote oorlog met zijn gemechaniseerde en gemotoriseerde strijdmiddelen niet meer schenkt, zich te ontplooien.
Te paard opmarcheerend en veelal te voet vechtend, gaat het er op los, over Auts naar Mitau; dan, na een pauze, naar Thorensberg en tot in Riga.
Het is een reeks van heldendaden, die het korps Mannsfeld hierbij verricht. Het doel, de vernietiging van het bolsjewisme wordt bereikt. Den bevrijders ontgaat echter de toegezegde belooning.
Terwijl in den nieuwgevormden staat Letland de Baltische baronnen, die door de eeuwen heen het land bestuurd hebben, al hun rechten verliezen, worden de Letlandsche regeeringstroepen, na door de Entente, die het land wel als buffer tegen het bolsjewisme wil gebruiken, maar niet door Duitschers bewoond wil zien, van ontbrekende strijdmiddelen, zooals zwaar geschut en pantserwagens, te zijn voorzien, tegen de vrijscharen in het veld gebracht.
De vrijscharen gaan, hiertoe door de Ententepolitiek en door Entente-manoeuvres genoopt terug, het korps Mannsfeld tot halfweg Mitau, waar het, in de oude Oleistelling van den wereldoorlog en met Letlandsche regeeringstroepen tegenover zich, geruimen tijd blijft.
Na geweigerd te hebben aan het verlangen der Duitsche regeering om naar huis terug te keeren, te voldoen, gaat het, tezamen met Wit-Russische troepen onder Vorst Awaloff, die tegen Moskou zullen oprukken, opnieuw ten aanval, thans tegen de Letten, en wordt, onder het leveren van felle gevechten, wederom Thorensberg genomen, alwaar de opmarsch, in verband o.a. met anders te verwachten ingrijpen van het Engelsche scheepsgeschut, tot staan komt.
Tenslotte, als alle hoop in rook vervlogen is en uit het vaderland geenerlei benoodigdheden meer ontvangen worden, volgt de definitieve terugtocht, eerst tot halfweg Mitau, dan verder.
Bij dezen, onder zwaren druk van de Letlandsche regeeringstroepen plaatshebbenden, aanvankelijk door Truchs' mannen gedekten, aftocht stijgt het heroïsme ten top. Het is aangrijpend te lezen van de heldhaftigheid, waarmede de eerlijke Friedrichs het hem door een afschuwelijke verwonding opgelegde lijden verdraagt, van de trouwe kameraadschap, die de ijzervreter Donat dezen weinig soldatesken, maar toch moedigen en door allen geliefden, man betoont, van de wijze, waarop de boerenzoon Kindermann, nu hij geen eigen hoeve kan krijgen, staande op een stukje door hem in de Olei-stelling bebouwden moesgrond, den dood zoekt en vindt en van de begrafenis van dezen flinken standaarddrager.
Tragisch is ook het slot, de ontvangst in het vaderland met hoongeroep van opgehitste fabrieksarbeiders en het laatste bevel: „Vrijkorps Mannsfeld — afzitten!"
De strijd is echter niet tevergeefsch geweest. Rechtgeaarde zonen van het Germaansche ras hebben, door tegen het bolsjewisme een dam op te werpen, aanspraak verkregen op de dankbaarheid van het vaderland en op verheerlijking hunner daden voor het nageslacht.
„Een droom, die geen werkelijkheid werd", aldus de vertaler in het weekblad „De Waag" van 5 Mei 1944. Inderdaad, maar toch bovenal een machtig heldendicht in proza.
Het boek schetst ook in schrille kleuren de door de bolsjewisten tegen de in hun macht gevallen Balten bedreven beestachtige wreedheden, en het verhaalt tevens hoe de Baltische adel, die altijd heeft moeten vechten voor Duitsche cultuur, Christelijk geloof en menschelijke zeden, en in Koerland toch alleen maar een geboorteland, nimmer een vaderland, heeft gevonden, in het socialistische Letland ten onder gaat. Een tragedie, waarin een telg van dien adel, de als gewoon soldaat in het eskadron Truchs dienende jonge Baron Pahlen, sterk naar voren treedt. Dit, ons te lang onthouden, werk van Dwinger moet in vele Nederlandsche handen komen, liefst in de oorspronkelijke taal, anders zooals het is vertaald.
Bij het lezen der vertaling, waarin de zin van het geschrevene soms niet gemakkelijk dadelijk te vatten is, houde men er rekening mede, dat, volgens Nederlandsche militaire termen, een eskadron is verdeeld niet in sectiën, doch in pelotons, een peloton, te voet optredende, zich splitst in een mitrailleurgroep en een karabijngroep en een paard niet een kop en een bek, doch een hoofd en een mond heeft.

F. J. QUANJER

Dr. W. M. Kruseman: **De wonderwereld der Biologie**, 2de druk. Uitgegeven door Bosch en Keuning N.V. te Baarn, Najaar 1942.
Den vorigen keer besprak ik „Het leven ontsluierd", een boek dat door verschillende auteurs was geschreven. In „De wonderwereld der Biologie" wordt ongeveer dezelfde stof behandeld, maar nu door één schrijver. Dit boek heet voor den ontwikkelden leek geschreven te zijn.
Dr. Kruseman is er in geslaagd de stof op zeer onderhoudende wijze te behandelen, zoodat de leek naar mijn meening dit boek gemakkelijker zal kunnen lezen dan „Het leven ontsluierd".
In hoofdstuk 2 Voedsel en 3 Ademhaling neemt de schrijver het standpunt in, dat de lezer geen kennis van de chemie heeft, zoodat hij alles zoo eenvoudig en begrijpelijk mogelijk voorstelt, maar op blz. 84 en 85 spreekt hij bij de behandeling van het protoplasma over den bouw der eiwitten, over vertakte ketens en hoe die zijketens met elkaar en met andere bestanddeelen scheikundige bindingen aangaan. Volgens het voorwoord van den tweeden druk is deze uitbreiding er later aan toegevoegd. Deze bladzijden staan niet meer in de juiste verhouding met de anderen.
De schrijver heeft in enkele hoofdstukken, naar het mij voorkomt, getracht te volledig de stof op te sommen, zoo b.v. in hoofdstuk 4 „Het organisme als machine". Hier wordt m.i. te veel van den hak op den tak gesprongen, waardoor de stof minder gemakkelijk is te volgen. Schrijver heeft dit zelf ook aangevoeld; hij geeft in dit hoofdstuk telkens na enkele bladzijden weer een samenvatting. Door het te veel opsommen van de stof, zijn enkele gedeelten vrij droog, terwijl het boek als geheel juist door den levendigen verteltrant zeer prettig leesbaar is.
De fijnere bouw van de plant laat zich minder vlot lezen dan b.v. het bouwplan der dieren, speciaal o.a. de ledematen der gewervelde dieren.
De beschrijving der geleedpootigen is wel duidelijk voor iemand, die deze groep vroeger op school heeft gehad, voor den leek is het naar mijn meening zoo zonder de noodige toelichtende figuren moeilijk te verwerken. Dit geldt in hooge mate ook voor de stekelhuidigen op blz. 142 en volgende.
Hetzelfde geldt ook voor de korstmossen, mossen, varens, paardestaarten op blz. 277 en volgende.
Daartegenover zal de lezer met veel belangstelling kennis nemen van de duidelijke uiteenzettingen over de bloedgroepen, bloedstolling, actieve en passieve immuniteit, de werking der schildklier, enz.
In hoofdstuk 7 wordt de erfelijkheid vrij uitvoerig besproken. Als voorbeeld van een dihybride kruising wordt gekozen een gladharig zwart Guineesch biggetje gebastaardeerd met een ruwharig wit. Hierbij zou een afbeelding heel wat duidelijker zijn dan het letterschema alleen.
Voor het suikerriet staat op blz. 289 in de tweede alinea: „Beide pluimen worden tezamen in een koker van bamboe gebracht." Dit is o.a. op Hawaii wel toegepast. Op Java bindt men bamboekokers met stuivende pluimen rondom de vrouwelijk bloeiende pluim, die als volledige plant in den tuin staat, zoodat deze geheel is ingehuld en geen vreemd stuifmeel op den stempel komt.
Wel wijst schrijver er op, dat na de zaailing 100 POJ ook zaailingen zijn verkregen, immuun voor sereh en strepenziekte. Maar hier moet dan ook 2878 POJ als voorbeeld worden genoemd. Deze zaailing is verkregen door wild riet driemaal te nobiliseeren. Door deze nieuwe zaailing steeg het product ongeveer 20 %.
De intracellulaire pangenesis op blz. 290 komt er wel wat heel simpel af.
Op blz. 300 wordt over een een-eiige tweeling gesproken, waarvan de een in de stad, de ander op het platteland de jeugd doormaakt. Het heet dan: „het onderscheid was duidelijk te bespeuren". Zonder hier de verschillen, ontstaan tengevolge van het milieu, te noemen, is dit weinig zeggend. De selectie ten kwade door den oorlog (blz. 300) is ook te sober behandeld. Zeer zeker vallen vele der krachtigste en energiekste vertegenwoordigers van de Germaansche volkeren, maar ook brengt deze strijd bij velen krachten tot ontplooiing, die voor de toekomst van het volk van veel belang zijn.
Het intelligentie-onderzoek vond wel toepassing bij de beroepskeuze (blz. 301), maar daarmee werd nog geenszins bereikt, dat de juiste man op de juiste plaats kwam. Die schifting werd uitsluitend toegepast ten voordeele van het kapitalistische bedrijf, terwijl in de toekomst het streven moet zijn, dit ten bate van de geheele volksgemeenschap te bereiken.
De Eugenetica ijvert niet alleen voor huwelijken van volwaardigen, terwijl men huwelijken van onvolwaardigen tracht tegen te gaan, maar zij ijvert er voor, dat die eerste huwelijken kinderrijk worden; zij streeft er dus naar alles, wat dit tegenwerkt, weg te nemen.
Op blz. 301 heet het: „dat elk individu tenslotte een resultaat is van erfelijke en milieufactoren. En dat speciaal bij die milieufactoren onderwijs en opvoeding van de grootste beteekenis zijn, spreekt wel haast vanzelf." Hier had de schrijver naar mijn meening scherper naar voren moeten brengen, dat de resultaten van opvoeding en onderwijs in de eerste plaats afhangen van de erfelijke eigenschappen, die de kinderen van hunne ouders hebben meegekregen; door onderwijs en opvoeding streven wij er naar van die meegekregen bouwsteenen een zoo schoon mogelijk gebouw op te trekken. Het kind moet er toe gebracht worden te woekeren met de talenten, die het heeft meegekregen. In hoofdstuk 8 wordt de verspreiding van planten en dieren op aarde behandeld. Wel is de schrijver zeer duidelijk, maar toch zal de lezer m.i. vaak hierbij de noodige kennis der planten en dieren missen, zoodat het nu wel wat te veel namen blijven. Het naslaan bijv. voor de genoemde dieren in een uitvoerig, rijk geïllustreerd boek, zal dit hoofdstuk beter tot zijn recht doen komen.
Tenslotte wil ik nog wijzen op enkele kleine onjuistheden, die, mocht er nog eens een nieuwe druk noodig zijn, beter gewijzigd kunnen worden.
Op blz. 86: „Deze celkern is soms ook met kleine armpjes van protoplasma in de vacuole opgehangen." Bedoeld is „in de cel opgehangen te midden van de vacuolen".
Blz. 87: „Het is gebleken, dat het protoplasma van een cel wel water, doch geen opgeloste stoffen doorlaat." Het is wel gewenscht hier buitenlaag en vacuolenwand afzonderlijk te noemen en er op te wijzen, dat de eigenschappen der half doorlatende wanden door den protoplast kunnen gewijzigd worden, zoodat bepaalde opgeloste stoffen, als de cel ze noodig heeft, wel degelijk kunnen worden opgenomen.
Blz. 90: „Immers bij dieren, die in zeewater leven, wordt geen water door osmose naar binnen gezogen." Bij deze dieren bestaat toch ook een dynamisch evenwicht tusschen de oplossing in het protoplasma en het zeewater.
Blz. 91: „Bij de kenmerken der tweezaadlobbigen staat: „Bloemen 5-tallig" in plaats van 4- of 5-tallig.
De opmerkingen, die ik hier maakte, willen volstrekt niet zeggen, dat het hier besproken boek niet geslaagd is. Integendeel, wij bevelen het gaarne ter lezing aan.
Dat reeds een tweede druk noodig was, pleit voldoende voor het boek. Het bewijst, dat het door de lezers wordt gewaardeerd. Zeer geschikt is het boek ook voor school- en andere bibliotheken als naslawerk. Na behandeling op school van verschillende onderwerpen, zullen de leerlingen dit boek vermoedelijk met belangstelling lezen.
Het boek van 364 blz. is met 34 afbeeldingen naar foto's van Multifilm en met 73 teekeningen verlucht. Gaarne hopen wij, dat nog eens een nieuwe druk noodig zal zijn en de schrijver dan in staat zal zijn meerdere figuren op te nemen om den tekst rechtstreeks te verduidelijken.

J. M. GEERTS

Walther Darré: **Nieuwe Adel**.
In zijn boek „Nieuwe Adel" komt Darré met voorstellen om te komen tot nieuwe adellijke geslachten. Hij geeft duidelijk aan, waarom dit volgens hem noodig is en hoe men daarbij te werk moet gaan.
Wij zullen het boek in zijn geheel eens doorloopen.
In de inleiding wordt aangegeven, wat men onder adel moet verstaan. Het wezenlijke van het Germaansche adelsbegrip is een bewust geteeld leiderschap op grond van uitgezochte erfelijke eigenschappen. De begaafdheden van bepaalde menschen moet men niet verloren laten gaan, maar erfelijk bewaren. Uit den adel moeten de leidende figuren van den staat voortkomen. De adel mag echter nooit een kaste vormen; hij moet nauw met het volk verbonden zijn.
Darré bespreekt verder den ontwikkelingsgang van den Duitschen adel. De heidensche adel komt het best met het ware begrip adel overeen. Deze adel was een echte geslachtenadel. Hij berustte op de erkenning van de erfelijke ongelijkheid van den bloede. Men meende toen, dat de adel der heidensche Germanen zijn begaafdheden via het bloed van een goddelijken voorvader hadden meegekregen. Zoodoende letten zij sterk op het zuiver houden van het bloed. Deze adel leverde de leidende figuren. Toch was het geen kaste. Van bijzondere rechten of kenteekenen was geen sprake. In overeenstemming daarmede was de positie van de „koningen". Deze werden door het vrije volk (gezinshoofden) gekozen. Het begrip onderdaan kende men niet. De koning stond in dienst van het volk.
Geheel anders is de toestand bij den Christelijken adel. Het Christendom erkent geen ongelijkheid van de menschen naar hun geboorte. Zoo kwam in den Christelijken adel ook ander bloed binnen. Er ontstonden nieuwe adellijke

geslachten met geheel andere begrippen over het veredelen van het bloed, of beter gezegd, daar had men in 't geheel geen begrip van. Zoodoende is de ware adel verdwenen, hoewel de invloed van den heidenen-adel bij sommige geslachten nog lang gebleven is. De adel van de laatste eeuwen vormde meer een kaste. Van 't zuiver houden van 't bloed was geen sprake meer.
Darré wil daarom tot een nieuwen adel komen. Hierin moeten de besten van het volk vertegenwoordigd zijn. Door doelmatige teelt moeten de eigenschappen van dezen adel steeds meer veredeld worden, zoodat de nieuwe adel weer een levende bron van hoogontwikkelde leidersfiguren wordt. Kastevorming moet echter worden voorkomen; nieuw ontdekte begaafden uit het volk moeten altijd opgenomen kunnen worden. Van belang is het dus, dat men begaafde geslachten krijgt. De ontwikkeling van deze geslachten mag niet gestoord worden. Om deze en andere redenen moeten de geslachten op het land wonen en wel op erfhoeven. In Hongarije gaat men reeds in deze richting. Rijksbestuurder Horthy heeft aan soldaten uit den wereldoorlog, die de 4 jaren goed volgehouden hebben en zoo dus karaktervastheid hebben getoond, een adelsdomein in leen gegeven. De menschen zijn vereenigd in een „Heldenbond". De tegenprestatie van den beleende bestaat uitsluitend in zedelijke verplichtingen. Hij moet een onberispelijk leven leiden en mag slechts met een onberispelijk meisje trouwen. Erfgenaam van de hoeve is de oudste zoon, indien er geen lichamelijke, zedelijke en geestelijke bezwaren zijn. Op deze wijze hoopt Horthy het beste bloed erfelijk te bewaren. Iets dergelijks wil Darré nu ook. Aan de hoeve wil hij den naam „Hegehof" geven. In dezen naam komt het verzorgen (hegen) van het bloed tot uiting. Als titel kan men de bijvoeging „Edelmann auf Hegehof..." gebruiken.
Alvorens Darré verder gaat met zijn voorstellen, bespreekt hij eenige problemen van den Duitschen landbouw. De Duitsche boer was van oorsprong vrij. Onder den Romeinschen invloed is dit geheel anders geworden. De grond werd koopwaar. Deze verandering is een nadeel voor de boeren. Het Romeinsche recht had versnippering van den bodem of „Überschuldung" tengevolge. Eventueel ook kinderbeperking. Darré voorziet, dat op deze wijze de landbouw naar den afgrond wordt geholpen. Er behoort een goed erfrecht te zijn en het land mag niet te zwaar belast worden. Dit is alleen mogelijk indien de kinderen, welke niet op de boerderij komen, geen volle schadeloosstelling ontvangen.
Er is reeds gezegd, dat de adel op een adelshoeve moet wonen. Alleen adel, die op een onaantastbaren bodem zetelt, ontplooit een volwaardige geestelijke vrijheid, die het waagt onder alle omstandigheden uitsluitend met het geweten te rade te gaan en daarnaar te handelen.
De jonge adel moet opgroeien in de natuur. In de steden sterven de geslachten uit.
De Hegehöfe of adelshoeven moeten als minimum-grootte die oppervlakte hebben, die voldoende is om het geslacht te onderhouden. Het geslacht mag niet te veel van de buitenwereld afhankelijk zijn. Het land voor de adelshoeven moet vnl. door schenkingen worden verkregen. De adelshoeve komt in eigendom aan den bond van den adel, de zgn. „Adelsgenossenschaft". Men heeft de hoeve dus in leen.
Vervolgens bespreekt Darré uitvoerig het bestuur van de Genossenschaft. Er behoort een groote mate van zelfbestuur te zijn. De kosten moeten door den adel zelf gedragen worden. Over de opname van nieuwen adel kan het Rijk en het Adelbestuur beslissen. Vooral menschen die veel voor Duitschland hebben gedaan en groote begaafdheden bezitten komen in aanmerking. Men zal den nieuwen adel echter toch vnl. uit den boerenstand vormen. Het beste bloed behoort in den adel thuis. Er moet zijn een doelbewuste teelt. Darré bespreekt verder het begrip teelt. Bij de dieren heeft men door doelbewuste teelt zeer veel bereikt. Over het algemeen willen de menschen er echter niets van weten, wanneer die teelt op henzelf zal worden toegepast. Natuurlijk is de zaak bij de menschen anders en veel moeilijker. Er is een langere tijd voor noodig en men kan geen menschen tegen hun wil paren.
Hoe moet men de teelt bij de menschen dan aanpakken? De erfgenaam van een adelshoeve moet in elk geval aan zekere voorwaarden voldoen, doch hierover nader. Bij de teelt is de teeltkeus zeer belangrijk. Om deze reden wil Darré de meisjes op een bepaalden leeftijd in 4 klassen indeelen.
Klasse I. Hiertoe behooren de meisjes met de beste erfmassa. Het is gewenscht, dat zij allen trouwen. Indien het meegeven van een bruidsschat verboden wordt, zullen zij ook wel allen trouwen.
Klasse II. Hiertoe behoort de grootste groep, tegen wier huwelijk geen bezwaren bestaan.
Klasse III. Tegen deze meisjes bestaan bezwaren vanwege hun erfmassa. Zij mogen wel trouwen, doch na sterilisatie.
Klasse IV. Deze meisjes mogen ook niet trouwen. Bezwaren op het gebied der zedelijkheid, erfmassa, enz. Hiertoe behooren geesteszieken, prostituée's, enz.
De erfgenamen van de adelshoeve kunnen vrij hun keuze doen uit Klasse I. Ook uit Klasse II, eventueel met toestemming van het Adelsgenossenschaft. Verder moet men zich ook een teeltdoel stellen. Dit valt niet mee.
Darré komt echter tot de conclusie, dat men bij den man vooral op prestatie moet letten en bij de vrouw op het Noordrastype.
Darré bespreekt verder de opvoeding van den jongen adel. Ze moet met het volk verbonden zijn. Daarom gemeenschappelijke opvoeding, zooals bijvoorbeeld in den militairen dienst. Voor het ontwikkelen van het zelfstandigheidsgevoel is een groote mate van zelfbestuur goed. Vooral de Engelsche kostscholen zijn in dit opzicht goed.
Verder moet de jonge adel een zekere landbouwkundige ontwikkeling hebben. Eerst nadat hij den dienst eervol verlaten heeft en de landbouwkennis heeft verkregen, kan hij als erfgenaam worden erkend.
De niet ervende zonen behooren nu de leidende figuren in het volk te zijn. Ze hebben geen adellijken titel. Zoo krijgt men geen kastevorming. De adel zal zoodoende voortdurend een stroom van edel bloed aan den staat afstaan tot heil van het geheele volk.
Tot slot geeft Darré nog den inhoud weer van het ϟϟ-huwelijksbevel en van de erfhoevewet.
Wanneer wij het geheel nog eens overzien, dan moeten wij zeggen, dat er veel goeds in zit. Theoretisch althans is er veel voor te zeggen. De praktische uitvoerbaarheid zal echter wel te wenschen overlaten, vooral daar men de resultaten niet ziet. Deze komen immers eerst na eenige eeuwen tot uiting, verondersteld, dat de gang van zaken bestendig is. Bovendien moeten menschen over menschen oordeelen en wel omtrent een zeer teer onderwerp. Het oordeelen van menschen over dieren is dan ook geheel iets anders.
Toch is het wel noodig, dat men tot een soort selectie komt, door den menschen met geesteszieken en andere erfelijke ziekten het huwelijk te verbieden of hen te steriliseeren.
Tevens kan men het vormen van groote gezinnen door gezonde ouders bevorderen. Het is inderdaad zoo, dat men teveel op de zieken let en te weinig op de gezonden. Wil men een volk verbeteren, dan moet men niet in de eerste plaats zooveel zorg besteden aan gekkenhuizen e.d., doch dan moet men deze zorg aan de gezonden besteden. S. D. RISPENS

P. J. Los: **De Germanen. 1. Germanen en Indogermanen in het vroegste tijdvak hunner ontwikkeling.** Uitgeverij Roskam, Amsterdam, 1944. 142 blz. met 52 afb.
Deze tijd en het nationaal-socialisme, dat wij thans willen verwezenlijken, eischen een zich bezinnen op eigen aard en dus ook op eigen afkomst. Zoo is het vanzelfsprekend, dat wij in de vorming en in de propaganda allen nadruk leggen of aandacht schenken aan ons verleden als volk en als individu, temeer omdat wij weten, dat de banden des bloeds, het ras uiteindelijk veel meer dan alle uiterlijke factoren ons wezen bepalen.
Om deze gedachten te verwezenlijken, staan ons twee wegen open: een ernstig en zorgvuldig vorschen van de zijde der wetenschap naar de diepste wortels van ons volks- en rasbestaan, en een populariseering der aldus gewonnen gegevens, ten einde ons volk als geheel te doordringen van de belangrijkheid van de wetten van het bloed.
Wij kunnen dus tweeërlei soort van geschriften, die voor ons van positieve waarde zijn onderscheiden: streng wetenschappelijke werken, die onze levensbeschouwing het noodzakelijke fundament verleenen, en daarnaast populariseerende boeken, die deze stof onder het volk willen brengen.
Terwijl wij aan eerstgenoemde, wetenschappelijke werken uiteraard zeer strenge eischen inzake degelijkheid en waarheidsliefde stellen, ligt dit bij populaire werken in het gevoel van velen wellicht niet zoo voor de hand. Men kan zich n.l. indenken, dat men terwille van het hooge doel meent, de wetenschappelijke waarheid geweld aan te mogen doen. En toch is niets minder waar dan dit. Een goed populair werk kan niet altijd plaats inruimen aan den wetenschappelijken twijfel, doet dus veelal zelf een keuze tusschen twee opvattingen, zonder deze aan zijn lezers over te laten, maar de schrijver zelf dient toch bij het neerschrijven in ieder afzonderlijk geval van dien aard eerst zorgvuldig zijn geweten te raadplegen.
Het willen en durven kiezen in zulke gevallen van twijfel is op zichzelf ook een wetenschappelijke daad, en geenszins is het gebrek aan durf om hiertoe over te gaan op zichzelf altijd een wetenschappelijke verdienste.
Wanneer wij onze levensbeschouwing ook in de wetenschap tot uiting brengen, dan geschiedt dit dus niet door andere dan streng wetenschappelijke maatstaven aan te leggen, doch doordat wij uit onze levensbeschouwing tot andere, nieuwe problemen komen, die wij dan trachten langs strikt wetenschappelijken weg op te lossen, eventueel met gebruik maken van nieuwe methodes.
De wetenschap waarlijk te populariseeren is dus een moeilijk werk, waaraan strenge eischen gesteld moeten worden. Er mogen geen kennelijke onjuistheden bij voorkomen, ondanks overzichtelijkheid en weglaten van een andere meening dan de door den schrijver gekozene.
Dit werk van Los is gegroeid uit een aantal lessen op de Boerenschool te Rijs, en wordt ons nu door de uitgeverij als „standaardwerk op het gebied der Germaansche cultuurgeschiedenis" aanbevolen, terwijl de schrijver zelf in zijn voorwoord de hoop uitspreekt, dat het bruikbaar zal zijn als handleiding voor leiders van vormingscursussen e.d. Het spijt ons, aan deze illusies van uitgever en schrijver den bodem te moeten inslaan. De inhoud n.l. van het historische gedeelte geeft zóóvele blijken van volkomen onkunde op het gebied der oudheidkunde en bevat daardoor zóóveel fouten en onjuistheden (naast onbewezen hypothesen), dat het werkje voor de vorming onbruikbaar is. Het zou ons te ver voeren, alle onjuistheden aan te duiden, zoodat wij met dezen algemeenen indruk moeten volstaan.
De uitgave is slordig, in mijn exemplaar ontbreken verscheidene afbeeldingen. F.C.BURSCH

Dr. J. van Ham. **Taalpolitiek.** Uitgeverij de Schouw, 's-Gravenhage 1944.
„Taalpolitiek, dat is de aanwending van al die middelen, waardoor een goede ontwikkeling van de taal wordt bevorderd, haar aard behouden blijft, ze naar buiten wordt gewaardeerd en gekend, en door het eigen volk bemind", zegt de schrijver van deze 40 bladzijden groote brochure, waarin hij den lezer het groote belang wil laten zien „van al de vraagstukken, die aan de orde komen, wanneer de twee begrippen politiek en taal elkaar ontmoeten".
Achtereenvolgens behandelt de schrijver: de spelling, het spreken, het schrijven, de taalzuiverheid en de naar buiten gerichte taalpolitiek. De lezing van dit boekje brengt ons voor de zooveelste maal tot de beschamende overtuiging, dat de resultaten van de taalcultuur te onzent nog maar poover zijn. Doch wegen ter verbetering worden aangewezen. Goede raadgevingen voor het onderwijs in het spreken en schrijven van onze taal vinden we in de beide hoofdstukken, die hierover handelen.
De naar buiten gerichte taalpolitiek valt in tweeën: die, welke contact houdt met de Nederlanders in het buitenland en die, welke eigen taal bij den vreemdeling bekend en bemind wil maken.
De schrijver besluit zijn werkje met een beschouwing over de rol van den Omroep in dienst van taal en politiek.
F. BREEDVELT—VAN VEEN

Dr. C. Ungewitter: **„Verborgen rijkdommen in het waardelooze".** Nederlandsche bewerking van Dr. Werther.
Op duidelijke wijze wordt aan de hand van uitgebreid feitenmateriaal aangetoond, welke enorme rijkdommen nog verborgen liggen in de natuur (lucht en zee) en in de afvalstoffen van techniek en samenleving. Wanneer niet het winstmotief, maar het volksbelang op den voorgrond treedt, staan techniek en bedrijfsleven in verband met de grondstoffenschaarschte voor geheel nieuwe problemen. Op populaire wijze worden deze problemen aangesneden en wordt aangegeven, hoe de chemie een oplossing heeft gevonden of op weg is deze te vinden. Duidelijk wordt ook aangetoond, hoe ieder kan en moet helpen het schijnbaar waardelooze materiaal, waarin deze waarden verborgen liggen, ten bate van het geheele volk te behouden en exploitabel te maken. Bij het onderricht in scheikunde, techniek en bedrijfsleven op scholen zal het daarom met veel vrucht gebruikt kunnen worden. Een bezwaar hierbij is echter, dat het boekje uiteraard geheel op Duitschland en de Duitsche industrie is ingesteld. In de Nederlandsche bewerking zijn weliswaar enkele verwijzingen naar de Nederlandsche industrie opgenomen.
Het zou daarom van groot belang zijn, indien een dergelijk boekje voor Nederland werd samengesteld. B. F. SARIS

E. G. Kolbenheyer: **Paracelsus**, vertaald door Roel Houwink.
Van den bekenden Paracelsusroman van Kolbenheyer verscheen bij Holle en Co. als Nederlandsche vertaling het eerste deel: De jeugd van Paracelsus.
De vraag, of aan een dergelijke vertaling behoefte bestaat, zal wel door al diegenen, die het oorspronkelijke werk kennen, bevestigend beantwoord worden. Immers, deze roman geeft veel meer dan een levensbeschrijving van den beroemden arts Theophrastus Bombastus von

Hohenheim, bijgenaamd Paracelsus en richt zich dan ook tot een veel wijder kring dan de kleine groep van Paracelsus-kenners of -bewonderaars.
Het eerste deel behandelt het leven der beide ouders, Wilhelm, den rondreizenden arts uit het ridderlijk geslacht der Hohenheims en Elsa Ochsner, de dochter van den Zwitserschen eedgenoot. De geboorte en de eerste levensjaren van Theophrastus in Einsiedeln worden verhaald op een wijze, die ook diegenen boeien en bekoren kan, die van zijn latere beteekenis niets weten.
De vertaling van Roel Houwink kan als zeer geslaagd beschouwd worden. De prachtige, nu eens gebeeldhouwde, dan weer fijn geciseleerde taal van Kolbenheyer heeft noch in kracht, noch in schoonheid ingeboet.
Met belangstelling zien wij de verschijning der volgende deelen tegemoet. J. S. GALJART

J. C. Nachenius: **Geschiedenis van het Noordras.** Uitgave: Hamer, Amsterdam.
De titel staat daar zoo simpelweg en zonder veel ophef, alsof het de eenvoudigste zaak van de wereld was, een bevattelijke geschiedenis van het Noordras te schrijven. Een geschiedenis zonder eigenlijke geschiedbronnen, die tijdperken van duizenden jaren overbruggen moet. Wat is eigenlijk geschiedenis, als wij ons alleen kunnen beroepen op de vaak zoo onzekere, ja zelfs dubbelzinnige gegevens der archaeologie en der anthropologie?
Moet men daarbij niet denken aan de witte plekken op de wereldkaart, die de ondoorvorschtheid van de poolstreken of de binnenlanden van Afrika aanduiden en waarin wij onze fantasie zoo heerlijk kunnen laten grasduinen?
Onder zulke omstandigheden is het gemakkelijker een breedvoerig handboek dan een voor den leek overzichtelijke schets te leveren. In het laatste geval moet men immers een samenvatting geven van de „zekere resultaten der wetenschap", maar wat is op dit veelomstreden gebied eigenlijk zeker? Dan loopt de schrijver gevaar zijn lezers als vaststaande feiten op te disschen, wat nog steeds een twistappel tusschen de geleerden is en hij schendt daarmede de goede trouw of bewijst een gebrek aan critisch inzicht.
Welnu, dit kunnen wij dadelijk vooropstellen; bij Nachenius is van geen van beide sprake. Hij heeft een solide kennis, raadpleegt de beste bronnen en bezit een goede dosis verantwoordelijkheidsgevoel. Hij verzuimt ook niet den lezer er meermalen op te wijzen, dat zijn geschiedenis waarlijk niet alleen op goed gedocumenteerde feiten bouwt, maar op min of meer waarschijnlijke hypothesen. Het terrein is dan ook zoo vol voetangels en klemmen, dat uiterste voorzichtigheid geboden is.
In de groote lijnen is de hier geboden voorstelling van de wording en de oudste geschiedenis van het Noordras, of wat op hetzelfde neerkomt, van de Indo-Germanen, zoo betrouwbaar als dit onder de huidige omstandigheden mogelijk is. Dat hier en daar wel eens een onnauwkeurigheid voorkomt, spreekt vanzelf. Zoo hebben de jongste onderzoekingen uitgewezen, dat de Etruriërs betrekkelijk laat zich in Italië gevestigd hebben en zeker na de zoogenaamde Italiërs. Als de samenhang van Italiërs en Kelten gesteund wordt door de gelijkstellingen Ambronen en Umbri, Marsen en Marsi, Wenden en Veneli, dan berust dit op een drievoudige misvatting: Ambronen en Marsen zijn Germaansche stammen en het derde voorbeeld betreft een volk, dat noch Keltisch noch Italisch, maar naar alle waarschijnlijkheid prae-Indogermaansch was. De samenhang tusschen Kelten en Italiërs blijkt op andere wijze, met name uit de taal: ik herinner aan het r-deponens en aan de merkwaardige splitsing in p- en q-stammen.
Maar ieder begrijpt, dat dit zóó ondergeschikte punten betreft, dat daardoor de juistheid der beschouwingen in het algemeen volstrekt niet aangetast wordt. Laat ons ook erkennen: het gaat hier in laatste instantie niet om de juistheid van een aantal wetenschappelijke feiten, maar om een „Wesensschau". Hoofdzaak is, ons duidelijk voor oogen te stellen, wat het beteekent, een Noordrasmensch te zijn, welke mogelijkheden dit inhoudt en welke verplichtingen dit oplegt. Hoe „objectief" wij de beschikbare feiten ook mogen behandelen, het gaat hier om de verdediging en beveiliging van waarden, die voor ons voortbestaan — en naar wij meenen, voor de toekomst van Europa — noodwendig en onvervangbaar zijn.
Daarover laat Nachenius ons ook niet in twijfel. Telkens weer tracht hij den lezer te doordringen van den geest van het Noordras en hij ziet zich dan ook gedwongen stelling te nemen tegen invloeden, die in den loop der eeuwen dezen geest hebben benadeeld en zijn voortbestaan zelfs in gevaar gebracht. Uit dit standpunt bezien, is het te begrijpen, dat hij streeft naar rake, suggestieve formuleeringen, die den lezer tot de kiem der dingen moeten brengen. Geen priesterkaste, geen veelgodendom, geen kastenindeeling, geen tempels, ziedaar enkele van dergelijke formuleeringen in het negatieve, die door de tegenstelling tot latere fazen der Indo-Germaansche kulturen moeten aantoonen, hoever deze van den oorspronkelijken toestand afgeweken zijn.
Ik geloof dat hier een niet te onderschatten gevaar schuilt. Licht ontstaat de neiging de verhoudingen te eenvoudig te zien, vooral te zeer beïnvloed door wat men zelf als ideaal heeft aanvaard. Men voelt zich menigmaal herinnerd aan de aanvechtbare methode van Kummer, die van den Oudgermaanschen Godsdienst een volkomen verwrongen beeld gegeven heeft, omdat bepaalde aspecten in zijn wereldbeeld niet pasten. Men maakt daardoor het beeld armer en eenzijdiger dan de werkelijkheid was, en hoezeer men ook den nadruk moge leggen op de noodzaak tot de mythe van het Noordras in te keeren, loopt men juist gevaar van dorre intellectualistische schematiseeringen.
Spreekt men van kasten in den zin, die de Indische kultuur daaraan gehecht heeft, dan is het natuurlijk juist, dat de Indo-Germaansche oudheid die niet gekend heeft. Even juist is het, dat men niet van een priesterstand spreken mag, zooals bijv. dien der Gallische druïden. Maar er waren èn standen èn priesters van de oudste tijden af. De verwantschap van het Indische woord *brahman* en het Latijnsche *flamen* wijst hier op een eenheid van begrip, die tot in den Indo-Germaanschen tijd moet terugreiken.
Onderzoekingen der laatste jaren hebben juist weer den weg vrijgemaakt tot een vruchtbaar bestudeeren der Indo-Germaansche religie. Daaruit is gebleken, dat men bij alle volken van deze groep de herinnering vindt aan een sociale driedeeling, die met een religieuze trias ten nauwste verbonden is. De klassen der krijgers en der boeren worden overkoepeld door een derde en hoogste, bij wie de magisch-religieuze en juridische functies der gemeenschap berusten. Elk dezer klassen heeft zijn eigen God: ik noem slechts bij de Romeinen de trias Jupiter, Mars en Quirinus, bij de Germanen Tyr, Odin en Njord. Aan de wieg van de Indo-Germaansche volkeren staat dus wel degelijk polytheïsme en als uiting van een zinrijke kosmische orde behoeven wij ons daarvoor niet te schamen.
Het opmerkelijke is dan ook, dat de strijd van Azen en Wanen volstrekt niet beperkt is tot de Germanen alleen, maar ook bij hun stamverwanten als mythische conceptie voorkomt. De opbouw van de drieledige maatschappij is overal opgevat als het resultaat van een compromis, nadat de boeren in conflict waren gekomen met de beide klassen van priestersjuristen en krijgers. Het is waarschijnlijk, dat zich in dit conflict weerspiegelt de strijd van de veroverende Indo-Germanen met een onderworpen „substraat-bevolking" maar het blijkt nu ook tevens, dat er geen reden is, voor de Germaansche wereld dit te beperken tot het conflict van strijdbijlvolk en hunebeddenbouwers; het herhaalt zich telkens weer en het is als conceptie voor alle Indo-Germaansche volkeren een erfstuk uit het gemeenschappelijk verleden.
Het is hier niet de plaats, op deze kwesties verder in te gaan. Ik heb er alleen op willen wijzen, dat de Indo-Germaansche kultuurverschijnselen rijker, samengestelder en vaak ook ingewikkelder waren, dan de lezer uit de beschouwingen van Nachenius zou opmaken en dat daarmede in overeenstemming ook de inhoud van den Noordrasgeest genuanceerder zal moeten worden geteekend. De Indische kasten zijn niet zoo maar uit de lucht komen vallen, noch zijn zij afkomstig van de Dravida's maar zij zijn een eenzijdige verderontwikkeling uit een oude, echt Indo-Germaansche sociaal-religieuze structuur. Zulke correcties blijken noodig in het beeld, dat Nachenius overigens met zulk een vaste hand en zulk een helder inzicht geteekend heeft. JAN DE VRIES

De Gemeenten en de organisatie van het bedrijfsleven. Verzameling voorschriften, van een toelichting voorzien door Dr. Chr. Plomp. Uitgave van de Vereeniging van Nederlandsche Gemeenten, 's-Gravenhage 1943.
Over de organisatie van het bedrijfsleven, ingeleid door het Besluit van den Secretaris-Generaal van het Departement van Handel, Nijverheid en Scheepvaart van 31 October 1940, bij welk besluit de z.g. Commissie Woltersom werd ingesteld, is reeds een vrij groote literatuur ontstaan. Het boven aangeleide werkje beziet thans deze aangelegenheid van de zijde van de gemeenten. Zoowel voor hen, die op de hoogte willen komen van de vragen welke rijzen in verband met de organisatie van het bedrijfsleven als voor hen, die belangstelling hebben voor de gemeentelijke overheid, wanneer zij op economisch gebied treedt, biedt dit boekje veel wetenswaardigs.
F. BREEDVELT

Dr. Alexander Görner: **Die Hauptlehren der Nationalökonomie. Vom Werden der Volkswirtschaft.** Bad Oeynhausen (Westf.) Verlag August Lutzeyer, 1942.
Wie in zijn leven veroordeeld is geweest tallooze economieboeken door te werken, waarin gestreefd werd naar de autonome wetenschap, de economische wetenschap als zelfdoel, zal met verademing kennis nemen van dit boek, waarin duidelijk gezegd wordt, dat het door de economie te onderzoeken gebied het economisch leven is en dat de organisatievormen van dit leven, alsmede de economische theorieën, slechts begrepen en beoordeeld kunnen worden uit de omstandigheden van hun tijd. Mogelijk zal deze stelling den theoretischen econoom van 1944 nog als ketterij in de ooren klinken; hij vergete dan niet, dat voor alles zijn van de werkelijkheid abstraheerende houding er toe heeft bijgedragen de economische wetenschap in breede kringen, ook van de nationaal-socialisten, in discrediet te brengen. Terwijl het toch een noodzakelijkheid is, dat hij, die daden wil stellen op het gebied van het economisch leven, de wetenschappelijke fundamenten moet kennen om daarop te kunnen bouwen. Daarom zal dit boek van Görner levendig begroet worden in de kringen der wetenschappelijke nationaal-socialistische economen.
De opzet van het boek is heel anders dan dat van de andere economieboeken, die eigenlijk allemaal volgens hetzelfde recept werden opgezet. Dit recept is ieder, die dergelijke boeken heeft doorgewerkt wel bekend.
Het boek bestaat uit drie hoofdstukken; het eerste geeft aan, op welke wijze het economisch leven een wetenschappelijk studieobject is. Daarbij komen de twee grondpijlers van het economisch leven, volk en bodem, tot ontwikkeling. In het tweede hoofdstuk komt dan ter sprake het ontstaan van de volkshuishouding, terwijl in het derde hoofdstuk de theoretische economie ter sprake komt.
Over dit laatste hoofdstuk, dat het leeuwenaandeel van het boek uitmaakt, enkele opmerkingen. De schrijver stelt tegenover elkaar drie opvattingen van de volkshuishouding, welke opvattingen hij philosofisch fundeert. Het zijn, zooals hij ze noemt, de magisch-universalistische richting (Thomas van Aquino, de romantische school, het solidarisme enz.), de materialistisch-egocentrische richting en de nationale richting. Tot de materialistisch-egoïstische richtingen rekent de schrijver het legitieme of absolutistische individualisme (ons beter bekend als het Mercantilisme), het burgerlijke individualisme en het proletarische materialisme. Dat deze ideologische samenvatting van kapitalisme en marxisme den bespreker van dit boek, die in ettelijke vormingslessen deze materialistische instelling van onze doodsvijanden gesteld heeft tegenover onze eigen ideologie, uit het hart gegrepen is, zal de lezer begrijpen. Zeer belangrijk is dan het gedeelte, dat handelt over de nationale richting. Behalve eerherstel voor mannen als Friedrich List, Heinrich von Thünen en Friedrich von Gottl-Ottlilienfeld beteekent dit gedeelte ook een rechtvaardige uiteenzetting van de staatssocialisten, de historici en niet te vergeten de mannen van het „Linzer Programm" (von Schönerer en Karl Lueger). Wanneer men kennis neemt van enkele punten van dit programma, dateerend uit het jaar 1882, als punt VI (bevrijding van den staat uit de schuldknechtschap van het geldkapitaal), punt X (wettelijke maatregelen tot instandhouding van een krachtigen boerenstand door regeling van het credietwezen, een goed erfrecht en bescherming tegen executies), of punt XII (tot doorvoering van de nagestreefde hervormingen is terzijdestelling van den joodschen invloed op alle gebieden van het publieke leven noodzakelijk), dan zal men het volkomen met den schrijver eens zijn, dat dit programma de basis was, waarop de vernieuwing van Groot-Duitschland zich heeft voorbereid. En dan zal men ook begrijpen, waarom in andere economie-boeken daarover niet wordt gesproken! Hoe verleidelijk dit ook zou zijn; ik wil op deze plaats niet verder op den inhoud van dit boek ingaan; daarvoor komt naar mijn meening een vaktijdschrift eerder in aanmerking. Ik moge hier volstaan met het trekken van de conclusie, dat ieder, die het nationaal-socialisme in al zijn uitingen wil doorgronden, dit boek niet onberoerd mag laten. F. BREEDVELT

Dr. Heinrich Hunke: **Grundzüge der deutschen Volks- und Wehrwirtschaft. Haude und Spenersche Buchhandlung.** Vijfde druk, Berlin 1940.
In de bekende serie Politik und Wirtschaft, een „Wirtschaftspolitische Schriftenreihe", waarin o.m. ook verschenen het bekende werk van Grotkopp, Frei vom Golde, en van Strathus, Die Zukunft des Kredits, kwam reeds in 1937 uit het bovenaangeduide werk van Professor Dr. Heinrich Hunke, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Berlijn en president van

de Werberat der deutschen Wirtschaft. Reeds in 1940 verscheen van dit boek de vijfde druk, wel een bewijs van de belangstelling, die het ondervond.
Naar mijn meening terecht. Hunke verstaat de kunst als weinig anderen om moeilijke vraagstukken op eenvoudige wijze aan te duiden en te verklaren en dat op een wijze, die wetenschappelijk verantwoord is. In de kringen der „wetenschap" vindt dit geen bewondering. Voor „wetenschappelijk" gaat daar slechts hij door, die zich van „den man van de straat" weet te distancieeren en zijn geschriften vaag en verheven houdt, evenals de „geleerden" zich zoo lang mogelijk van het Latijn bedienden om door de buiten hun rijen staanden maar niet begrepen te worden en zich aldus op een verheven troon te plaatsen. Dit is niet meer van dezen tijd. Is een van de groote aantrekkelijkheden van Mein Kampf niet, dat de Führer de waarachtig toch niet gemakkelijke vraagstukken, die hij ter sprake brengt, op een voor iederen volksgenoot begrijpelijke wijze weet te behandelen? En is ook onze Leider niet het voorbeeld van iemand, die uitmunt door eenvoud van taal in woord en geschrift?
Hunke, die o.m. ook door zijn artikelen in Signal tot zijn volksgenooten weet te spreken, behandelt in het bovenaangeduide boek voornamelijk de beginselen van de Duitsche volkshuishouding. Aan het einde van zijn boek spreekt hij ook nog over de volkshuishouding in oorlogstijd.
Welke zijn nu volgens Hunke deze beginselen? In de eerste plaats geldt als zoodanig, dat het algemeen belang gaat boven het persoonlijk belang. In de tweede plaats, dat het economisch leven ondergeschikt is aan de belangen van de volksgemeenschap. In de derde plaats, dat ieder volksgenoot recht heeft op arbeid. En in de vierde plaats, dat de persoonlijke eigendom erkend dient te worden.
Vermoedelijk zal de lezer nu zeggen, dat dit alles toch vanzelf spreekt en daarin heeft hij gelijk. Maar Hunke toont de juistheid van deze beginselen op, zooals gezegd, wetenschappelijk volkomen verantwoorde wijze aan. Voor hem zijn het geen holle leuzen.
En dit verklaart tevens de waarde, die ik aan dit boek toeken en waarom ik nu nog eens de aandacht wil vestigen op dit betrekkelijk „oude" boek. Ik zou het een groot voordeel achten, indien van dit boek eens een goede Nederlandsche vertaling zou kunnen verschijnen!
F. BREEDVELT

Ir. J. Homan van der Heide, in samenwerking met *J. M. Figee*: **Mussert als Ingenieur.** Uitg. Nenasu 1944.
De meeste leden der Beweging kennen den Leider slechts als politicus; als den man die hen riep om hem als zijn zwarte soldaten te volgen, om met hem het bestaande kapitalistisch-marxistische stelsel weg te vagen en daarvoor in de plaats een nieuwe, gelukkiger volksgemeenschap op te bouwen, die gegrondvest zal zijn op de hooge, zedelijke grondslagen, welke door hem werden saamgevat in het „leidend beginsel" en uitgewerkt in de „Bronnen".
Maar onzen Leider leert men pas werkelijk kennen, wanneer men hem ook vermag te zien als ingenieur. Zij, die het voorrecht hadden eenig onderwerp van technischen aard met den Leider te mogen bespreken, zullen daarbij ervaren hebben, dat dan de ingenieur in den Leider naar voren treedt.
Op den vijftigsten verjaardag van den Leider verscheen thans het boek „Mussert als ingenieur". Menigeen hoorde ik reeds zeggen: „Dat zal wel niets voor mij zijn, als niet-technicus". Neen, kameraden, die gedachte is onjuist. „Mussert als ingenieur" is géén droge lectuur, géén boek met enkel cijfers, grafieken, tabellen en onbegrijpelijke technische teekeningen, maar een boek, dat door zijn rijkdom en verscheidenheid ieder boeien zal en U bovenal den persoon van onzen Leider nader zal brengen en Uw gevoelens jegens hem nog zal versterken en verdiepen.
De schrijver en zijn medewerker zijn er in geslaagd uit de loopbaan van den ingenieur Mussert een aantal perioden van telkens anders gerichte werkzaamheid te belichten, waardoor wij zien, dat zijn belangstelling, ook als ingenieur, reeds van den aanvang gericht was op het dienstig was de belangen der Nederlandsche Volksgemeenschap te bevorderen.
Bijzonder belangwekkend is het kennis te nemen van door ir. Mussert geschreven dagblad-artikelen, welke in verschillende bladen zijn verschenen en waarin wij reeds aanduidingen vinden van gedachten, die thans in de Beweging vasten vorm hebben aangenomen. Bijvoorbeeld zijn artikel in het U.D. van 1922 over: „De exacte richting bij het middelbaar onderwijs", bevat passages, welke wij thans in uitgekristalliseerden vorm kennen als het „leidend beginsel". Uit dit artikel moge ik hier één typeerende alinea overnemen, die verder voor zichzelf spreekt: „Doel van onze instellingen van middelbaar en hooger onderwijs, is dus om hun leerlingen voor de uitoefening van de maatschappelijke taak, die hun wacht, geschikt te maken. Terwijl die maatschappelijke taak in laatste instantie is: de geestelijke verheffing van het volk in zijn geheel. Deze geestelijke verheffing kan slechts plaats vinden onder doelbewuste leiding en voor dit leiderschap behoeft de menschheid mannen van karakter en groote geestesgaven, die het als hun levenstaak beschouwen het rechtsbewustzijn, het godsdienstgevoel, het zedelijkheidsbewustzijn en het kunstgevoel van de groote massa te veredelen".
Naast verschillende dagbladartikelen bevat het ruim 400 pagina's tellende werk een groot aantal verhandelingen en rapporten van de hand van den Leider. Wij doorleven, al lezende, nog eens den strijd om het Belgische Verdrag, wij genieten van de heldere uiteenzettingen van de koene toekomstvisie vervat in de brochure: „Vrij baan voor de toekomst". Voorts zijn o.a. hoofdstukken gewijd aan het wegenbeheer, de Zuiderzeewerken, een plan om de getijdebeweging in de Zeeuwsche wateren dienstbaar te maken aan de electriciteitsopwekking (welk plan strandde op de daardoor bedreigde oesterkultuur!), waterstaatswerken in de provincie Utrecht.
De uitgave is door Nenasu keurig verzorgd; hier past bijna het woord: „voor-oorlogsch!" Een groot aantal illustraties verlucht het werk. Wij wenschen dit boek in veler handen; den jongeren geeft het een kijk op de periode, die aan de oprichting der N.S.B. voorafging; de ouderen zullen het met genoegen ter hand nemen om hun geest nog eens op te frisschen. Vooral wenschen wij dit boek echter in handen van hen, die nog buiten onze rijen bleven, in kringen waar slechts laster rondwaart en de figuur van den Leider liefst gekleineerd wordt, óók als ingenieur.
Wij, zwarte soldaten, mogen de schrijvers erkentelijk zijn voor de wijze, waarop zij zich van hun taak gekweten hebben.
H. VAN VREESWIJK

Wilhelm Busch: **Pluim en Pluis.** Met 103 teekeningen, vertaald door Wilhelmina van 't Woud. Volksche Uitgeverij Westland-Amsterdam. 1943.
Wilhelm Busch: **Katerzangen.** Met 113 teekeningen, vertaalster en uitgever zie boven. 1944.
Deze boekjes dienen om den lachlust op te wekken.
Vanzelfsprekend is dit volkomen in orde. Minder lijkt mij dit het geval te zijn met den prijs, die voor dit hoogstens tien minuten eischend amusement berekend wordt.
Nota bene: liefst *f* 2.25 het stuk!
Zooiets doet iemand het lachen weer vergaan...
E. H. GROLLE

Kurt Rabl: **Amerika, Rusland en Europa.** Uitgeverij „Hamer", Amsterdam 1944.
Dr. Rabl, die aan de juridische afdeeling van Generalcommissaris Wimmer gewerkt heeft, is sinds eenigen tijd in frontdienst bij de Waffen ᛋᛋ. Hij heeft op 16 Juli 1943, toen hij met verlof was in Den Haag, onder den bovenstaanden titel, een lezing gehouden, die thans, eenigszins gewijzigd en uitgebreid, verschenen is. Hij schetst daarin het Amerikanisme als een vermenging van „ideologie" en „business", als een combinatie om de wereld gelukkig te maken en haar uit te buiten, en wel een combinatie, die tot systeem verheven is. Daarin komt tevens de overeenkomst met het bolsjewisme aan het licht. Hij schetst allereerst den aanleg van den Oosteuropeeschen, dat is (naar het ras gesproken) Oostbaltischen mensch, voor wien de aardsche orde nooit iets anders is dan een machtsinstrument en nimmer tot gemeenschapsbeleving wordt. Bij deze ingeplante vijandigheid tegen elke orde komt de neiging tot een mystiek getinte religiositeit. Hierdoor vindt deze mensch den weg naar de alles overstroomende, vormelooze massa, nu hij den weg naar de organische gemeenschap niet kan vinden. Amerika en Rusland hebben gemeen, dat beide stelsels de scheppende persoonlijkheid ontkennen en hun menschen eenzijdig tot een bepaald sociaal type, bij hun wereldbeschouwing passend, normaliseeren: bij den één den „smart businessman", bij den ander den proletarier. Hiertegenover staat het „Suum cuique" der Germaansch-Noordsche Rijksgedachte. Wij verdedigen thans de volksche en kultureele verscheidenheid van Europa als bloedverbonden en geestelijke eenheid.
Dr. Rabls weloverdachte beschouwingen zijn het lezen en overwegen ten volle waard.
H. KREKEL

Tom Bouws: **De Nachtwacht, libretto voor de opera van Henk Badings.** Uitg. Uitgeverij „Opbouw", Amsterdam.
Het is steeds een groot waagstuk om over een bekend kunstenaar, waarover groote boeken vol zijn geschreven en van wien de wetenschap alles af weet wat er over hem maar te weten valt, een gedramatiseerden tekst te schrijven, hetzij voor tooneel of opera. Want de librettist zal van de eene zijde het verwijt te hooren krijgen, dat hij de historische feiten onrecht heeft aangedaan, terwijl hem van andere zijde zal worden verweten, dat hij niet voldoende dramatische spanning heeft weten te geven. De schrijver zit tusschen Scylla en Charybdis en heeft eigenlijk een zeer ondankbare taak. Dat dit met den schrijver van een opera-libretto nog meer het geval is dan met welken anderen auteur ook, is duidelijk en Tom Bouws legt van deze moeilijkheden en van de manier waarop hij gemeend heeft ze te kunnen overwinnen, uitvoerig rekening en verantwoording af in een voorwoord op dit libretto voor de opera „De Nachtwacht", waarin het leven van Rembrandt behandeld wordt.
Ook de componist Badings geeft een uiteenzetting omtrent zijn opvattingen van de opera en omtrent de wijze, waarop hij deze opvattingen in het onderhavige geval in practijk heeft gebracht. En bij den lezer ontstaat de indruk, dat de taak van den librettist eigenlijk onevenredig veel zwaarder is, dan die van den auteur van een roman of een tooneelstuk over Rembrandt. Daarom zou het m.i. onredelijk zijn zonder meer het werk van Tom Bouws af te breken.
Vlekkeloos is het niet en eerlijk gezegd kan de tekst mij niet geheel van de belangrijkheid van het onderwerp overtuigen, terwijl het slot vooral nogal vreemd aandoet; tenslotte zijn wij geen zeventiende-eeuwsch Vondelpubliek meer, dat het deus-ex-machina-effect zonder meer aanvaardt.
Maar nogmaals: laat ons voorzichtig zijn in ons oordeel. Want een opera-libretto kan eigenlijk alleen juist worden beoordeeld in verband met de muziek. Men ziet het vaker, dat een op zichzelf niet bijzonder goede tekst juist door de muziek relief verkrijgt. Een belangrijk aandeel in het uiteindelijk resultaat zal dus Badings' muziek hebben. Daarover kunnen wij, naar aanleiding van de schaarsche notenvoorbeelden in het boekje weinig zeggen. We willen hopen, dat de opera nog dit jaar zal worden opgevoerd. Niet alleen zou dit een cultureele daad van beteekenis zijn, maar het zou aan het Rembrandt-jubeljaar zelf nog meer beteekenis verleenen dan het toch al heeft.
J. A. BOREEL DE MAUREGNAULT

Mr. A. Roothaert: **De Vlam in de pan.** Uitgegeven door A. W. Bruna & Zn. Uitgevers Mij., Utrecht.
Van dit uitstekende werk deed de uitgever ons een herdruk toekomen. Het boek geeft een goeden kijk op de toestanden in het Nederlandsche leger gedurende de mobilisatie en den „vijf-daagschen oorlog". Het is geschreven door een eerlijk Nederlander, die zijn volk lief heeft, die de goede en kwade dingen scherp belicht, doch nergens in overdrijving vervalt. Een ieder, die de tragische dagen van „voor den vijftienden Mei" in ons leger bewust heeft meegemaakt, herkent in dit boek menschen die om hem heen stonden in dien tijd en ook vaak . . . zichzelf!
Ik wensch het boek in veler hand. Het kan meehelpen de basis te vinden, waarop Nederland zijn nationaal bestaan moet herbouwen.
H. C. NIJE

Adolf Hitler, Führer aller Germanen. Overdruk van een aantal artikelen uit ᛋᛋ-Vormingsbladen met een kort overzicht van het leven en het werk van den Führer. Uitgegeven door Uitgeverij „Storm", te Amsterdam, 1944.
Het is een goede gedachte geweest van „Storm" deze uitgave! In een aantal losse schetsen wordt ons den Führer in zijn voor ons ongrijpbare grootheid, doch ook in zijn zuivere menschelijkheid voor oogen gevoerd.
Dit kleine boekje brengt ons weer iets dichter bij den Führer en daarvoor zijn wij den samensteller dankbaar.
H. C. NIJE

Alfred Ingemar Berndt: **Mijlpalen van het Derde Rijk.** Vertaald door G. N. Reeders, Uitg. „Westland".
„Ik was er zelf bij", schreef eens een Nederlandsch journalist boven een serie opstellen en deze woorden zouden den ondertitel kunnen vormen van het boek „Meilensteine des dritten Reiches", dat thans in een goede Nederlandsche vertaling voor mij ligt. De schrijver zelf noemt het journalistiek. Inderdaad, doch dan toch journalistiek van de allerbovenste plank.
Wij beleven wederom de geweldige data uit de Nationaal-Socialistische geschiedenis van het Duitsche Rijk, doorvoelen weer de emoties, die wij beleefden voor onze radio-toestellen.
De „Machtsübernahme", de eerste Rijksdag, de dood van den grijzen veldmaarschalk, de bevrijding van het Saargebied, de hermilitairiseering van het Rijnland, partijdagen, verkiezingen, ontmoetingen Führer—Duce en andere mijlpalen van het Derde Rijk.
En uit al deze verhalen spreekt de liefde tot Volk en Vaderland, de trouw en aanhankelijk-

heid van een Volk aan zijn Führer, de vastberadenheid van een herboren natie.
Het is goed juist nu dit boek te lezen. Beter dan door het op den voet volgen der oorlogsgebeurtenissen leeren wij uit dit boek begrijpen, dat Duitschland den oorlog *moet* winnen, eenvoudig omdat de geest van het Nationaal Socialisme niet is te verslaan.
Ik zou ieder kameraadske of kameraad en daarboven iederen volksgenoot de lezing van dit boek willen aanbevelen. H. C. NIJE

Jeannine de Jong-Snijder van Wissekerke: **Rendeltjes Vertelselboek**. Tweede deeltje. Uitg. N.V. Ned. Uitg. „Opbouw".
Van het aardige kinderboekje, Rendeltjes Vertelselboek, verscheen het tweede deeltje (vertellingen voor het tweede kwartaal).
Na de opmerkingen bij het eerste deeltje (Ontwakend Volk Nr. 3 Lentemaand, Gasmaand 1944) valt hierover weinig te zeggen.
Aan eenige volksgebruiken (Palmpaschen, Meikoningin) wordt aandacht besteed. Jammer, dat niet iets meer over den achtergrond van deze dingen wordt gezegd. Natuurlijk kunnen moeders, die het wenschen, deze dingen er zelf bij voegen, maar de schrijfster weet juist alles zoo goed in voor onze kleintjes begrijpelijke taal te vertellen.
Uitmuntend zou ik in dit verband de verhaaltjes over het ziekenhuis en de boerderij willen noemen.
Bijzonder werd ik getroffen door het verhaal op den eersten Mei, den dag van den arbeid. Kijk, dat is nu precies datgene, waar Nationaal-Socialistische moeders behoefte aan hebben.
De schrijfster moet heusch in de volgende deeltjes hier iets meer van geven.
Voorloopig is er weer genoeg voor te lezen en heel veel kinderen en . . . moeders met minder fantasie, zullen de schrijfster dankbaar zijn.
J. H. NIJE-VAN AS.

Dr. P. A. Coenen: **Exacte Wetenschap en Ras**. Uitgave „Hamer", 1944. 150 bldz.
In een boeiend betoog voert de schrijver, wiskundige en filosoof, ons op meesleepende wijze binnen in het strijdperk der verschillende richtingen in de Wis- en Natuurkunde.
Dr. Coenen, zich nauw aansluitend aan Hugo Dingler, stelt in het licht, dat zelfs tot in de huidige wiskunde het ontbindingsproces der verjoodsching en der „joodsch-christelijke" geestesgesteldheid is binnengedrongen. Tegenover de Germaansche ziel, die de werkelijkheid direct beleeft en alleen een wetenschap wil, die haar bekroning vindt in haar realiseerbaarheid, stond het steeds veldwinnende beginsel der relativiteit: men waarschuwde voor het directe beleven als voor zinsbegoocheling. In de plaats van de „sterkende zekerheid", die de wetenschap ons kan en moet geven, kwam de „verlammende betrekkelijkheid". Aristotelische logica werd ook nog maar als betrekkelijk waar aanvaard. De axiomata waren geen volstrekte waarheden meer: „Het zoogenaamde vijfde axioma, hetwelk zegt, dat er door een punt slechts één enkele lijn getrokken kan worden die evenwijdig loopt aan een andere niet door dat punt gaande lijn, werd vervangen door twee andere axiomata, ten eerste door te bepalen, dat er door dat punt oneindig veel van die evenwijdige lijnen getrokken kunnen worden, ten tweede door daarentegen vast te stellen, dat er door dit punt geen enkele lijn van dit soort te trekken is". Men kon, zoo zeide men, zoowel van het eene als van het andere standpunt uitgaan. Maar zoo ontstonden verschillende in de lucht zwevende gestalten van wiskunde, in plaats van de eene, op onzen germaanschen aard gegrondveste.
Reeds bij het onderwijs aan de scholen en universiteiten is het zeker menig jong wiskundige inderdaad opgevallen, dat het ware wezen der exacte wetenschap omgeven was door een „hatelijken nevel", die zijn „lichtende kern" voor hem verborg. Typeerend was dan voor hem wellicht een vaak herhaald gezegde van een der exacte professoren: „Aan het nut der mathesis heb ik maling" (het gaat mij om de schoonheid ervan). Voor den Germaanschen mensch echter ligt „de oorsprong van al zijn wetenschappelijk willen en kunnen in de verhouding tot de frissche natuurlijke wereld van allen dag". Zooals velen van het tegenwoordige geslacht wis- en natuurkunde leerden, „konden wij" — om de woorden van een hunner aan te halen — „er niets mee beginnen, wij konden het nergens toepassen, het sloot niet aan bij de levende werkelijkheid".
Ongetwijfeld zal Coenens werk, voor den niet filosofisch geschoolde allerminst lichte kost, ook in eigen kring niet nalaten levendige tegenspraak van filosofische en godsdienstige (theologische) zijde uit te lokken. Bij schrijver dezes rees de vraag of inderdaad „*alle* ellende voortgekomen is uit de steeds voortschrijdende overwoekering van onze raseigen levensvoorwaarden door een vreemd, ons vijandig ras", nl. of er geen foutenbronnen kunnen zijn óók in de raszuivere gemeenschap. Dit te blijven inzien is m.i. geen zondewaan, maar voorwaarde voor wijsheid in gezindheid en werkzaamheid. De groote verdienste van Dr. Coenens werk tasten wij echter hiermede niet aan. Zij is deze: dat hij den knuppel geworpen heeft in het hoenderhok. Zeker zal deze inleiding kunnen leiden tot een vruchtbare gedachtenwisseling, ja tot een vernieuwing ook op ons onderwijsgebied, zooals door den schrijver geëischt wordt. G. W. HYLKEMA

Gustav G. Engelkes: **Maike**. Erzählung aus Friesland. 2e druk. Uitgave „Westland". Amsterdam 1943. geb. *f* 3.75.
Een boekje, waarover zich alle vaderlandsche papenhaters verkneukelen zullen. Het beschrijft ons de listen en de lagen, die Rome ten tijde der Kruistochten aan de onnoozele Friezen heeft gelegd. De goedgeloovige stumperds zijn niet opgewassen tegen het geslepen zuidelijk intellect en laten zich dan ook ringelooren en voor P.S. gebruiken, dat het niet mooi meer is.
Ik zal het felgekleurd relaas van list en ezelachtige onschuld in het kort verhalen:
Een „paap" predikt in Friezenland den heiligen kruistocht tegen de Seldschucken. Ook Hayo Hayinga, de hoveling van het bescheidenlijk genoemde „Edelingshof", trapt er in en verlaat huis en hof en zijn vrouw Maike. Hiermede is het spel der arglistigheid echter nog niet voltooid: het zal nog bonter toegaan. Eenmaal op stap strooit de getonsuurde valscherik het leugenbericht rond, dat Hayo gevallen is en, om zijn schelmenstreken te bekronen, tracht hij Maike te bewegen Edelingshof aan de kerk af te staan. Met moeite kunnen wij hier een verontwaardigd: „zoo'n vuilak!" onderdrukken. Maike — de edele ziel — laat zich in het begin alles op de mouw spelden, maar gelukkig heeft zij een beschermer gevonden in den ridderlijken Berend, Hayo's broer, die reeds eerder ten tooneele is verschenen tijdens een flirtpartijtje — (ik weet in de gauwigheid geen „edeler" woord hiervoor) — met zijn zooeven genoemde schoonzuster.
Deze Berend heeft in een helder oogenblik — hij is nog „heiden"! — de list van verre geroken en vraagt nu Maike nog net bijtijds ten huwelijk, hetgeen begrijpelijkerwijs in goede aarde valt, hoewel Maike het aan haar „edelheid" verplicht is alles niet zoo vlot van stapel te laten loopen.
Zoo gaat dan dit vette hapje aan 's papen mond voorbij en blijft de hoeve voor de familie behouden. Hiermede is de stand 1 : 1.
Het wordt evenwel nog spannender: Hayo komt terug! Wat nu? Hij is getrouwd en Berend is getrouwd met Maike — (allebei zelfs voor de kerk: een concessie aan den achterklap) — hoe moet dit netelig geval van biandrie worden opgelost? Temeer daar de paap zich reeds voorbereidt op het innen van een hoogen „dispensatie"prijs.
Gelukkig heeft de schrijver bijtijds gezorgd voor een plaatsvervangster van Maike: haar vriendin Frija. Dit komt goed uit ook, want deze is tot over haar ooren verliefd op Hayo; zoo verliefd, dat de schrijver bijna tot pornographie derailleert.
Nadat zij den paap een valsch overlijdensbericht van Hayo hebben laten onderteekenen, zoodat Berend en Maike — (alweer een concessie aan den achterklap) — in alle eer en deugd getrouwd kunnen blijven, trekken Hayo en Frija, onder het zingen van het Oostlandlied af naar het Oosten.
Zoo komt alles op zijn pootjes terecht en wordt de gewijde bedrieger op den koop toe nog bedrogen ook. Wie kan er een speld tusschen krijgen?
De oplettende lezer heeft reeds in de gaten, dat wij hier te doen hebben met een „draak". Draken zijn dieren met een heel lang leven, maar bovendien zijn zij zóó belachelijk, dat men er alleen maar om huilen kan.
Wordt dit moois nog in het Nederlandsch vertaald? E. H. GROLLE

Kurt Pastenaci: **Van Jutland tot Byzantium**. De vijfhonderdjarige strijd der Germanen tegen Rome. Vertaald door J. H. W. Boelen. Uitg. La Rivière & Voorhoeve. Zwolle 1943.
Een beknopt, bevattelijk en betrouwbaar overzicht van den strijd tusschen Germanen en Latijnen, vanaf den tocht der Kimbren en Teutonen tot aan het einde van het West-Romeinsche Rijk. Opmerkelijk is de these van den schrijver, volgens welke „de spreekwoordelijke *aangeboren* tweedracht der Germanen een geschiedkundige dwaling" is, en een verschijnsel, dat pas *na* de volksverhuizing kon worden waargenomen, als gevolg van het groeiend zelfbewustzijn der afzonderlijke stammen. Pastenaci legt er voorts den nadruk op, dat diezelfde volksverhuizing *niet* door de Hunneninval op gang werd gebracht, maar eenvoudig een gevolg was van de ineenstorting van het Romeinsche Rijk. Misschien had in dit verband ook op het achterblijven der betrekkelijk talrijke „Restgermanen" gewezen kunnen worden.
De vertaling is, op enkele germanismen na, geslaagd te noemen; de kaarten echter konden wel beter zijn. PAULA W. HAVELAAR

Dr. Johanna Haarer: **De Moeder en haar eerste kind**. Vertaald door: Pine ter Steege. Uitg. Roskam, Amsterdam.
Hier ligt een voortreffelijk boekwerk voor ons, dat van zeer veel nut kan zijn voor de aanstaande Moeder. Zij zal hier een antwoord vinden op alle vragen, die zich aan haar opdringen over de zwangerschap, over de geboorte van haar kind, over de opvoeding van haar kind in het eerste levensjaar wat betreft de voeding, kleeding enz. Zij vindt hierin nuttige en practische wenken over de toebereiding van de bijvoeding, het maken van kleertjes. Zij leest over anatomische, physiologische en psychische veranderingen aan het begin der zwangerschap. Het geheel is voorzien van duidelijke photo's en teekeningen.
Ook een korte beschrijving van de eugenetiek, erfgezondheidszorg, ontbreekt niet.
Het belangwekkende van dit boek is vooral dat de schrijfster er in is geslaagd het ideaal „Moeder en kind" voor onze jonge vrouwen levend voor te stellen. Zij vervalt daarbij nergens tot die weeke sentimentaliteit, die de behandeling van dit onderwerp zoo dikwijls ontsiert, doch zij zegt de dingen zooals ze zijn. Hier spreekt de hardheid en innigheid van de Germaansche vrouw.
De vrouw, die de raadgevingen in dit boek nauwgezet opvolgt, verzorgt zich zelf en haar kind op de meest doeltreffende wijze tot heil van het komende geslacht.
J. E. VAN RENESSE

Ludwig Englerts: **Paracelsus, Mensch en Arts**. Uitg. Atlanta, Amsterdam.
Dit boek geeft ons een beschrijving van het leven en werken van Theophrastus von Hohenheim, genaamd Paracelsus. Zijn groote verdienste is geweest: zijn onvermoeibare strijd tegen de levensbeschouwing van zijn tijd, met name de verstarring der wetenschap. Voor hem gold niet „de wetenschap om de wetenschap", maar de wetenschap als het noodzakelijke middel om de zieken te helpen. Daarbij werd hij gedreven door de liefde tot den naaste in de beteekenis van de liefde tot de menschen van zijn bloed, van zijn volk. „Andere landen hebben andere artsen voortgebracht, mij echter heeft het gezegende Duitschland tot zijn arts verkoren", zoo riep hij uit. Doordat hij de Natuur zag als het fundament van alle medische kennis is hij de grondlegger geworden van de moderne geneeskunde.
Zijn tijd heeft hem niet begrepen. Nu nog na 400 jaren wordt hij als één der grootsten geëerd.
Dit boek verhaalt ons de vele omzwervingen, teleurstellingen en pogingen om de zieken te helpen van zijn vroegste kinderjaren tot aan zijn dood toe.
Wij kunnen in dit boek een zekere parallel ontdekken. Zooals Paracelsus in zijn tijd tot de toen nog eenzame revolutionnairen behoorde op het gebied van de geneeskunde, zoo worden nu in onzen tijd door de enkele begenadigden de grondslagen gelegd voor een nieuwen tijd met een nieuwe levensbeschouwing. J. E. VAN RENESSE

Friedrich Hülle: **De ware Weidman**. Vertaald door: F. P. M. Spaan. Uitg. Westland, A'dam.
„De ware Weidman" door Friedrich Hülle is een, uit het Duitsch vertaald boekwerk, dat bedoeld is, om den pasbeginnenden jager wegwijs te maken op het gebied van de jacht.
Het behandelt de jacht op klein wild, de houding van den jager in het veld en in gezelschap en geeft tevens een goed overzicht van de meest voorkomende roofvogels en kleine roofdieren.
Wat de schrijver meende te moeten zeggen heeft hij op eenvoudige en prettige manier in dit boek samengevat.
Ook wij, als oudere jagers, hebben dit werk met zeer veel genoegen gelezen en het bracht ons weer menige prettige en minder aangename belevenissen voor den geest, die wij zelf in veld en bosch mochten beleven.
De vertaling is, op enkele foutieve jachttermen na, goed te noemen. N. J. ALBLAS

Hoofdopsteller: H. C. Nije, Utrecht. Uitgave: Nenasu. Drukker: N.V. Drukkerij voorheen L. E. Bosch & Zoon, Oudegracht 172-176, Utrecht
Verschijnt 1 × maal in de twee maanden. Abonnementsprijs f 3.— 's jaars. Geen losse nummerverkoop. K 2350 — P 1118/2